

7738

శ్రీ

హరిశ్చంద్రద్విపద

గౌరవమృతప్రణీతము.

వేదము - వేంకటరాయశాస్త్రిచే

సరిష్టామృతముగా

స్వకీయ

జ్యోతిస్సతీ ముద్రాక్షరశాలలో

ముద్రితము.

All Rights Reserved.

1912.

—
దీనికల రుణ

హరిశ్చంద్రద్విపద.

ముద్రణానతారిక.

ఈ హరిశ్చంద్రద్విపదకావ్యమును రచించిన గౌరవమంత్రి సరస్వతి. ఆయాప్రకరణముల వాచనము ముప్పతిల్లునట్లు హృదయములు గంగునట్లును వ్రాసియున్నాడు. ఈ విషయము విషయనూచికంగని సమంచితముగానుండఁ దగిన యేప్రకరణమును పరికించి నను విశద పగును. కవి యిందు కొన్ని చోట్ల సంస్కృత భూయిష్ఠముగాను కొన్నిటి అంధ్రభూయిష్ఠముగాను వివిధోచితముగాను అమృతధానమున హింపించినాడు. ఇతఁడు వివేకి, లక్షణాభిమాని. ఇతనికిఁ బుష్పమధురము.

అతిహృద్యమయిన యీతిని యీ గ్రంథమందు రెండుతావుల గొప్ప పాఠానాట్లు సంభవించినవి. ఎవ్వ యన, గ్రంథాంగంధి ఖట్టంబు నందును ఉపసంహారముమీను వసిష్ఠి విశ్వామిత్రులు నీచులనలె జగద హుడుట, అదిగో వరమూర్తులుగాను, అంతములో పక్షిమూర్తులుగాను. ఈదోషమును హిందూమత ద్వేషులు మిక్కిలి ప్రాకిట్యమునకుం దెచ్చి కమ గ్రంథములందు విస్తరించి మన పెద్దలను తిరిస్కరించేయులనుగాను నిహసనీయులనుగాను కావించుచున్నారు. ఇందు ఆదియందలి దుష్ట ముక్తిము కథను ఆకళ్యక మయినందున దానిని అట్లే ముద్రించి, అంత దగ్గరే పక్షియధభాగము కొన్ని పంక్తులే అగుటచేతను, ప్రక్షిప్తమని

ప్రసిద్ధమై యుండుటంబట్టియు, ముద్రింపక విడిచినాడు. పెక్కు భాగము లక్కడక్కడ ప్రక్షిప్తము లని యున్న బడినకు నిగ్బాధక మయిన వగుటచేతను, పలువురు పూర్వముద్రకులు ముద్రించినందునను, నేనును వానిని అన్నిటిని విడువక ముద్రించితిని.

శ్రమపడి యథాచరిత పాతనిర్ణయములు చెనికొని మూలమున ముద్రించి ఎల్లవానికి సుబోధ మగునట్లు టిప్పణము చేసినాడు. లక్షణ సమ్మతములు గాని ప్రయోగములు కొన్ని అక్కడక్కడ కలవుగాని, అందు పెక్కులు కవిజేతని కవింప నలవిగాక, లేఖకాని ప్రమాదదనితి ములనందరియున్నవి. కొన్ని లేఖకాదుల నందరినవి గాక యున్నవి. ఇందు మొదటి వానిని సవరించి మూలముగా ముద్రించి, పూర్వాపరములను పాదజ్ఞాపికగా ప్రదర్శించితిని.

ఈతఁడు లభ్యులఘురభములను మైత్రి చేయ లేదని నిశ్చయముగా చెప్ప నలను గాక యున్నది. అని కొనికి కాదేకము, ఇత్యసంధ కువష్టికి ముందు ఉకాంబునను నగామంబు లేమి, ఇత్యదుల అందుగా కలవు. విశ్వామిత్ర శబ్దమునకు స్వగత్యంబున యతుల రెండునుం బెట్టి నాడు. చంద్రమతీ దేవి యని చంద్రమతీ శబ్దమున ఈకాంబుముగా పలుమాలు ప్రయోగించినాడు. ఏమాత్ర విశేషములు కలవు.

ఈతని కవనంపు సొంపుచేతి ఈగ్రంథము చదివినచో నగులకి సత్యమును శ్రీలకు పాతివ్రత్యమును మహాముఖుల తపస్సుకిన్ని మహా నీయము లని హృదయమున నాలును.

నేడము. వేంకటాచార్యుని

విషయ సూచిక.

పద్యము.	పేజీ.
ప్రారంభము.	1
సంకల్పము.	2
భావనాము.	4
ప్రజామహిమము.	5
ప్రజాధాన్యము.	6
ప్రజాశక్తిము.	8
ప్రజాసేవ.	9
ప్రజాప్రభుత్వము.	12
ప్రజామహిమము.	13
ప్రజామహిమము.	14
ప్రజామహిమము.	15
ప్రజామహిమము.	17
ప్రజామహిమము.	18
ప్రజామహిమము.	19
ప్రజామహిమము.	20
ప్రజామహిమము.	21
ప్రజామహిమము.	22
ప్రజామహిమము.	23

విషయము.	పుట.
ప్రణామ హరిశ్చంద్రునితో మొదలు యిగుడు.	25
హరిశ్చంద్రుడు ప్రజలను అధికారం నీచుట.	26
రాత్రివర్జనము.	27
నూనోదయము.	28
జేట.	"
వసిష్ఠ సంహృతము.	32
కాశికుని మాతామృతము.	33
కాశికుని మాత్రము.	36
హరిశ్చంద్రుని చిహ్నము.	41
మాతంగకన్యలు.	43
మాతంగకన్యలు వీర వాయువులు.	46
మాతంగుని రాజును కలవంతుల నడిపించుట.	48
రాజు మాతంగుని కంటిపండుగ నడిపించుట.	52
మాతంగుని కొండెములు.	55
కాశికుడు రాజును తిర్జించుట.	56
హరిశ్చంద్రుడు కాశికునికి రాజ్యము నొప్పుట.	69
హరిశ్చంద్రుడు రాజ్యధర్మము జై తెగించుట.	73
కాశికుడు ఇల్లడను తండుట.	"
కాశికుడు నక్షత్రముని తిరువు పెట్టుట.	76
కాశికుడు రాజునకు రాజ్యం ఆపదలం నడిపించుట.	78
హనుమని.	83
రాత్రి.	87
హనుమన్మథుడు.	"
హనుమన్ కాదులు.	92

విషయము.	పుట.
జేతాళగటము.	94
పికాచిము.	96
జేతాళుడు.	„
చుహాన్పష్టి బాధ.	100
సర్వశా భాదజంతువులు.	102
నూనోదము.	104
నానాగ్ని.	„
చంద్రమతిపాతివ్రత్యముచే నానాగ్ని నొసగుట.	111
చంద్రమతి మహిమను కొనినందు వెలుగుపడుట.	118
నక్షత్రమందు చంద్రమతికి నుద్బోధము చేయుట.	115
చంద్రమతి నక్షత్రమనికి స్థానంబు.	117
కాశీపురుషము.	121
హరిశ్చంద్రుడు గంగాస్నానము చేయుట.	122
కాశీపురు.	123
కాశీక్షేత్రపురము.	124
విశ్వనాథాది సేవనాద్యము.	125
నక్షత్రమందు కర్కచ్చి చేయుట.	128
చంద్రమతి పతితోతి న్నప్తు ఋణము తీర్పు నుడుట.	130
హరిశ్చంద్రుడు ఆలని అమృతము తీసుట.	135
పుంజనులు హరిశ్చంద్రుని వర్ణించుట.	136
సోగస్త్రీలు చంద్రమతిని వర్ణించుట.	137
రాజు చంద్రమతిని అమృతంబును.	139
సోగవాక్యము.	140
కాలకాశము.	143

విషయము.	పుట.
కాలకాశికుడు చంద్రమతిని విలుచుట.	148
నక్షత్రమందు లోహితాస్యుని గుఱించి తగవు నీర్పుట.	158
చంద్రమతి కాలకాశినిగోచ్రబోవుట.	161
కాలకాశినికి పెండ్లామువలనం గలుగు పాట్లు.	168
చంద్రమతి వెలసనమున నక్షత్రమందవహించుట.	178
నక్షత్రమందు హరిశ్చంద్రుని నమ్మక వాపుట.	188
వీరబాహుడు హరిశ్చంద్రుని నొక గార గొనుట.	184
హరిశ్చంద్రుడు వీరబాహుం గొనుచుట.	193
హరిశ్చంద్రుడు వీరబాహునకు నల్లకాటిం గాచుట.	195
చంద్రమతి హంసనా- అను పే- ధోషియు నేయుట.	199
కాలకాశికుడు లోహితాస్యుని అటనికి పంపుట.	200
లోహితాస్యుని తక్షక నాగుడు కడచుట.	204
చంద్రమతి సుతుంగూర్చి విలపించుట.	206
కలహాంకిక చంద్రమతిని అదలించుట.	208
చంద్రమతి పోయి తన మునిం గనుట.	221
లోహితాస్యునికి అగ్ని సంస్కార ముత్సవము.	215
చంద్రమతికి వసు వీర దాసు నమ్పుట.	216
చంద్రమతి వీర దాసుల సంవాదము.	218
వీర దాసు హరిశ్చంద్రుని డబ్బ చంద్రమతి మునుంగుట.	222
చంద్రమతి మావ పాతికల జేర బోవుట.	225
కాశికుడు చోరుని స్వజించుట.	226
చోరుడు కాశిరాజు శిశువుం జంపి నగలం గొనుట.	„
చోరుడు అనగలను చంద్రమతి కిమ్ముట.	227
దాసుకునిమ్మతిని దాది గాజానకు తెచ్చుట.	„

విషయము.	పుట
రాజానానచే తలారులు దొంగను బెడకుట.	227
దొంగ చంద్రమతిని పట్టి యిచ్చుట.	"
తలా- చంద్రమతిని కాశిరాజామ్రాలం బెట్టుట.	229
కాశిరాజా చంద్రమతికి శివశ్చేదము విధించుట.	230
చంద్రమతిని కథ్యభూమికిం గొనిపోవుట.	231
చంద్రమతిని కథింప వీ-రాసుని నియమించుట.	234
విశ్వామిత్రుడు ఎడ సొచ్చుట,	238
కాశి చంద్రమతి పెడకు పూమా- గురుట.	240
విశ్వనాథాదులు ప్రత్యక్ష మగుట.	241
శివాదులు హామీ లిచ్చుట.	244
కాశికుడు హరిశ్చంద్రునికి మరల గాజ్యము నిచ్చుట.	248
హరిశ్చంద్రుడు చంద్రాధ్యక్షుడుగుట.	253
ఉపసంహారము.	257

హరిశ్చంద్రద్విపద

పూర్వభాగము.

ఇప్రదేనతాస్తుతిః.

(శ్రీ)గిరిజాంతు శ్రీగిరివాసు

వాగచచ్చాంబరు వాగశేయూరు

వాగవత్స్నలుఁ బంచబాణాంబురు

వానీశవిమతు గీర్వాణేశ కంద్యు

గంధర్వా కిన్నర గాంధర్వా బోలుఁ

గంధర్వాశ్యామల కంధర్వోదారు

గిరిజా=పార్వతియొక్క. శ్రీగిరి=శ్రీశైలముయొక్క. వా
 అంబరుఁ=ఏనుఁగు తోలు వస్త్రము గాఁగలవారిని. వాగశేయూ
 పాములు అంగదములుగాఁ గలవారిని. వాగవత్స్నలుఁ=బాణ
 యందు అనుగ్రహము కలవారిని. పంచబాణ=మచ్చును. విష
 స్తులింపఁబడినవారిని. గీర్వాణ ఈశ కంద్యుఁ=దేవతలచొరకు
 ఇంద్రునికి వందవాహ్నుని. గాంధర్వా బోలుఁ=సంగీతమునందు
 వారిని. కంధర=మేఘమువలె. శ్యామల=నలుపయిన. కంధర=
 చేత. ఉదారుఁ=నొప్పువారిని-త్రాగిన నల్లని కాలకూటుము నొ
 మన్నందున కంఠము నల్లగ నగుపడుచు.

హాస్యేంద్రవిద్వంశ - పూర్వభాగము.

చారు కాంభిక దగ్ధ దళిన ప్రచారుఁ
 బారు బాంబూనదృశైల కోదంధుఁ
 గారుణ్యజలధి సంగభయ వధవు
 కాంచా చందన కాంచాంభోద
 మల్లికా కర్పూర మాలికా యశుని
 మల్లికార్జునదేవు మహితప్రభావు
 మాపాల వేపట్టి ముచ్చేలువేల్పుఁ
 మాపాలే మాప సదృశక్షిఁ బూరించి;
 పామనోద్రోహ హృస్పిష్టసర్వముల
 మరగి క్రీడించెడి మామాలనేతరి.

10

సదా సోష్ణ ప్రమిళాంబికా మహాశక్తిఁ
 దడియొక మాములు దయసేయఁ గోర్చి;
 సాంబుగా వేడ్క సమకొల్పుచి.
 పూంబు కలకేల, పాపమనఁజ్ఞుల
 పూంబు దాకేల, పాతిర్య ముకుట
 పూంబు నెదఁ గల్గు కేంబుఁ గాగడి;

20

అంభిక = అంభికాసుగునియొక్క. దళిన = శీర్షుటయందు-
 రుక్ = న్యాపాము కలవానిని. చారు = సుందరిమైన. బాం-
 బునైల = సంగారుకొండయే. మేగువే = కోదంధుఁ = విల్లుగాఁ
 గానిని. జలధి = సముద్రుని. అభవుఁ = పుట్టుక లేనివానిని. కాంచా
 స్వలి. కాంచ అంభోద = శోభాల్లలు మేఘము. మాలికా = చి-
 వీనివంటి-యశునిఁ = కీర్తిగలవానిని. సాప ఆరిక = పాప స-
 గామును. సర్వములఁ = స్పృహములందు. కలకేలఁ = కుడిచేతి. క్రి-
 ంబు = మాదిఫలము. దాకేలఁ = ఎడమచేతి. పాతిర్య ముకుట
 ంబుఁ = సూర్యుని కిరీటమందలి ప్రభువనియు. ఎదఁ = పుష్పమున.
 ంబుఁ = విప్పేవ్వరుని.

వల్లకీమృదుపాణి వరసీలవేణిఁ
 బల్లవాసుపాణిఁ బరమకల్యాణిఁ
 బాసుహ-శ్రేణి వైకతశ్రోణి
 వారిజాననురాజి వాణిఁ బ్రార్థించి;
 యాకాశానానాని లగు మహాకవులఁ
 దేకొని యభిమతిసింకిరి దలచి;
 పులకి యుగ్వృక్షప్రసన్నుఁడై జగతి
 వెలయు హరిశ్చంద్రుఁడు పుణ్యచరితఁ
 గవిలౌచమత్కృ

లను

బచరించి వీనులపండువు గాఁగ
 రిచియింతు...—మత్కుల క్రమ మెట్టి దనినః—
 —న ప వ ర శ ము.—

సింగ న మాధవ క్షితిపాలనునికి
 మంగళమాధునికి మంత్రి ప్రియ జగతిఁ
 బాగ నొందు వెన్నన పోతిరాజానకుఁ
 దగిన తిమ్మయ యశోధనుఁ డెల్లమంత్రి
 చెట్టఁ బట్టంగ నూచిన భాగ్యవతికిఁ
 జాగ్రాలసుభికి సుందరీమణికి
 ఘనుడు వల్లభమంత్రి గంగాంబ కోకి
 కనిన పోచాంబకు గారాబుసుతుడ;
 భాణి నమాత్యుత్పిం బడఁ బరెఁగ
 భాణిమంత్రికిఁ గూర్చితిమ్ముడె ఘనుడ;

వల్లకీ=వీణియ. పల్లవ అయగ పాణిక్=చిగుళ్లవలె ఎఱ్ఱని చేత
 గలదానిని. వైకతశ్రోణిక్=ఇసుకదిన్నెలవంటి పీఱుదులు గలదా
 వారిజానను=బ్రహ్మకు. సుభిక్ = కామధేనువునకు.

హాసశ్చంద్రావళి - పూర్వీకభాగము.

భూతనాయక పాద పూజార్థితుడె,
 గాతమగోతుండి గానాహ్వయడె.
 సరస సాహిత్య లక్షణ విచక్షణుడె.
 నిరుపవిఖ్యాతిచే చెంపొందువాడె.
 క్రికాంబుగ విచింప నేగోరు
 నా కథావృత్తాంత మరి యెట్లు లినిన:—

50

— ౨౨ —

గురుతపోల శిష్యాంశముల గాఢి
 దురిత మున్నేర్గి సంహారము నొంది
 పాలుచు సన్ననిసింహములను వసింప
 నల నైన యాడై వ్రతవశములొందె
 యెల్ల కాలమును జెం వెనకొడు నాల
 పల్లవంబుల లనత్పరిసర మంజరుల
 ఒరిపక్షిపలములఁ బాఠిజాతంపు
 మురువున నెంతయు ముద మొదలించు
 సహకార భూజంబు చల్లని నీచ
 సహజన్తు లందఱు సద్భక్తి గొలుక

60

భూతనాయక = శివునియొక్క. అభి-తుడె = ఆనందము.
 విచక్షణుడె = పండితుడెను. సఖ అంకు-ముల = మొలకలవంటి
 (వాడు లైన యనుట) గోళ్లు. దురిత = పాపములనెడి - మున్నేర్గి =
 ముదపులేనుగలయొక్క - సంహారము = సమూహమును. లనత్ =
 ప్రసర మంజరుల = ప్రకాశించుచున్న పూగులచేతను. పాఠిజాతంపు
 మురువున = కల్పవృక్షము చెందమున. సహకారభూజంబు = లియ్య
 మామిడిచెట్టు. సహజన్తులు = తోలుబట్టువులు.

ధర్మజ మార్కండేయ సంవాదము.

ననఘువత్తుమఁ దైవ యాధర్మరాజా
మునులసన్తోష్టి నిమ్ముల నున్న వేళఁ,

—ధర్మజ మార్కండేయ సంవాదము.—

గుణుచకంజడలు బాగుగ నెత్తి చుట్టి
మొలవడిగా భూతి మెయినిండ నలది
చారు రుద్రాక్ష భూషణములు చాల్చి
సారంగచర్మంబు జాటుగాఁ గప్పి
సురుచిరస్ఫటికాక్షసూత్రంబుఁ బుణ్య
సరిదంబుపూరితోజ్జ్వల కమండలువుఁ
గరముల విలసిల్లఁ గన్వ వత్సాది
వనమునీశ్వరు లిరుకంకిలఁ గొలువఁ
జనుదెంచ దీప్తవైశ్యావతేజా
ననఘు మార్కండేయుఁ డను మునిచంద్రుఁ
బాడగాంచి; తాను దమ్ములు నెమ రేగి
పుడమిఁ జాగిలి మ్రొక్కి, పూజ లొనర్చి,
నమ్రదంబున సుఖాసనమున నునిచి,
యమ్మునీశ్వరు నేమ మంతయు నడిగి,
యొచిరసన్తోష్టి మై నున్న యావేళ
సుచరిత్రుఁ డగుధర్మసూనుఁ డిట్లనియెఁ—
‘చిన్నటనాటఁ బొంపిరివోవుధర్మక్తిఁ
బున్నగకంకణుఁ బరఁగ మెప్పించి
మెఱుంగుఁ గోటలగోడి మృత్యువునోరు
తఱలక దాకాలఁ దన్ని వట్టించి

7

8

అనఘు=పాపరహిత మైన. సరిత్=నదియొక్క. వైశ్యావర=గ్నియొక్క. పొంపిరివోవు=అలిగియించునట్టి. పన్నగ=పాములు.

మునులముత్యైతై మూడులోకముల

వినుతి కక్కిన తపోవృద్ధులు మీరు.

ముందు మీ తెలిగిన భూతిలాక్షకు

లందు రాజ్యంబు నోనాడి క్రిస్తుఱును

భుజవిక్రమంబున భూనక్ర మెల్ల

ప్రజలు సన్నతినేయఁ బాలించినట్టి

మనుకేశతిలకుని మహిఁతచాక్రి

నమరగా మిగుహస్త వానతీవలయు.

90

నని విన్నవించిన యాభివృద్ధుని

గనుఁగొని పలిక మాన్కిందెయఁ డెలమి:—

ననఘోష, నీవు నన్నడిగిన మాట

కొనిన మత్తెముగా నొకకథ వినుము:—

—“యో ధ్యా పుర నర్జున మహా—

‘కివుని కంఠదలఁగఁ జెలఁగు బాహ్నువికి

సకతు నేయఁగఁ దగు సరయువు పాఠ

భాణిదేవికి ముఖద్వారం బనఁగఁ

బరుల కసాధ్య మై పఁగఁ నయోధ్య.

చెలు వొందు నందునఁ జిగురుమావులును

గలయఁ జెం వెనఁగు చెంగల్యబావులును

100

సోమరిగాలిచే గుడియు కావులును

త్రేమఁ గాముపలు చేరించు తావులును

దరుణ ప్రవాళ లతా విశాసములుఁ

బరిఖాంబు సారస బహువిలాసములుఁ

బాహ్నువికి = గంగకు. సకతు = సాటి. దర్పణము = అద్దము.

నగులు = మామిడిచెట్లు. సోమరి = మందమయిన. కావులు = చోట్లు.

జెన్నమించిన మంచి చెఱుకుదోటలును
 మిన్నలతో రాయు మేటికోటలును
 గమనీయనద్రాసంగత కవాటములు
 గొమగారు ముత్యాల కొలువుఁ గూటములు
 రాజితం బగు గృహరాజి మేడిలును
 భూజనంబులు మెచ్చి పొగడువాడలును
 వేడుక మది కొదవించి వీడులును
 నీడలు దోచు మాణిక్యవేడులును
 గనకచిత్రిత పతాకా వితానములు
 జెనుపొందు మాగధబృంద గానములు
 బహువిధ రేవతాప్రాసాదములును
 మహనీయ తూర్వ సమృద్ధ వాదములును;
 బహుత్త్వవిదు లైన బ్రాహ్మణోత్తములు
 బురుహూతుఁ బుండించు భూపస్తములు
 నలకాధిపతికి నోడైన వర్తకులు
 నల్లము నృత్యప్రాధి నలరు నర్తకులు;
 మందారములు పోల మను మహాజములు;
 నెందుఁ జోదలచిన నేగెడు నేరు
 లవిరళ మదగంఠం లగు వాగములు
 బ్రవిమల రత్న దర్పణ తోరణములు

116

120

వీడులు=వీధులు. రాజితంబు=ప్రకాశించుచున్నది. మాగధ=
 సంకానలిని పొగడువారియొక్క. తూర్వ = వాద్యములు. పురు
 హూతుఁ=ఇంద్రుని. పురుడించు = పోలునట్టి. అలకాధిపతికిఁ =
 కుజేరునికి. మందారములు = కల్పవృక్షములు. వారణములు =
 వినుగులు. దర్పణ=అర్థముగల. తోరణములు=గృహద్వారములు.

రవలించి దాటు సాంబ్రాణి తేజలు
 నిలికి కే రెత్తిన దెబ్బలతోదులును
 బగలు తూపుల గంట్ల బలుగాయ బాదల
 దగు భూషణము లైన దండనాకులు;
 దెగువ మస్తేధముకా దెమలించి తుండ
 మగలించి వైశోదు నగము మాస్తీలు; 130
 నరుదుగా కాతును హయము బల్లమును
 దురమున వేటాటు తునియలు గాగ
 వడిగొని యడిదాన వైచి కంచాన
 దుదుచు కాతులు; గట్టి పొంకన బాడిచి
 పోటుగండ్లనె గూటి పోవు సద్బలులు;
 చాటించి కరి నైన దలుము ముల్లులును;

— హరిశ్చంద్ర నర్తనము. —

గలుగు నప్పుగి మేలు కమనీయమూర్తి
 నలరు హరిశ్చంద్రుడను చక్రవర్తి
 పరగ నీయుగములు పదువ్యాస కరున
 నరుగునంతకు భువి నంతయు నేరె; 140
 హరి హర బ్రహ్మదు లచ్చెరు నొండ
 జరిపె సన్నుతి కక్కు సత్యవ్రతంబు;

రవలించి = ధ్వనించి = సకిలించి. సాంబ్రాణి తేజలు = ఉత్తమము
 లైన గుఱ్ఱములు. తూపుల = బాణముల - గంట్ల = గాయములయొక్క.
 దెమలించి = పట్టిలాగి. మాస్తీలు = కూరులును. పల్లమును = చీనును.
 వేటు = కత్తియొక్క దెబ్బకు. అడిదాన = కత్తిలో. కంచాన = తమ
 గుఱ్ఱపుమాఁపుమీద. పొంకన = వంకరయ్యలుగు గల యొక టెలో.
 గండ్లనె = రందిదములలో నే. చాటించి = చొరికి. ముల్లులు = తెలులు.

మోచతో నమరముఖ్యులు పంపు నేయ
 రాజనూయమహాధ్వం బొనరించె;
 వాజాల దన కెదుర్కె వేర్పుకరుల
 వాజాల సుధటుల వడి దునుమాడి
 రాజాల నుదయమాస్తాండ ప్రవండ
 వేజాల బజపి ముద్దించి కిప్పంబు
 లేన్చడం కొని యెల్లదీవులను
 దప్పించి నినుయన్తంభమున్ నిలిపి
 యెన్నిక కెక్కి యారెడలోకముల
 వెన్నెలగలిగి గీర్తి వెలిగించె. నట్టి
 భానుకులాధిపుఁ బట్టపుడేవి
 మానినీమణి చంద్రమలి యనులేమ.
 కోర్కులు నిండించు కూరిమితనయుఁ
 దక్క సేజాఁడు లోహితాస్యుఁ డన్వాఁడు.
 వాన్త కెక్కిన మంత్రులకులలో నెల్లఁ
 గీర్తింపఁ దగు సత్యకీర్తి ప్రభాని.
 యిట్టి ప్రతాపంబు నిట్టి వైభవము
 నిట్టి భాగ్యమును బెం పెసఁగు వారాజు
 తిల్లియుఁ దండ్రయు దాన ము ప్రకట
 నెల్లఁ బ్రోచుచు నిల యేలుచు నుండె.

150

160

—ఇంద్రసభ.—

భాను కోటి ప్రభా భానురం చైన
 యానాకలోకము నం దొక్కనాఁడు

ఓజ=వరుస.పంపు = (హవిర్భాగముల) పంపకము. ఆజాలక =
 పోరులందు. మాస్తాండ=సూర్యునిపంజీ. భాను=సూర్యుని. ఈరెడు=పదు
 నాలుగు. లేమ=శ్రీ. అన్ని=సూర్యునిపంజీ. పోషించుచు. వాక=చంద్రుడు.

పరిమగ్నమృతమునఁ బాకకాశమునకు
 హరిచంద్రము మేన నలవడి నలది
 సరి లేని రన్నిభూషణములు వాల్చి
 సరిగ మంచాఁపున్నంబులు చీటిమి
 పొసఁగి దివ్యాంబులు చీలఁ గట్టి
 యునమానశ్చంద్రగార మలవడి కీశి; — 17
 తిశతశి మును నైడి తిలపులు, మించు
 నెలతల తిన్నెలు, నీడలు కోయ
 నీలాలకంబాలు. నిర్మలస్పటిక
 సాలభింజికలు, బచ్చెలగ వాక్కిములు,
 బగడింపువాచూరు, బద్ధకాగముల
 మొగడులు, వైకుంఠముల మండిలములు,
 గలలిత శశికాంతి చంద్రకాలము,
 వెలది ముత్యంబుల వెలయు వాకిగులు,
 నభ పుష్పరాగ శత్రుముల కుడ్యములు,
 బ్రవిమల కజ్రసోపాన మౌగములు, 180
 గలిగి, నావాహుప గంధబంధము
 నాలు పొంద యరవికాభోగ భాసుము
 గన్నూర చందన కార్పక మిత
 దగ్గు పారాంబు సిక్కి ప్రదేశంబు

పాకకాశమునకు = ఇంద్రుడు. నెలతల = చంద్రకాంతిలల. గ
 వాక్కులు = కిటికీలు. సాలభింజికలు = బొవ్వులు. మొగడులు = ఇం
 టి నడికొప్పలు. శశి = చంద్ర. చంద్రకాలము = పయిమేడలును.
 వెలది = నిర్మలము నైన. బంధము = దట్ట మైనది. యరవికా =
 తెరలయొక్క. ఆభోగ = విరిచిచే. కార్పక = కుంకుమము తోను.
 దగ్గు = కన్నూరిచేత.

నై, దిశావలిఁ బువ్వ నతులితప్రథల
దేదీప్యమాన మై తిగముగా మెఱయు
నిరుపమ నిజ సభానిలయంబునందుఁ
బంగు చింతామణిధన్రపీఠమునఁ
దన నాసీనుఁడై; - తగుప్రియం దెసఁగ
నల కృతం తాదు లైన దిక్పతులు
గిన్నె గంధర్వ గీర్వాణ యక్ష
పన్నగ సన్నని ప్రళయ గొలుక,
గణల కంకిణముల నవము లెసఁగ

190

సకల సన్నుల కంబామఁ బిడిఁగ,
నాదంబిత కీతా నివా దాను
కారి ము తుంబులుగాన మిం దెసఁగ,
మిత సంభావ్యస్యః క్రమగతులు
కనుకొమ్ములకిను విరాసంబు నెఱవఁ,
పారిభాగోద్భవప్రసవమంజుల
సౌభాగ్యములు వెదవిల్లుమఁ బొలయు
చాలానిలంబుచే బలుమాలుల నదలు
నీలాలకంబులు నెఱిరి నడింప,
సగు విద్యాధి సన్నతు లెసఁగ
నతులితం దైవ మహావైభవమున
నునంగఁ గొలువున నుండి సన్నుల
కనియఁ బ్రసంగోక్త నపు డొక్కమాటః—

200

దిశావలిఁ = దిక్పాలనమహామున. అతులితప్రథలఁ = సాటి
లేనికాంతులచే. సవరణ = చక్కఁగా. నిజితి = శబ్దంపఁబడిన. సౌభాగ్యములు
= సరిమళ్ళములు. అనిలము = గాలి. అలకంబులు = కురులు.

• 'సరిత' అను శ్రావ్యముఁద్రాముల పొంతుపం ద్రావంబు.

—దేవేంద్రప్రస్థే—

‘మూడు లోకంబుల మునుమిడి మీరు
మావని యెట్టి రాజులు మఱి లేరు,
వారక మును నన్నవారిలో నున్న
వారిలో బుద్ధైదివారిలోపలను
బలికి బొంకని మహిషాసుండు గలదె?
తలపోసి చెప్పఁ డిందఱు నట్టివాని.’
నని యిట్లు దేవేంద్రుఁ డాడినమాట
నినియును నననట్లు విన్నయం బంది
స్వకముఁ డూరక యుండె, కాగ్ధావుండు
నవుడుకొల్లెను, నీర్లు నమఁల గళ్యపుడు,
వామదేవుడు నేల వ్రాసె, మరీచి
సోమరి న్ను విఁడు సూచుచు నుండె,
గౌతముఁ డెరికి గను గీఁడె, నరేడు
కాతాతపునివైపు నన్న గావించె,
నాఁడె డగ్ధుని నల్లన గోఁడె,
నాఁడె జమదగ్ని నదిమె హస్తమున.

21

—వసిష్ఠ మహర్షి మునియున్దిరి మూ

నీవిధి నుత్తరం బీక ముంహారుల
నీవు నీ కని మాపి నిఖిల నన్నులు
గుజగుజలాడి; గగ్ధాని పథవారి
గజవిజఁ జేయెత్తి కలయ వారించి
నిరుపనువిభాననిధి వసిష్ఠుండు
పురుషూకుతోడ నదృశము గాఁ బలికె:—

మునుమిడిననున పెట్టి నవుడుకొల్లెను-ఏమి తోపక ఉండె

విశ్వామిత్రుని యాక్షేపము.

'నినుము సురేంద్ర యా విశ్వంబునందు
 వినుతికెక్కిన మహా విక్రమోన్నతుడు
 తనరు పోడశమహాదాననోది
 పినయభూషణుడు వివేకసంపన్నుఁ
 డతులసత్కీర్తి మహాభాగ్యకాలి
 విరత ధనుర్వద విద్యాధికుండు
 కరుణాపయోనిధి గాంభీర్యగునుడు
 దురితదూరుడు బుధస్తోత్రపాత్రుండు
 సర్వ కా స్తోత్థి విచార కోవిదుడు
 గర్విత రిపుగజ కంఠపుండు
 వరుస నామ్యురు చక్రవర్తులలోనఁ
 దగ మిడిము న్నెన్నెదగు చక్రవర్తి
 నిత్యప్రసన్నుండు నీతిపాలకుడు
 సత్యసంఘండు త్రిశంకునందనుడు
 నిరుపమ విజ్ఞాన నిధి భానుకంఠ
 శరధచంద్రుడు హరిశ్చంద్రుఁ డెనరాజు.
 పోడిమి మదిఁ దలపోసి చూచినను
 వాఁడ పో బొంకనివాడు దేవేంద్ర.'

—విశ్వామిత్రుని యాక్షేపము.—

అనిన విశ్వామిత్రుఁ డంబుదధ్వనికేఁ
 గనలి సింహము మాటు గల్గించునట్లు

వినుతి = క్రీడించువాడు. అతులసత్కీర్తి = సాటిలేని ;
 యశస్సు గలవాడు. రిపు గజ = శత్రువులనెడియేరులకు-కంఠీరధ
 = సింహ మైనవాడు. తరము ఇడి = తారతమ్య మేర్పడిచి. శరధి =
 ద్రమునకు. అంబుద = మేఘు. కనలి = కోపించి.

లావస్థిభుని గోప మడలి వీక్షించి
 'యీవిధమున మృగ లేల వాక్రువ్యః
 నోడ దధ్యాజ్య కాలోద్యవన మొన
 ఘోరములు పరిపూర్తిగా మెసఁగి
 మున్ను లై వర్తిల్లు మానవేశ్వరులు
 సన్నుగా నొంతుట సత్య మెయ్యుటను.
 ఒనపతు లే యూరు సత్య మే యూరు?
 విసఁ గూడ దీమాట విశువుము చాలు.
 నేడ హరిశ్చంద్రుఁ డెక్కడి సత్యః
 మేడ నన్నెడి దిది? యిననంశజాలప
 హితవు మాతీన పునోహితుఁడవు గానఁ
 శతముఖముల లేగి సన్నులఁ జేయఁ.
 దిక్పరితిం చింద్రున కైవఁ గానియ్యు.
 సగివారి కీమాట సమృతి గాదు.
 గోపము విసఁగ నీ దుర్వాహ్ను. ల' నిశ,
 కోపించి పలికె నరుంధతీవిభుఁడు:—

— స స స్థి ని స మా ధా న ము. —

'అంతుగా నాదోతు అంక వేసినను
 గంతులు దప్పువే కంకరవంటి
 కల్లజంబాటంబు కాశిక, యిచటఁ
 జెల్లదు ముచ్చు, వపిఘఁ దుండంగఁ.
 నురగకంకణులొడ నూరజోగులను
 నది చేసి యన్నిన చందాన నీవు

మృగలు=కల్లులు, ఓజ్జ=కరుణగా, దధి=పెరుచు - ఆజ్య =
 య - కాలోద్యవన=వరిచియ్యపుటన్నము. ఇన = సూర్య. కల్ల జంబా
 య = వట్టి యాడంబరము. నురగ=సర్ప.

పిశ్వామిత్తుని ప్రత్యాక్షేపము.

నమలసత్యవ్రతుం దగుహరిశ్చంద్రు
సమముగా నృపపితాచమల లెక్కింతు!
నామహారాజేంద్రు నఱకాలివ్రాలు
భూమిపాలుర ఫాలముల నైనఁ గలదె!
యెవ్వనిగాఁ జూచి తనకులేశ్వరుని,
గ్రూప్వి గూఢించెను కొలువు మధ్యమున?
నాపాఠ్యశాస్త్రము నిట్లాడిన నీకు
వాసి కచ్చెను వాని నన్నె యుడిగనో?
యట్టి సత్యవ్రతు వారాజచంద్రు
నట్టి శేషోధను నా హరిశ్చంద్రుఁ
దిరి పల్కాటు నిందించెద వేని,
శివుఁ డెటింగదుఁ జూచి! చెప్పెడి దేమి?
యనిన, పిశ్వామిత్తుని డలుకఁ బట్టించి
మనమునఁ బెడఁగొన మఱియు నిట్లనియె:—

28

— పిశ్వామిత్తుని ప్రత్యాక్షేపము. —

‘వలదు వస్తి, యీ వట్టిజన్మరల
కలుగునే కాకుండు డల్పుని కీతి?
దందడి పీకొని తగరు చాకినను
గొందల మందునే కులపర్వతంబు?
సాలయక నినుఁ బుత్త్ర శోకాన్ధి ముంచి
మలయంగఁ జేయుట మఱచినే నేటి?
కొక రాజకీటంబు సుకదు గ్గదాంధు
నొకని నామందఱ సుకకొండఁ జేసి

29

కొలువు=సభ. జన్మరలకుఁ = బెదరింపులకు. చందడికొ = నొప్పుగా
తగరు=పొట్టేలు. కొందలము = కలఁత. సాలయక = వెనుదివియక.
అభిజ్ఞ=సముద్రమునందు. మలయంగఁ = తపించునటు.

పూని నీ వతనివై బూయనిపూత
 లేనిత్యంబు గల్పించి యెక్కించి
 నలి లేగి వాని గుణంబులు గాంగ
 కలది లేనిది కొన్ని కాలులు నెప్పి,
 యందంద నామది కలిచలం దెడంగ
 కంది చందమునఁ గైవాళంబు నేసి
 దంట మాటలు గొన్ని తడవాటు వన్ని
 కంటక నోరొచ్చి కల్వఁ జూచెదవు. 300
 అక్కజంబుగ నట్టి వాపోనముగఁ
 గ్రుక్కగొన్నట్టి యాకుంభజాఁ దుండఁ,
 పన్నగభువ కేన్నడ నఱకాలఁ
 గన్న చూపినయట్టి గౌతముఁ దుండఁ,
 నలినవాభుని జగన్నాథు ముకుందు
 నలిగి తన్నినయట్టి యాభృగుఁ దుండఁ,
 దృష్టించి బ్రహ్మదిదేవత లెఱుంగ
 సృష్టికిఁ బ్రతిసృష్టిఁ తేనినయట్టి
 యే నుండఁ, దక్కిన యాముసు లుండఁ,
 బూని నీ వెంతయుఁ బ్రోడయుఁ బోలే 810
 నాకేకుతోడ మున్నాడి పల్కిరివి.
 మాకంటె, నెక తపోమహిమాధికుడెవ ?
 నన ను రాసుర యక్ష నాగ గంధర్వ
 కరులందు మఱియు నెవ్వారలయందుఁ

కాలులు = ప్రల్లదములు. అలి చలంబు = ఎక్కువమత్సరము.
 కైవాళము = స్తోత్రము. దంట = కేర్పు. తడవాటు = అడ్డము. నూరు
 అచ్చి = బూకరించి. అక్క జంబు = చక్రవర్తిము. కుంభజాఁదు =

హంకనివారల బాడ గాన మేము,
శంకరువాన! ముజ్జగములయందు.

—వ సి ఘ్న సి త్రి స మా ధా న ము.—

ననిన కసిఘ్నఁ డిట్లనియె వాతనికిఁ—

‘బనదు గా కాశ్చప్రశంసఁ గావింప,
సంభోరుహాక్షుండు, హరుఁడును, గమల
సంధవుండును, దగు పాక్షులు గాఁగఁ
బరఁగంగ మన తపో బలముల కొలఁదిఁ
బరమేష్ఠి నిర్ణయింపఁడె మొట్టమొదల?
దడివినమాటకుఁ దగిన యున్మీనము
నుదువక ప్రాణ్ణుండు నూ లెత్తుకొనునె?
యల లందు వేలజిహ్వలవాని కైనఁ,
కొలఁదె హరిశ్చంద్రు గుణములు వొగిడఁ,
దను తెల్ల సత్యంబు, తలఁ వెల్లఁ గరుణ,
పను లెల్ల భర్తంబు, పలు కెల్లఁ బ్రియము,
హంకు నాబుకకుఁ కేర్పట కానివావి.

320

యింక నిన్నియుఁ జెప్ప నేమి కావగము ?

380

వారిజగర్భనివ్రాత దప్పినను,
వారిజాత్మఁడు తూర్పువంకఁ గ్రుంకినను,
మేరువు గ్రుంగిన, మిన్ను వ్రాలిననను,
ధారుణీచక్రంబు తలక్రిందు వడిన,
వారిధు లింకిన, వజ్రాయుధంబు
ధార దప్పిన, మాట దప్పఁ దారాజా.’

అంభోరుహాక్షుండు = విష్ణుండు. ప్రశంస = స్తుతి. పరమేష్ఠి = బ్రహ్మ.
నుదువక = చెప్పక. వారిజగర్భుని = బ్రహ్మయొక్క. వారిజాత్మఁడు =
కమలమిక్తుఁడైన సూర్యుండు. వారిధులు = సముద్రములు.

నావుడు; నమ్మనినాథునిశ్చయము
భావించి క్రమ్మటఁ బలికఁ గొఁపఁడు:—
—వి శ్వా మి త్త్రి ని పూ ని నీ.—

‘మేలు నీమాటలు మెచ్చి రందఱును!

జాలు, బరే! రిత్త సంవాద మేల?

340

విన్నమాటల మాట విశ్వాస మొదన

దన్న రేంద్రుని సత్య మరసినఁ గాని.

యేయపాయముల నే నిటమీఁద వాని

మాయలఁ గుదియించి మాటల నొంచి

యుల్ల మంత గలంచి యూఁచముట్టుగను

గల్ల లాడించినఁ గలదె పన్నిదము?

నిక్కిమింతకుఁ జాలి నిలిచెద నేను

ఒక్కఁ గా మున్నే విచార మే మైనఁ

గలదేని వానికిఁ గఱప నీ పూన్ని

తెలుఁ దిరంబు గావించి రత్న’ నినఁ;—

350

జిఱుఁపు నవ్వి వసిష్ఠుఁ డాగ్రహము

మొలయఁ గొఁకపంయమికి నిట్లు లనియ:—

—న సి ఘ్న ని నీ ప ధ ము,—

‘సన్నతం బగునట్టి సత్యవ్రతంబు

తెన్నతో నిదన దా విభునకు మున్నె.

కఱపెడి దేమి? యక్కమలా ప్రభులుని

తెఱఁ గఱుంగక పూని దేవేంద్రునోడ

అతిముఠి నే మించ నాడంగ నేమి?

చిఱుత నే యింక నిన్ని చెప్ప నేమిటికి?

పుర = బడి. డొఁచముట్టుగఁ = నిశ్చయముగా. కఱపి = నేర్చి.
అతిముఠి = సంధిముమునో.

నీ వొకండవె కావు నీవంటి మునులు

వేవురు గూడి వేవేలచందముల

360

మాయలు వన్నిన, మరులు కొల్పినను,

బాయని యిడుమలపాలు నేసినను,

జననుతుం డగు హరిశ్చంద్రభూవిభుఁడు

మనసున వాక్కున మఱి చేతలందుఁ

గలలోన నైనను గలవరింతులను

నలకువ వచ్చిన నవ్వల కైనఁ,

గులసరిఁ బాసినఁ, గొడుగు వోయినను,

దలమీఁద వచ్చినఁ, దారిమి చూలి

మఱచి తా నాడినమాట బొంకినను,

మఱి నీవు నవ్వ బ్రాహ్మ్యమునకుఁ గొఁగి,

370

తపమును వేద బ్రాహ్మ్యములను మఱచి,

యుపవీతసూత్రంబు లొగిఁ బుచ్చి వైచి,

జపమును సంధ్యాదిసత్కరియ లడిగి,

నపన మై, యధ్యాత్మవాసన మాని,

విపులవల్కలములు విడిచి, నెన్ను దట

నపవిత్ర మైనట్టి యంకంబుఁ దాల్చి,

ఘనగార్దభము నెక్కి, కష్టమానవుని

పునుకలో మద్యంబుఁ బోసి త్రొగుమను,

జను లెల్ల నేవగించఁగఁ, దల వాంచి

కొని, దక్షిణాభిముఖుండ నై చనుడు.

380

మరులు=వలపు. నలకువ.=రోగము. బ్రాహ్మ్యమునకుఁ =
బ్రాహ్మగర్వమునకు. ఉపవీత సూత్రంబులు = జంధములు. ఘంధ్యా=
సంధ్యావందనము. ఒగిక్=క్రమముగా. నపనము=చ్యవము. కష్ట=పాప.
ఏవగించగిక్=రోగతపదునట్లుగా.

నని నసిష్ఠుడు పల్కునతుల ప్రతిజ్ఞ
విని కాశుడు క్రోధ వివకుడై పలికె:—

—వి శ్వా మి త్త్రు ని నే ప థ ము.—

‘అనిమిషవల్లభుఁ డాదిగా సుగలు
మునికరు లింక నాపూనిక వినుడు.—

సాధించి యా హరిశ్చంద్రధూవిభుని

/ క్రోధకాకి బారిగొటియఁగాఁ జేసి,

పలుకుపంతము చెల్లుబడి గాఁగ నతనిఁ

బలపట్టి చొంకింపఁ బాలక యున్న,

సిద్ధ చాగణ ముని నేవిరం పైన

సిద్ధాశ్రమంబున పుని నేఁ గూర్చి

గారి యాహారంబుగాఁ గ్రోలి యొక్క

కా లూఁది యూర్ధ్వముఖంబుగా నిలిచి

రెండుచేతుల నెత్తి తెప్పలు విచ్చి

చండాంకువై దృష్టి చక్కఁగా నిలిపి

యెన్నఁగ బెక్కు వే, లేండ్లు తపంబు

మున్ను చేసినయట్టి పుణ్యంబులోన

సగ మిచ్చి, భువన ప్రశస్తంబు గాఁగ

యొగములు నాలుగు నొగిఁ బడువాఁడు

వరుసలు కలింప నసుధ నేలెంతు.

మఱి చిత్తుడశమహామన్వంతరమున

నిండ్రుని సరిగదై నీ స్వర్గమండఁ

చంద్రకళామాలి సాక్షిగా నునుతు.’

అనిమిషవల్లభుడు = దేవేంద్రుడు. క్రోధ కాకిక = కోపము
అనెడి కాకికాదేవికి. బారిగొటియ = బలికొఱవైన గొట్టి. చలపట్టి = చల
నవహించి. చండాంకు = సూర్యుని. భువన = లోకములందు.

నని భయంకరముగా, నవ్వుహామనలు
 చెవఁటిప్రతిజ్ఞలు నేసిన బెదరి
 పన్న గేంద్రుని వేయి, పడగలుఁ గ్రుంగె,
 మిన్ను బిట్టదలె, నిమ్మేదిని దిరిగె,
 జలనలు గలఁగె, నక్షత్రముల్ రాలె,
 గులగిరు లగలె, దిక్కులు వ్రక్క లయ్యె,
 బ్రెలుగాఁ గావరి బెరసి యద్దంపు
 బిల్లపాలికి రవి బింబంబు దోచె,
 గుండె జల్లనఁ జేలి కులిశంబు వైచి
 పండఁ బొమ్మని దేవపతి కొల్చు విచ్చె,
 జాన్ను రేచినరీతి సుర లెల్ల బెదరి
 కన్నవా రేగిరి కన్నత్రోవలకు,
 నుదరి తాపసు లెల్ల మెంజొరుఁ గడవఁ
 'బద పదం దిదె మహాప్రళయంబు వచ్చె!
 జిటిమి వసిష్ఠ కాశుల కోపాగ్ను
 లుఱక లోకంబు లాహుతి గొను.' ననుచు
 గడలు వీడఁగఁ గ రాసములు విదిల్చి
 మడిచి చంకల నిడి, మురి చూచుచును
 జనిరి దిగ్గన నిజాశ్రమముల. కట్లు
 చనిరి వసిష్ఠ విశ్వామిత్రు. లంతఁ

410

420

—నసంతమున హరిశ్చంద్రుని రాజసూయము.—

దొలఁగె హిమంబు, చంద్రుఁడు మెఱుఁగెన్
 కలిఁగె, దియ్యవివిల్లు వెస నెక్కువెట్టి

నిట్లు=మిక్కిలి. మేదిని=భూమి. అగలెక=పగిలెను. కావరి=
 నలుపు. బెరసి=వ్యాపించి. రవి=సూర్యు. కులిశంబు=వృక్షాయుధము.
 జాన్ను=తేనెపాలును. చిటిమి=చెలరేగి. క రాసములు=అజినములు.

మెలకెనె గంతుడు, ముప్పు మీఱ నల్లడలఁ
 జెలకెగి కోయిల్ చలెనె, జా మ్మనుమ
 మ్రోసె ను మైదలు, గుంపులు గట్టి జంతు
 చేసె రాచిలుకలు, చెలు వర్గలముగఁ
 గ్రాలె జక్కవలు, చెంగల్యదీర్చి కల
 వ్రాలె నంచలు, ముద్దువగ గ్రొత్తననలు
 వోచె, భూప్తుల దళితో, నట మున్నె
 పూచె మోదుఁగవృక్షములు, విట్టకఁగఁ
 గాచె జాతంబులు, కమ్మ నై మలసి
 వీచె సోమరి గాలి, వివహులు బెదరఁ
 బాలుమ నమ్మన.హాసమున నుక్కఁక్రతువు
 వెలయ హిక్షేంద్రవిభుఁ గొనరించి,
 భూతి వెచ్చెడువాని బోకన మ్రోయఁ
 గ్రూరచిత్తుఁడు కాకితుఁడు విని యుట్టి,
 కలిగె నో సందు వా కడగిన పనికి, !
 నలఘు నత్యక్రమం దగు హిక్షేంద్రుఁ
 దలము దప్పిన యట్టి భవరాశి వేడి,
 కలచి బొంకించెదఁ గాక' ని పోయి

—విశ్వామిత్రుని హరిశ్చంద్రుని ధన మసంగుట.—

మేదినివిధుఁ గాంచి, మేల్చి యుత్తుతలు
వేదమంత్రముల దీవించి యిచ్చుటయు,

కంఠుఁడు = మస్తకుఁడు. జంఠు = కలకలధ్వని. అల్లము
గజ్జ = మిప్పకటముగా. దీర్ఘికలజ్జ = సదబావులయందు. సను =
పూవులు. కటికోజ్జ = కాలమున. క్రగువు = యజ్ఞము. కలము తప్పిన =

నమ్మనిచంద్రున కిన్యుకపాద్యము
లిమ్ములఁ గావించి, యిలఁ జాగి మ్రుక్కి .

‘ హరితపావైధివ, గాధయ, నీవు
ననుఁ బ్రీతి మన్నించి, నాయాగమునకు
శ్రీ విలసిల్లి వేంచేసితి గావ
భావింప నీయాగఫల మిచ్చి నాటఁ . 450

బంపుఁ దేవనిక్షయ బరగఁ గావించు,
నింపా మాట నభీష్ట మెయ్యదియో?
యనిన, విభామిత్యుఁ డా రాజుఁ జూచి—

‘ యనఘ్నా, నీ కి సాధ్యంబు లే పనులు?
కల్పవృక్షముకాయక్రియ మక్షేపట్టు
లబ్ధిగానం బొకం దిడుగ వచ్చితిని.
అది చున్నెవను విను, మధ్వం నీవును
విశితంబుగాఁ జేయ వేరక పుట్టె.
యనుషుఁ దేవగు నెక్కి పాడవుగా నిక్కి-
వనితై మెగసి పో వైచిన పాడవు 460

ధనము రాజిగఁ బోసి దాన మిచ్చినను
జననాథ కొద లేక సాగి, నాయల్ల
మి’ నినఁ, ‘స్వతాగుండ నైతి, నీయిష్ట
ధనమిత్తుఁ గొ మ్మి’ న్నె, దల యూచి యప్పు
నొడుపు దప్పినయట్ట యురగంబ పోలె
దడయక వచ్చిన తనపూన్నిఁ దప్పి

‘ మునుతేజలింక, నీమన సొల్లి చూడ
విన విస్తయంబ గా వేడిలిం గాక,

నీవంటి భూకర్తనిది మాకు గలుగ,

నేవేళ భవనము లేమిట గాదు?

476

యింక మా యుక్తవం నీచ్చిన, నీకు

శంకరు వాన, త్రిశంకుని గూన.

పోయి వచ్చెద. నింక భూపాలచంద్ర,

యాయారాకోగ్యంబు లయ్యడి నీకు.

ననుమి గా లూదకి యచ్చోటు వాసి

చనియె నమ్మని నిజాశ్రమమున. కంత

వాహరిశ్చంద్రుండు నంతంగమున

నూపించి, 'యిటమీద నొప్పుమి వుట్టు.

వెనక బాము లంపి మై వేసివీరి,

మలక పోయి, నన్నులకల తపసి.

480

యాప నెవ్వరికళి మమ్మహామహుండు

కాపించెనేని ముద్దగముల గాలు.

పోయినదగడంబు పోవ ని. ప్ప'నుమ

నాయతకత్తి రాజ్యము సేయవందె'

— వింత భూతుక జంతువులు ఉప్పోల్లుట. —

నట నంత మొక యుపాయంబు చింతించి,

కుటిలవిచారదక్షుండు గాధిసుతుండు,

చిత్రవర్ణములు చిత్రరూపములు

చిత్రలంఘనములు చిత్రసత్త్వములు

గల మహామృగముల ఘనపక్షి తరుల

బలువడి యుట్టింది, పంచిన, నవియు

480

మలకల = కపటత్ర నడతల. కుటిల = కపట. గాధిసుతుండు =

విశ్వామిత్రుడు. లంఘనములు = దాటులు. సత్త్వములు = దేహ

బలములు. బలువడి = అతివేగముగా.

ప్రజల హాస్యపు గ్రంథము. ముద్రా: ము. ప. ప. ప.
 Hyderabad 500 021.

నాంధ్రాంధ్ర గురువు గారి వద్దనుండి
 పండిత డి. శర్మ వ్రాసిన గ్రంథము
 కొన్నింటిని గుర్తింపు గ్రంథములయందు
 చిన్న తొడిమలతో చేసి నమించి, 8250...
 నాటికావల మిట్టమొక్క గాఢ క్రోడ, 19-7-56
 గోటల తొడిమ దుత్తమ్మమ. హం. తొ. ప.
 మొదమున కల రేగి మందల బాడి
 మొదవుల కిది, వృత్తముల పట్టు పట్టిచి,
 పట్టల మనాబలం బట్టి చెందాడి.—
 హల్లకల్లాల మే యభిలభూజనము 500
 లదిర హాయము వచ్చి గూ హరిశ్చంద్రు
 బాడి గాంచి, యందరినీ ఘరి జాగి మ్రొక్కి,

— ప్రజల హాస్యపు గ్రంథము మొత్తము ఇది —

‘భూమిశ, నాంధ్రమున నేటికైనాక
 నేమొప్పున నెగ్గు లెలుంగ మెన్నెందు,
 నిల నవగ్రహహాస మెన్నెందు లేక
 వలసిన యప్పున వానలు గురియు,
 మున్ను రాలిన ధాన్యములు మఱి మొలచి
 పన్ను గా దన్నక పండు సస్యములు,
 గోవులు పినుకక పురియును నుండు
 నేవేళ నైన బారేలులు గాగ, 510

కడుపులై=గుంపులై. ఉపదేశ్=వేగముగా. అవియించి=తెగ
 గొట్టి. కుత్తుమురు = మిక్కిలిచిన్న కుతుకలు. మొదవులక=ఆవులను.
 చెట్టు=మిక్కిలి. చెందాడిక=ఖండింపగా. హల్లకల్లాలము = తొలు
 మాలు, ఎగ్గులు=చెలుపులు. అవగ్రహము=కజవు.

జానోయిల్లు నహోచాయుల్లు లేదు,
 మారి సంకటములు మరణమున లేవు,
 విరిగిపోయి తిరిపంబు వెలుపును లేదు.
 మఱి యిప్పు హృదయ మాపాటు వినుడి;
 యిన్ని చెప్పగ నేల! యిప్పు హృది లాగు
 వన్నెల పులుగులు వారైకంబును
 వీక్షింప వెలుపును వెలుగును గాని
 లక్షలు రెండేసి లక్షలు గూడి,
 మడి నోటు కట్టెని మందపట్టనెడి
 యడియాసక బోకాచ్చి, యంతట బోక
 నునలి పల్లెల జొచ్చి, మనజాల బోక
 మెడల జొచ్చి, నిండ్లి మెడలంబు వెలిచి,
 వెడ గాఢపుంబు విడిచి వచ్చితిమి.
 ననుకేళ, వీక్షింపవలయును మృగినెడ.
 గుణామృతము చిక్కు కడిగితి మాపు
 బాని వారలమీద భరించి పరిచి.

520

— సారస్వత్యంద్రోపనిషత్ ప్రథమోపనిషత్ —

'నీపాటిపనికి గా నేల భీతిల్ల!
 రేపు మాన్పెద నింత వ్రేగును మీకు.'
 నని మహావ్రజ వెల్లి వాదరం బనగఁ
 జనుఁ డని వీడ్కొల్పె జననాథుఁ డంత

520

మారి = మసూరికారోగము. తిరిపంబు = దెచ్చము. వారైకంబులు =
 వివిధపండులు. అడియాసక = శ్రేణ్యకము. బోకాచ్చి = పోగొట్టి.
 భరించి = నిగిడించి. వ్రేగును = కష్టమును.

జేగువాఁడునుబోలె జేగుయఁజాకి

గాగునాఁ బొడిచిన బలపల జేసె.

— సూర్యోదయము. —

సరిగదము బనెను నానవునియందలి

సలకాయ ప్రేసి నక్రమోయఁగల

550

సలకలు మాయ నక్షత్రముల్లయ

సలజము ల్నికసింప నులుత్సాహంబు

వలదు పెఱుంగును తిలల మనఁ

వెఱే నూర్చునొండెనె నెడ నానశ్చు.

— పేరిట్ట. —

పటమున్న పేర్కొని యా నక్రవ

నిలువఁ నిత్యకృత్యము నొనర్చి,

పాటింది కన్నులపంధావు నాఁ

జేట సింహము వెలకు నొకటి,

తయఁగ నుంట్రియఁ దననొప్ప నతియఁ

దననోడఁ గూడి రాఁ దగు నథం బెక్కి,

560

చోటమీసలున జంజాను నొక్క నిగును

నాకెను మేనులు నొక నిక్కియును

జేకొండ ను నెల్లనెల కన్నులును

జేవును నొకను నొకకోలలును

మొల నీలికానెలు మోటకన్లును

దలముల్లు బదనిక దండక నెం

జలకాయ = విష్ణువు. చోటమీసలు = చొట్టచేపమీసములనంటి
మీసలు. బదను = గలుకులైన. నెల = శేఖరుల. చిల్లకోలలును = తు
ల్యును. మోటకన్లు = ముద్దకన్లు. దలముల్లు = వేటకానిసాధన
నిశేనము. బదనిక = చెట్టుమీద మొలచెను మోసధి.

గతిగి, భయంకర కాలకింకరుల
 పొయ్యన గట్టించు పొలపల్లు గలసి,
 కొదమపింగముల బోలు పక్కల దెచ్చి
 సిద్దయించి బంగారుగొలుసుల బట్టి,

570

కడిగి నింహము పొందగ గవిసిన నయిన
 నడుగు దీయక గుండె లపిగు మోడుదుము.
 పులి నైన నెడ బడి పాల్గేటివలెను
 బలిమిమై వూరించి పట్ట వే యిత్తు.
 మగిన మిన్నుల బాణుచిట్టుల నయిన
 గిడి కిడిగల బట్టి నేలపై వేసు.
 మన బంటుపంతుల గొడుమ గొల్వల,
 పనియ నాదెయి పిచ్చిదైలంపుఁగ్రోవ.
 కల్లారకీ పారకద్ర మధుక
 కల్లకీ సువక నాల హంతాల
 పటబ పునందన పంభీ పలాశ
 కట పలు పాటో వల్లి భుజాశా
 భుజా శమి బిల్వ కను భాశ్వకన్ద
 బదిరి తిండిక పంకుపా నక్తిమాల

580

కాల=నామ. పొలపల్లు=గాడిగోటింగినవారు. సిద్దయించి=మరి
 ించి. కల్లారకీ=కడి - పారకద్ర=దేవదారుపు - మధుక=ఇప్ప-కల్లకీ
 =అంద - సువక=గోగంట - నాల=మిడి - హంతాల=గిరికతాడు -
 పట=కొడిమిల్లె - పునందన=పపల్లె-పంభీ=పినగమ్ముడు-పలాశ=
 మోడు - కట=మట్టి-పీలు=గోల - పాటో=మొక్కిపుల-కల్ల-వల్లి
 =అకుశముడు - భుజాశా=వేగియ-భుజి=చంద్ర-శమి=బిల్వ-బిల్వ=
 మా రేడు - కనుభి = పునుపాది - అశ్వకన్ద = ఇనుమడి - బదిరి=రేగు -
 తిండిక = గుచ్చక - పంకుపా = ఇనుగుడు - నక్తిమాల=కానుగు -

పాటలా తింత్రిణి ప్రముఖవృక్షముల
 గాట మా నడివులఁ గలసి నాఁ బ్రవరి,
 మొల్లతీగల నంటి ముడివడి యిసుకఁ
 జల్లిన రాలక చిల్లగాఁ బ్రబలు
 వాకుఁజప్పఁములయం దినన్
 లేక చీకటు ల్గలిగించును నెఱుఁగు,

590

* వారుగన నరిగిన పాలపరి దిక్క

మఱు లెఱుంగని యొకపాటి కాజపవి
 నునదీ జొచ్చి, బిట్టుతీమినదీ
 మురువున నెఱని మ్రోయించి విభుఁడ,
 పిక్కుగులకంఁగెను బెడిదంబు లైన
 పెడఁదవాకులు గల్గు వివిధభాగముల
 మెఱుంగులఁ గన్నులు మిఱుమిట్లు గొనఁగఁ
 గతి గతిఁ గఱవ నొక్కట నేయటయును;
 ఒగులు భేరుండముల్ పడుకొనఁగములుఁ
 దెగుపింగములు దొడ్ల దిరుగునేమఁగఁగఁ
 చూలుగండకములుఁ దునియుఁ బెట్టులులుఁ
 గూలునెల్లులుఁ దన్ను కొనుమహిషములుఁ

600

పాటలా = కలిగొట్టు. తింత్రిణి = చింత - ప్రముఖ = ముఖ్యమునఁ
 గాటమా = దట్టము. చప్పరములయందున్ = పందిరులయందు. ఇనన్ =
 నూర్చుకొనఁగము. అగ్గలించుచున్ = అలిగించుచును. ఇండినిక్ = అల్లె
 త్రాటిని. బెడిదంబులు = భాగములు. పెడఁద వాకులు = వికారము లైన
 ముఖములు. గతి = ఒకయలుగుటొక్క. కఱవన్ = తగులునట్లు.
 కరభములు = ఎనిమిదికాళ్ల మృగములు.

బొరలుదుప్పలు గూలి పొంగునిట్టులును
దొరిలుసుకరిములుఁ ద్రెళ్లు సివంగు
బొరగుడికిలును బిట్టలుమన్నిళ్లు
మలుగుగవయములు మడియు శేడులును
నడిగుజంకములు నై, అట్ట పొట్ట
నొడ మెడ బరి కాలు వోరంపుఁ జెవులు
గొరిసె వాము మో కొమ్ము లెమ్ములును
రికించి నూడి శేట్టుపంగ గాకి

610

కిన్నులపచ్చడి గాఁ జేసివట్లు
కున్నుముగ నూపు లోపకి కలసి
వెన్నుగు మడుగుల వెలఁ దేలి యూడి;
నల్లలి గోరియు నలసట వొడిను,
వేటఁ జాలించి యా విపులాధపుండు
వేటకాండ్రును శేఁ కలిచిన; వార్చి
నలగోనఁ బడఁ గార్చి వడి వధియించి
కలఁగు ఖండించియుఁ గాఁడి నేపియును,
లోవలు వెడలకి లోగిన వాని
లోవకి చొచ్చి లోలోనఁ గ్రుమ్మయును,
కురుగఁగఁ నడుగులచొప్పనఁ దగిలి
యునవడిఁ గుక్కల నుసికొల్పి కొల్పి
సందు గొందులఁ దప్పి చనుమెకంబులను
బందిపోటులఁ బాటు పఱిచియు; మఱియు

620

తెరలు = పలాయితములగు. ద్రెళ్లు = కూలు. బిట్టు ఒంగులు = మిక్కిలి కూలు. అట్ట = మొండెము. బరి = ప్రక్క. వోరంపు = వెద్ద. కాడక = వాటునట్లు. లోవక = వెనుదివయక. కురుగఁగ = కనఁడక పోగా. బందిపోటుల = దారియడ్డగింమటలచేత.

జాలె పగల మంచిజావడంబులను
 సాకునంబుల మించి జలకట్టనాలను
 దెన్దసాణముల దెట్టుగా పడిచి
 గ్రన్ద యెలూకింబు కాకింబు కొండ
 కొక్కెన దెక్కును కొంగ గొప్పలుగ
 కక్కెన గూడెను కన్నియరేడి
 వెలిచ జావుక యాది వేర్వేలుజాలి
 పులులకు నన్నిటికీ బాకివుచ్చి; తనిసి
 వేటల జాలించి, యుర్వీకర్ణభువను
 పేటికంబులును పేటికలులును
 గరి పొహ జ మాక్కి కములు; గట్టగరి
 పొహ నిచ్చిన దనభామిని కిచ్చి,
 పరువడి వారికిఁ బడదనం బొసఁగి;
 పొసఁబు గాఁ దననచివుని జూచి

680

— పు స్థి సు ని ది స్థి క ము. —

'యగు దైన యానుహాక్యపదం . కతిన
 దఁ మిడి యంతయు దివ్య వచ్చితిమి.
 యిదే జాహ్నువీనది; యాచెంతి దపము
 వదలక యొనరించు పాతిపోధనుని
 గానుని పసిపుని గోర దచ్చించి
 మాలి పోదము గాక మనపుంబు నమ.
 ననుమి న్నననాథుఁ డా మంత్రివగుని
 యనుమతిగో గూడి యచ్చటి కేగి,

640

జల్లులును = చామరములను. పడదనము = ఇనాము. నచివునిక =
 మంత్రిని. తగము ఇడి = మితి మీటి.

యమునివరుఁ గాంచి యడుగుల కఱిగి
 నన్నవంకఁ గదలఁజుముల్ ముగించి
 యున్న. నాగాశేంద్రు నుచితసత్కృతుల
 నున్నించి మునిభిక్షామణి యిట్లు లెనియ
 'ననభూత్త, పతి కతి వ్యసనంబు' చనదు.
 మనుకంశమునఁ బట్టి మఱియు నే నీటిఁ?
 బ్రూహ్మ మృగ వ్యాళ భూట నిశాట
 భేదండు సంచా భీకరం బైన
 గహనభూమలఁ గలకాంతయు నీవు
 పహరించు టిది యవివేక మింతయును.
 గతి లేదు. మిం కొక్కొక్కఁ జేసెదవఁ
 పొరను మెప్పడు గాధిసుతు తపోవనము.
 జడలు గట్టిట వృథా శాంతి యాతినికి.
 నడుగక ముప్పున నుండుఁ గోపంబు'

650

650

— కౌశికుని మాయామృగము. —

ననుచు వీడ్కొలుపు. — విశ్వామిత్రుని కెఱిగి
 ననుజేతు నలయించు మాన్గ మూఁగించి,
 తన తపోమహిమచే దక్షణాంబున
 మునిభిక్షామణి జగంబుల లేనిదాని
 ముత్తైంపుఁజిప్పల ముగించుచోను
 క్రొత్తనీలపురింగు గలుకుకన్దోయి
 పగడంపు ననుఁగెంపుఁ పచరించు చెవులు
 ధగధగ మనువైడితరులమేను

వ్యాళ=పాములయు. నిశాట=రాక్షసులయు. గాధిసుతు =
 విశ్వామిత్రునియొక్క. అలయించు = శ్రమ పెట్టు. ముగించు = తిగ
 స్కరించు. పచరించు = ప్రసరింపజేయు.

దణుచువజ్రములతోఁ దడఁబడునోడలు
 మెఱుంగుఁబచ్చలదాలు విఱుంగుకొనెలు 670
 మెఱుపువెన్నెలఁ గాయు నుదఁబుఁగలిగి,
 వెఱచిన గతి కశక్ వీక్షించికొనఁగఁ,
 జెలువును బలువును జరియును దిగియు
 చలమును జలమును బలులంపునములఁ
 దన్తమును మేనితిరుకును దెరుకు
 నుత్తమనాణిరుచి నొప్పెడిపాడఁ
 మురువును బరువును ముదమును మదము
 మురిసెంట నొఱుపును ముద్దును వింత
 భుజంబు నచంబు నిచ్చును నుచ్చు
 బచరింప, వన్నెల మైడి క్కుఁగఁ 680
 నలవడఁ గట్టించి, 'యాహరిశ్చంద్ర
 నెలయించి చక్షుగన నిందుఁ జె. వచ్చు'నుమఁ
 బంచిన; నిజజేహ భాసుప్రథిలు
 ముంచి దిక్కులఁ బర్వ మురియుచు నేరి
 గూచిత్రమృగగర్భ ముచ్చహరింజ
 లోచ మోక్షవము గా లోలక నిలిచె.
 నిలిచినఁ గనుఁగొని నివ్వెఱ వొంది
 కల యూచి మెచ్చులు దలకొన, విభుఁడు

దాలు=కాంతి. జరి=కాంతి. చలము=పట్టు. పలులంపునము
 లు=పెద్దదాఁటులు మురువును=ఒప్పును. పరువును=పరుగెత్తుటయు.
 ముదము=ఉబ్బు. మురిసెంట = ఒయ్యోగము. ఒఱుపును=సొంపును.
 భుచరంబు=ఆకాశగతి. అచరంబు=చలింపకుండుట. గబ్బు=గర్వము.
 శిబ్బు = ఉత్సాహము. ఎలయించి = ఆకట్టించి. మురియుచుకొ=
 పలుకుచు. లోలక=ఆసక్తితో.

'నీముప్పు కలదీని నిటు చూచి చూచి
 యేమి బూనంగి జేతు లేకతి వాడు? 690
 వేయఁజెఱంగుల వెమకొని పట్టి
 యాయిత్రీ నిచ్చెద నీకొమారునను.'
 ననుచు సారథిఁ జూచి 'యావైడి మృగము
 మనకు లోబడునట్టి మఱియుఁ బింఱించి,
 క్రిందట గాలిగాఁ జేడించి రథము
 నండుపాటుగఁ దోలు. మనముఁ దోలించి
 కిదియఁ బోవుటయు; నక్కపటమృగం
 పదవి పట్టిక వప్పించి విఁజ్జెగసి,
 చాలాడు, జిరకొట్టు, చెలఁగి వేరంగ
 దిరుగు, బర్హికుఁ దీరఁ దీసివేరి, 700
 గిరిగి మై ద్రిష్ట, గోలు నోగడల,
 ఖురముల నాదం గోకి శేడియి,
 బురుతీటల దరుపంత్తిగో నోయియు,
 మరిగిన గతిఁ జేరి మలయు నంకింతి,
 నెఱిఁ గల్వరేఖలు నెఱపినపోల్కి
 వెఱపునఁ దననీడ వీక్షించి చాటు,
 గుఱుచవాలముఁ ద్రిష్ట, గొమ్ముల బయలు
 చిటిమి చిత్రములు గాఁ జెప్పు. నీరీతి
 నెడపక వారాజు నెలయించికొనుచు
 వడిఁ గొకితుని తపోవనము సొత్తెంచి 710

శేడించి=తొలగించి. జిఱకొట్టుక=జిఱునఁ దిరుగును. వేరంగు=పరుగు. ఖురములక=గోరిజలగో. షోదలక=నెత్తిని. బరుల=ప్రక్కల. వాలము=తోక. సొత్తెంచి=ప్రవేశించి. మోసపుచ్చి.

కనుబ్రామి పో నాచు కపటమృగం
 మనుజేశుఁ డిలుక నెచ్చెనమునఁ గడిసె,
 గొదమనాగముఁ బోని కోల మిక్కిలులు
 నెవరింకఁ దొనఁ దీసి కంజనిఁ దొడిగి
 తెగ గింగు రనఁ బాపి దృష్ట సందించి
 తెగ నేయుటయు; దానఁ దెగక యామృగము
 వడి నెత్తుటను దోగి వడకుచు గాధి
 కొడుకు ముందటి కేగి గొప్పన నడఁగె.

నప్పొక్కివేండుండు నమ్రాయమృగము
 త్రిప్పల నడవులఁ ద్రిప్పి యలసి,
 వదనపక్షుల కైవాలంగ, దప్పి
 గదిరి, చిల్లినీటికంఠవ నరసి,

720

— . కౌశికుని యాశ్రమము. —

నని చని, మూదటఁ జంపకంబులను
 ఒకని నిప్పుల బాటలంబులను
 సురుగుళ్ల మారెళ్లఁ జూరపోతములఁ
 గజవకంబులఁ గేదెగుల నశోకములఁ
 బొగడలఁ బొన్నలఁ బోకప్రాంతములను
 బొగ డొందు ఖజూరములఁ బందనములఁ
 పల్లిమామిళ్లఁ గర్పూరభూజముల
 నల్లనియరంటుల వారికేళముల
 గమ్మకేగులను శ్రేంకణముల నలరుఁ
 గొన్నలఁ బెనఁ గొన్న కొదమరుద్రాక్ష

730

కనుబ్రామి = చూపును. కోలక = బాణమును. తెగ = ఆకన్న గము.
 దోగి = తడిసి. కైవాలంగక = పోలఁగా. గాధికొడుకు = విశ్వామిత్రుని.
 చూరపోతములక = మామిడి గున్నలచేత. అలరు = పూవు. కొదమ = లేత.

తీరగల గురివెండతీరగల జాడి
 తీరగల మిరియంపుదీరగల వాగ
 వల్లల తైలం లవం గాది లతల
 మల్లికార్జునల సంపద లాప్స పాదలఁ
 జల్లని నీడల జాతివైరంబు
 రెల్లను విడిచి వేరెమిఠోఁ బొదలి,
 కొదమ పింగములను గోరి కుండముల
 ముదమున నొయ్యనఁ బుడుకు వేనుఁగులు, 740
 వాని చెక్కుల తీట వక్ర నఖాలిఁ
 బూని గీఁకుచు వున్న పులులును, వాని
 కూనలకును జమ్మఁ గుడిపెడు లేళ్లు,
 వానితోఁ జెఱుపాడ వచ్చు కేచులును,
 వానితోఁ గ్రీడించి వఱలు ముంగిసలు,
 వానితోఁ బ్రాఁకెడు వర్షవన్నగములు,
 వానికి నీడగా వ్రాలు నెమళ్లు,
 వాని వీరపుల మీఁద వచ్చు పిల్లులును,
 వాని ప్రక్కలఁ గూర్చు వర మాషికములు,
 వీనుల కెంతయు విన నింపు గాఁగ 750

* సామగానంబులు సలుపు కోయిలలుఁ,
 గామించి మినుకులఁ గఱపు చిల్కలును,
 గలయఁ గమ్మని యాజ్యగంధముల్ మేన
 నొలయంగ తెడచట్లు హోమధూమములుఁ;
 గలుగు విశ్వామిత్రుఁ ఘనతపోదనము

పాదలక్ష్ = పాదలయందు. మినుకులక్ష్ = వేదములను. కఱపు =
 గేర్చును. కలయక్ష్ = అంకితుడు. ఒలయంగక్ష్ = వ్యాపించునట్లు.

కల నొప్పఁ జొచ్చి; యా వనమధ్యమునను

గమనీయ విలసిత కమల కల్పార

కుముద నీలోత్పల కుసుమ సుగంధ

మగ్నకర మిధున సమృదధిర మృదుల

మగ్నతర సంగీత మహిత తరంగ

760

లలిత జోలాళి లాలస చక్ర

కలహంస బక బిసకంఠికా క్రాంత

సరసటిట్టిధి మదసారస ప్రముఖ

వరి జలఖగ దల స్వనము లిం పెసగ,

సార లామృతక జలద కచ్ఛాగ

సారధి వాసిత సలిలమై మైత్ర

దర్పిత వనదేవతా కర స్ఫటిక

దర్పితమును బోలె దనరాయమిన్న,

కొలను గనుంగొని; కువలయేశ్వరుడు

లలనయుఁ దాను నల్లనఁ జేరు డిగ్గి,

770

కరతలమున మంత్ర కర మూడుకొనును

సరిసిలోపలఁ జొచ్చి, జలములు గ్రోలి,

యనగాహ మొనరించి, యాతీరభూమి,

కల్పార=ఎఱుపు తెలుపు కలిసిన కలువలు. కుముద=తెల్లగలువలు.
 త్పల=కలువలు. మగ్నకరమిధున = లేటిదంపకులయొక్క. మగ్న
 ర=లేనెనుమించిన. జోలా=ఉయ్యెల. లాలస=ఆసక్తమైన. చక్ర=
 క్రవాకములు. బక=కొంగలు. బిసకంఠికా = పెంటికొక్కెరలు.
 ట్టిధి=లకుముకులు. సారస=బెగ్గురు. ఖగ=పక్షులయొక్క. స్వనము
 =ధ్వనులు. లామృతక=వట్టిబేల్లు. జలద=ముత్తెలు. దర్పిత=గర్విం
 న. దర్పిత=అద్దము. కరతలంబునక=అంచెయో. సరసి = చెలు
 = గ్రోలి=త్రాగి. అనగాహము = స్నానము.

నవకంఠుఁ బొన్నల ననుమఁ జెన్నార
 సురుగులతోఁ బ్రాణి మట్టు రాఁ బ్రబలి
 పర వైక గురివెంద పండిటికింద,
 నొక వైక చిగురాకు లొనరించి తీర్చి
 పటిదిన మృదు వైన పానుపునిఁదఁ,
 దిలకించి చంద్రమతీ నేవి తొడలు
 తలగడ గాఁగను దగఁ క్రమించి;
 మరువంఠుఁ గొనల నమర్చినయట్టి
 సురటి వట్టువ గాలి సుదీయంగఁ ద్రిప్పు
 తన మంద్రినను మోముఁ దప్పక చూచి,
 'కనుగొంటివే యిందుఁ గల విశేషములు?
 వెఱంగును వెఱపును వేడ్కయుఁ జెంచి
 నలులు; నేముని తపోవన మొక్కో?' యనుచు
 ననఁగఁ; బండ్లను గోయ నచ్చొటి కొక్క
 మునిఁగనూరుఁడు వచ్చి మునిసింహుఁ డైన
 గూఁ గాధినందను నాశ్రమం బనిన;
 వేగంబు వదనంబు వెలవెలఁ బాటి,
 'యేడ వన్నెలమృగం! బెక్కడి వేట!
 యాడకు వచ్చితి! మిది మోస మయ్యె!
 * గురుఁడు వసిష్ఠుండు గురుమతి నాకుఁ
 బరంగంగఁ జిలుకకు బరె బుద్ధిఁ జెప్పి
 పొన్నున్న నూరికిఁ బో నేర మైతి
 మిమ్ముల? విధి వాఁట నెవ్వరినళము?

780

790

సురుగులతోఁజా = గురిగితిఁగలతో. పరపు = విరివి. క. అపు = అందము.

లిలకించి = చూచి. సురటి = వట్టువదిసనకట్టుయొక్క

౧. 'గురుమతి నాకుఁగురు వసిష్ఠుండు' అని పూర్వపాఠము.

పలుకు లేటికి? మహాప్రళయంబు వచ్చె!

దలఁగ మైలిమి నేటితమకంబు కతన!

నేమి నేయుదు! మింక నేది విచార!

మా మహామునివరుఁ డలంగక మాన్పె

900

పోడగాంచి మ్రొక్కంగఁ బోదమా? లేక,

తెడలి పోదము కడు నేగ మె పురికి?

నని యిట్లు చింతింప నా సత్యకీర్తి

తననేర్పు మెఱసి భూధవున కిట్లనియె:—

‘ నేల యీ రలపోత లివకులాధిక?

పోలించి చూడుమీ బుద్ధిఁ గాఁవ్రంబు.

మనసులు చల్ల నై, మదమత్సరములు

మునుపడ దిగఁవాడి, మోహంబు విడిచి,

పోగడినఁ తెగడిన ముదముఁ దాపంబు

నిగఁడక, నడవుల నిలిచి యుం లేని

910

కూరలు గాయలుఁ గూడుగాఁ గుడిచి

వారక తపసులై, వర్తించునట్టి

వారికి మనలోడ నైరంబుఁ బూని

పోరాడ నేధనంబులు పోతు పోవు?

సంతాప మంద విశ్వామిత్రుఁడకట!

యింతకు మున్న మీ కిగ్గేమి నేనె?

జన భవజ్జనకుఁ ద్రిశంకు భూపాలు

ననుపడే బొందితో నమరేంద్రు పురికి?

వలదు మీ కిది లేని కట్టిదుశ్చింత ;

దలఁకక యొక్కింత తడవు నిడియె.

920

తనుకలంబు=తపస్వి. తలఁగము=తోలఁగము. మునుపడద=ముందు.

దుగా. పోతులు పోవు=పూలు పోవు. రలఁకక=భయపడక.

మని కార్య మేగ్గుడ వాడిన మంత్రి
విసుక వాక్యంబులు విని సంతపిల్లి,
కలగిన చిత్త మొక్కటిగా నమర్చి,
యెలమి కక మోడ్చి యొక్కింతయుఁ గూర్చి;

— హ రి శ్చ ం ద్రు ని చె డు క ల . —

చెప్ప మాఁకొన వినఁ జింతింపఁ బాల
మెప్పుని కలఁ గాంచి, యులుకుచు లేచి,
విన్న వై దిక్కులు పెడఁగి వీక్షించి,
కన్నీరు దొరఁగ నంగము గంప మొండ
మానక నడఁకు నప్పునుజేంద్రుఁ; జూచి,
మానినీమణి చంద్రమతి సంద్రమమునఁ
దరుణ పల్లవ కాంతి దళుకొన్తు ముద్దఁ
గరమునఁ జెలు వొందఁగా వీఁపుఁ జూచి,
నూత్న మయూఖ మనోహరం బైన
రత్న కంకణ మూడ్చి రక్ష గాఁ గట్టి,
'యిది యేమి! నాథ, నీ వెన్నఁ దెలుంగ!
వదిలి మేల్కొని వెఱఁ గందెద విట్టు!
లంతకుం డెఱు ద్రొక్కి యిదిమినయట్టి
జంతువు నై నను సత్కృతఁ గాచు
పరహిత రతుడవు, భాస్కరవంశ
శరనిధి పూర్ణిమా చంద్రుండ, వసుమ
దుర్వార బల గర్వ దుష్టవిరోధి
పర్యత వక్త్ర బై బాహుదగ్ధమున

880

880

తరుణపల్లవ = లేతచిగురుయొక్క. మూత్న మయూఖ = క్రొత్తకిర
ణములచే. అంతకుండు = అంతకుండు. అఱు = మోడను. భాస్కర = సూర్యుడు.
శరనిధి = సమాద్రమునకు. వక్త్రవి = క్రూరముధముగల యొంద్రుండవు.

సర్వసర్వం సహ చక్ర మంతయును
నిర్వక్రముగ నేలు నీ కల వెలువ?
నని తన్నుఁ దెలిపెడి యాపువ్వుఁబోడిఁ
గనుఁగొని యారాజకంఠీరవుండు

‘కలకంఠి కొలు గాని కల గంటి నిపుడు.

తెలియఁ జెప్పెదఁ దాని తెలుఁ గల్లఁ నేను
గొను కొప్పుఁ గాఁ జెద్ద కొలువుఁ గూటమున
నిమిషము వింజాముఁడంటి నీవఁ

850

గొలు వున్నతటిఁ, గోప ఘోషిత శత్రుఁ
డెలఁగు లేనో ధనుఁ డిగు విప్రుఁ డొకఁడు
తడియక వచ్చి నా తల కిరీటముఁ

మడమిమై బడఁ నోపమున బిట్టు దన్నెఁ;
దన్ని యంతటఁ బోక తలఁ బట్టి యొచ్చి
నన్ను నుద్ధరిఁ ద్రోచె నగరము వెడల.

నది యాది గా దైవ్య మదరి యందంద
పొడవు నాపదలచేఁ బొక్కి క్రవ్వులును
నిటలాక్షు కరుణ ననేకకాలము

పటుతర రాజ్యవైభవ మందఁ గంటి.’

860

నని యిట్లు దుస్సవ్వు మధిపతి నెప్పు,
విని చాల వెలుదియు వెలువని రీతి,

“నిచ్చును జింతింప నేటికి మీకుఁ!

తెచ్చెరఁ గల విట్టి చెప్పెద, వినుఁడి.

సర్వసహ=భూ. భూస్థిత=కుడిగడుమన్న. బిట్టు=మిక్కిలి.
ఉద్ధరిత=గర్వముతో. అడరి=కలిగి. పొక్కి=దూఱించి. నిటలాక్షు

యలుక మై వచ్చిన యా క్షుణ్ణుడు
 తిలపోయెగా గాధి తనయుఁ; దాతందె
 మఱి నేలఁ బడఁదన్నె మకుటంబుఁ గాఁ
 జెటిచి యాతఁడు మనసిఁ దొలఁగించు;

నది కారణంబు గా నలజడి నొంది

౭70

పదపడి మనరాజ్య పదవి నొందెదము.

గావున నెటువంటి ఘుమలప నైన

భావింప నిత్యసంపద బెట్లు గలుగు?

‘భక్త మెయ్యడి నైనఁ దనుఁ గాచు’ ననెడి

నిర్మల వాక్యంబు నీ వృద్ధి నిలిపి,

సత్యంబు దప్పుక చరియింపు; మనవి

నిత్యంబు లన రాదు నిఖిల సంపదలు.”

అని చంద్రమతి తన యాశ్చర్యచింత

ననునయించుచు నుండె నచ్చట. సంత

— మా తం గ క స్య లు . —

మఱియుఁ గౌఁగి నొక్క మఱియుఁ జింతించి,

నెఱి నంద మై నల్పు నెఱసిన కుమలుఁ,

880

గొఱనెలయొఱపుఁ గై కొన్న ఫలములు,

జెఱకు సింగిడి విండ్లఁ జెనకెడు బొమ్మలు,

బేడిన తకుకుల బెడఁగుఁ గన్నులును,

దాడిమీ బీజ మందర దంతములును,

నిరుపమ తిలపున్న నిధి నాసికలును,

మరుచిర బింబ విస్ఫురి తాధరిములు,

అలజడి = కప్టము. అనునయించుచుక = ఊహించుచు. నెఱసి

న = నిండిన. కొఱనెలయొఱపు = అగ్రచంద్రనియందమును. బెడఁగు =

అందము. బింబ = దొండనందువలె.

మించు టద్దములతో మెఱయు చెక్కిళ్లు,
 మంచి తెన్నెల వంటి మందహాసములు,
 సలలిత శ్రీకార సదృశ కన్దములు,
 నలరు శంఖముల బా గలవడుమెడలు,
 విసకాండములఁ దలఁపించు బాహువులు,
 గిసలయంబుల పెంపు గలుచు హస్తములు,
 గరి కుంభముల చెన్ను గల చన్నుఁగవలు,
 నరుదారఁ బిడికిట నడఁగు మధ్యములు,
 సుకులకుఁ దెరువులు నూత్ర నాభులును,
 గడఁగి నైకతములఁ గడచు పిఱుందు,
 లనఁటి కంబముల గయ్యాళించు తొడలు,
 ననవిల్తు శరధుల నగదు జంఘలును,
 బయలుఁదామరలఁ గీడ్పఱుచు పాదములు,
 నను మారఁ గల్గి క్రొన్న న విలుకాని
 ముగించు మోహన మంత్రదేశకల
 మురువునఁ ద్రైలోక్య మోహిను లైన
 తరళలోచనల మతంగకన్యకల
 నిరువురఁ బుట్టించి; యిట్లని పలికః—
 'మీరు విధిభుములు మెఱయంగ నేగి,
 సారవర్తను హరిశ్చంద్రునిఁ గాంచి,

890

900

శ్రీకార = శ్రీయశవత్సరమునకు. బాగు అలవడు = సొంపు గల.
 విసకాండముల = తామరకూండ్లయొక్క. గిసలయంబుల = చిగుళ్ల
 యొక్క. కరి = ఏనుఁగు. నైకతములక = ఇసుకదిన్నెలను. కడచు =
 అతిక్రమించు. ననవిల్తు శరధులక = శుస్తభుని యమ్ములపాదులను. క్రొ
 న్న నవిలుకానిక = శుస్తభుని. ముగించు = అసగొల్పినట్టి. తరళ =
 బెళుకుగల. మతంగ = మాల. విధిభుములు = విలాసములు.

యాటలఁ బాటల నమృతంబు లొలుకు
 మాటలఁ దేటల మరపి మెప్పించి,
 యారాని వస్తువు లే మైన వేడి,
 కారించి, తాలిమిఁ గలచి, బొంకించి, 910
 చనుదెండు.' నావుడు; సంభ్రమం బెసఁగఁ
 బనిఁ బూని, కాకికు పదముల కెరఁగి,
 కలికి దాచిల్కలో, కాయజా నల్ల
 గలువ పూఁదూపులో, కవ నూడి మెలఁగు
 నీలంపు బొమ్మలో, నెలఁత లై మించు
 లాలిత తాపింపు లలికలో, యనఁగ,
 మదహంప గతులను మఱపించు నడలఁ
 గదలు మట్టెలు తాళ గతులకుఁ దాఁక,
 రతి నాయకుని యాజ్ఞ అంతుగాఁ జాటు 920
 గతి నందియలు గల్లు గల్లున మ్రోయ,
 మొటనూళ్ల గజ్జెల మ్రోతకు రత్న
 కలిత కంకణములు గనుకంబు మాప,
 దంత నందంబుల తేకుమలు మెఱసి
 వింతగాఁ జెక్కుల పెన్నెలలో గాయ,
 రాజ్ఞు నునుఁ బట్టు అవికల మీఁదఁ
 దేజుమై నాణి *ముత్యైత్రుఁ లేరు లమరఁ,
 దెలిమోము లర దోఁపఁ దిగిచిన కాచి
 జిలుఁగు ముసుంగులోఁ జెంగల్వ రేకు

మరపి = మరగించి. కారించి = బాధించి. తాకించ = చీకటి
 మాని. అంతుగా = చిగ్గరగా. అర = పగము. తోఁపక = కనబడ.

* 'ముత్యైత్రు' అని పూర్వముద్రణమున పాఠము.

అసహిగ దోపి యున్న కల్హాన
 కుముమ గంధము లాగుబుగా నొలయ, 980
 మృదుల గోరోచన మృగవాధి సంకు
 మది వివిక్రత వక్త్ర మలయజ తిలక
 నవ ఘృక్షకణముల నఖరాంకురముల
 నివురుమ, సాంజన శేత్రాంచలముల
 సాలపునః బోవుమ, సోలి యంతంత
 నిలుచుమ, జనుదెంచి, నృపవరు గాంచి;
 'రాజ, హరిశ్చంద్ర, రాజ దేవేంద్ర,
 రాజీవహిత కులగణావ పూర్ణాచంద్ర,
 విష్ణులవా ల్ల దేవ కీర్తి
 వక్త్రసంకలన జేపు విని, చూడఁ గోరి, 940
 పని విని నేడు మా భాగ్యము కిరణ
 గనుఁగొంటి మిటు భవత్కళ్యాణమూర్తి.

— మాతంగకవ్యలు పేరా వాయించుట. —

దిరి వికృప నేర్చితిమి వీణ విట.
 నవధారు నృప; చిత్త, మవధారు దేవ.
 యని సన్నుతిండుమ, నా కళావేది
 మనసు వేడుక గని, మాతంగ సతులు

అగుబుగా = అధికముగా. ఒలయ = వీరగా. మృగ
 వాధి = కస్తూరితోను. సంకుమద = జవ్వాజితోను. మలయజ తిలక
 = చందనపుఁబొట్టుయొక్క. సాంజన = కాటుకతోఁగూడిన శేత్ర = కనుల
 యొక్క - అంచలముల = కొలుకులయొక్క - సాలపునః = పాగ
 కళ్యముతో. రాజీవహితకుల = సూర్యుని మనెడి. పనివిని = వచ్చి.
 అవధారు = చిత్తగింపుము. కళావేది = సంగీతాదిద్యులు తెలిసిన
 వానియొక్క.

పవడంబు గల మంచి పసిడి వీణికల
 గవునెనన్ వెడలించి, కాంతి రా దుడిచి,
 బాగుగాఁ గుంములపై మోపి, తగిన
 రాగసంగతులకు రా సార లొత్తి, 950
 తుదగోటికొనలఁ దఁత్రులు గూడ మీటి,
 ముదమున జీవాఁ ముత్యము బట్టించి,
 నవరత్నకాంతులు నవ లొత్తు క్రొత్త
 కల కంకణముల నవన లసఁగ
 నలరు నంగుళుల నల్లార్పుచు, జీతె
 వెలకు వాయిచి ప్రవీణతఁ జూపి;
 మఱి మయూరాదలు మహా నెలఁగింపఁ
 బఁగఁ పట్టాది సత్త స్వంతులను,
 గ్రామత్రయమును, మూర్ఖుల ముయ్యేను,
 నా ముప్పనియు రుద్ర నైన రాగములు, 960
 వాని ముద్రింతులు వాని భేదములు
 వానికి వేరలు నగుననోఁ దెలిసి,
 తగ మంద్ర మధ్యమ తార మాసముల
 మొగియు గాయక గోపములు దొలఁగించి
 యాలాపములు నేసి, యారాజామిది
 ముల్లారు లింపులు సాగయఁ బాడుటయు;
 నా నవ్య మైన గీతామృత లహరి
 నూని మహాశ్చర్య మొదలె నవ్వేళ,
 మొరయు వీణాదండమును జిగు లొస్తె,
 నిరుపమ హరి మాణిక్యముల్ గరఁగ, 970

సారలు = మెట్లు. జీవాఁ = జీవాళము. మయూర = నెమళ్లు. సా
 యక = చొక్కునట్లు. నవ్యము = అపూర్వము. లహరి = ప్రవాహమునఁ.

వలకుల వ్రాసిన వన్నె చిత్రములు
 దలలు గదల్చె * శైతన్యముం బొంసి;
 ఊదీవిభుండును తుభ దీతినట్లు
 రాణించుటకు నమరాగంబు నొంది,
 వేయు భంగుల రసావేశంబు చాల్చి,
 'మాయారే!' యని పలుమాలును మెచ్చి,
 మరకత నీల నిర్జల పువ్యరాగ
 వరవజ్ర విద్రుమ వైదూర్య లలిత
 కరువింద మాక్తిక గోమేధికములఁ
 గర మొప్పు సొమ్ములఁ గనకాంబరములుఁ 980
 జెలువారు నునుబట్టుచీరలు జీయ
 నలువలు వీడెంబు వన్నె పుట్టములు
 యగముగ వలచు కర్పూరంబుఁ బావఁగు
 నగరుగందముతో సనుస్తంబు నిచ్చి,
 యాదరం బెసఁగఁ బొమ్మనుటయు; నవి,

— మాతెతలు రాజును నలపించఁ గపంగుట. —

మేదినివిభునకు మెలఁత లిట్లనిరి. —
 'ఈరత్న భూషాదు లేటికి మాకు
 నీరువట్టాననే నెయి ద్రావికొనిన!
 నింగితం బెఱుంగని దే జాగతనము!
 మంగళ కృంగార మహిమావతార, 990
 దండి లేజమున మార్తండ మండలము
 ముందుచున్నది నభో మధ్య భాగమున;

పారసి=పొంది. వలకులకొ=దిక్కులందు. మాయారే=సెబాను.

జీయవలువలు=కట్టుకొకలు. ఇంగితంబు=మొగముజాడ.

* 'శైతన్యము బొంపి' అని పూర్వపాదము.

మిట్టించి వేడిమి మిటమిట గాను
 గట్టం డిత్తును గనుల దేహంబు;
 లడుగుల జేలుపొక్కు లడె; వాతెలల
 దడి లేదు; మేనుల కాపంబు వడమె;
 నడిచిన నొడిల బ్రాహ్మ లుండ వింక;
 గొడు గిచ్చి క్షింపు పవలయాడక;
 యుచితసవాలకు లొం దొల్ల మేము;
 పదవి గాదు, మీ పాదం లాన.' 1000
 యని పల్కి; మనసు * ద్వివి వ్వి రోసి
 మనుజేళు దామల మగువల కనియి: —

‘ మును నీరి వచ్చిన మోకాలి నొగ్గ
 ననువున నాత్యాగ మందకి మీరు
 పాం దెలుంగకి వేడె బోలునే? + పానె
 దందనిభలముల కట్టులు సాప.
 నొనరి మహారాజ యోగ్యంబు లైన
 వినుతి వస్తువు లేడ? విద్యవా లేడ? .
 లేకా విద్యలవారు? లేకా భూవాళు? .
 రీతి వేడిరో? యిచ్చిరో తొల్లి? 1010
 గోరడివారికి గొజత లెం దుండు?
 నీ రాని వస్తువు లీ రాదు. గాన
 దనుతాపములు మాన్వ దని వైన వాని
 గాను, డిక్కు, నీ వెలిగొడుగును దక్క.' .

మిట్టించి = ఎగిరిపడి. వాతెలల = పెదవులందు. పవలయా
 నటన. దిక్కు - అనుకరణకృద్ధము. తను = దేహ.

* ‘నగ్గని’ + ‘పానెన నందని’ అనియు త్రా. ము. పా.

ననుటయు; — నా మాట కలరి గూరొజాఁ

గనుగొని మాతంగ కన్య లిట్లనిరి. —

‘ కమలినీ మలయజ కన్యానా హా

కమలయ కన్యా కదః మృతాళ

హినుజల వాలుకా హిమకర కాంతి

మమదాస్త చందన కుభః సహజ

1020

ధాన్యశోభనల కనువునఁ గొంతి

నారిన ప నచ్చి దివాకరు వేడి;

దిముగాఁ గఁపానఁ దీడిన వాడి

మనుచి పూర్వాపుల ముత్తమునఁ గాడి

మిదివఁ బోవుచు విహగ్నిఁ గుందు

కరగమనఁకు నీ కాఁగిటిపొందు

• గళ కలరకఁగ నగులకు లిందు.

ఒరియు తాపము దిందు పడి నజే మందు.

స్వయం. సూర్యతనియతిఁ జెం బొందు

సెపమున మునుఁ బొందు; నీ కేజీ గందు. — 1030

అనిన పిగులు మూసి యమ్మహివిభుఁడు

గనలుచు నా నీచకాంతల కనియె. —

కమలీయ = మనోబద్ధుడైన. కన్యా = ఎఱుపు గలిగిన తెలుపు
ల కలువలు. మృతాళ = తేనుకాయం. హినుజల = పన్నీరు. వాలు
క = ఇసుక. హిమకరకాంతి = చంద్రకాంతికలు. మమదాస్త =
‘ఇదుఁడు. చందన కుభః సహజ = మలయ పర్వత మాయతము.
గాడి = ప్రచ్చిగొని. గళ కలరకఁగ నగులకు = కంఠమందలి పాపు
త్రు భృగుల (మణితముల, ప్రచారములకు. లిందు = బంగారు. దిందు
చిర = తగ్గుటకు. సూర్యత = సత్య. కనలుచు = కోపగించుచు.

'విద్యవాని మిమ్ము పడవాడ కున్న,
 మద్యపానమున మై ముఱచి పక్కెదరు!
 విముఁ జూడఁగా గాదు, విముఁ ముట్ట గాదు,
 విముఁ బొందు మన నెట్లు పొంద శో నాడె!
 వశగ వచ్చిన నెంత మనఃపూత్ర మోసం
 పడనుడు పొందుదు పచ్చి నాహింపం.
 గనుకమై నీ తప్పుఁ గాచితి; నింక
 వరుగికి దుర్బాచ నొడితి కేని
 వారిక కిచ్చెమై వాలు నీ వాడి
 వానిన బిహ్వలు వాలును.' వనినఁ;—
 గొడవగంఢులు చలము లెట్టింప
 నుండె మేలమున నన్నునుజేతుఁ కున్న
 సుపొన్న నీచిను స్రుక్కుక గాసి,
 పొన శేలి ననోనములఁ ద్రిప్పుచును,
 గిరికి శ్రీగన్నుల దీప్తులు నిగుడ
 శ్రవఁ భూనగములఁ జిక్కి ద్రోయుచును,
 గనునీయ కిక్కి భాగ ద్యును లెఱుఁ
 గొనురారు మొగలి లేకులను జెప్పెచును, 1050
 మెఱుఁగుఁ నన్నులు దోప మిందుఁ బయ్యెకల
 పొంగులు దీసి లేఁజెమరు లార్చుచును,
 వాలారుఁ గొనగోళ్ల వన్నెలు నిగుడ
 నీలాలకంబుల నెఱులు దీర్చుచును,

పాడమదు = లేదు. వారిని = అరికయించిన. కిచ్చెమైక =
 శోపముతో. వాలునక = కల్తినో. వాలుకుక = వాలఁ జేయుచును.
 నుండె మేలమునక = చనవుతో. వాలారు = వాడి. నీల అలకంబులు =
 నల్లని ముఁకులయొక్క. నెఱులు = నంకరలను.

జిందలు క్రొక్కుచుఁ జెలఁగి నవ్వుచును,
 క్రందుగాఁ గరతాళగతుల నాడుచును,
 బహువిధ విభ్రమ భంగు లేపార
 మహనీయ యావ నొచ్చాదమ్ము దనఁ
 జరి గ్రమ్మి మఱియు ని ట్లరి. — 'నకేంద్ర,

గితీకొన్న ప్రేమ భోగిమలఁ గామంబు 1060

జెలఁపంగఁ జైకొని వివిధసౌధములఁ
 కలువారుచున్న పసిండి యుమ్మలలఁ
 బరఁగ నాగిరి కూర్చు పక్షకి ప్రముఖ
 సునిత బంధంబుల సాటిది చెఱంగి,
 కళ బున్న గుఱుతులఁ గరఁచి చొక్కింది,
 వెలలేని సుఖముల వేడ్కఁ జై కొనఁడి.

కుతడ వేటికి? నీతఁడెయింటి
 తనే నిది వేళ, యేల రా? వ' నుచు,

నక మణిముద్రికా నలయ కేయూ-

సురచిరం బగు మహీకుని చలకేళి 1070

బల్లవ కోమల పాణిపద్మముల

వల్లవఁ దెమలింప నాన నేయటయుఁ;

— రాజు మా లెఠలను ద సీంప గ పొంగుట. —

దెలిదమ్మిరేపలఁ దెగడు వేత్రిములఁ

జలుగుఁ గందమ్ముల జగి తొంగలింప,

పైగ దొలఁగి పిసాళి మాలెఠల

నారింతు, నని పూని, వసుమతీ విభుండు

క్రందుగాఁ = ఎడలేకుండ. భంగులు = ప్రకారములు. అరిగ్రమ్మి =
 క్రింది. గితీకొన్న = స్థిరమైన. భోగిమలఁ = బోగమువార మైనమమ్ము.
 పంగి = కూడి. ముద్రికా = ముద్రలుంగనము. పిసాళి = టక్కుల.

బాలవాగమువోడఁ బగఁగఁ జనిండి
 కీలుపచ్చాటఁ గేలఁ గీలించి, సతుల
 తినువులు బలఁగితిములు గా వ్రేయఁ
 • ఘన సంద్రమయమునఁ గడియ; నాలోనఁ 1080
 చే వట్టి పచ్చాటఁ జలసి రాఁ దిగిచి
 పోవైచి, కార్యంబు బుద్ధి నూహించి,
 షీతివాగనో సత్యకీర్తి యాత్తీరి
 సగు వాక్య ప్రాధి సంధియై పలికఁ —
 'మూవూ! నంద్ర! నీ నీదితిమే యిట్టి
 సాహసక్రియ నీ సతుల న్నే జూనువ?
 పరిసి ముఁ మాఁగఁ నీ వెఁదల బడలు
 పాము పోగఁగఁ పేలికదెడలె!
 నేటిమందు పోల నెలనంక నొములు
 పంజయు నగొతుల మేలి సింగిం లె! 1090
 పంజ నీయుంకుల పలు కటాక్షములు
 పరులు నీ నే నేయు బాణాలములె!
 గంధునో పోల కన్యపత్రియులు
 సూరి ద్రిష్టెను రిపు క్రాయుధములె!
 గలపులు గుబ్బు నీ కనికల పెడలు
 వెలయు విద్యఘట విజయశంఖములె!
 వెడిగి వ్రొవ్వి నీ చిగిచన్నఁగవలు
 పంజ పీశత్రులు పాటిండు గిరులె

చలసి = చిడిసి. తనయు = వ్యాపించు. పీలి జల్లెడలె =
 పికిలిపట్టల మందల చానుకములా. నెలనంకబొములు = చందురునివలె
 వంకరల్లిన కనుబొములు. అగొతుల = శత్రువుల.

పడితి తూఁగాదు నీ సతుల పయ్యదలు
దెడిదంపు మాత్తున నిమిదం నెక్కముల! 1100

అసభా వీల నాభి లులు నీ కర్ణ
లొనరించు నభిచార వలొమకుండముల!
మిసమిస మను వీరి మెలుగుల దెందొడలు
గని ముందరాదు వైరి కరటి గుండముల!
నూపంప వీరి వత్తున చిలుదొడలు
నీపరిపంథుల నీలికాహతుల!

యడయ నీ పడఁతుల యందల స్రూతి
కొడయ నీపగతు దండ ప్రస్థముల!

యన్నియ గారి ప్రత్యక్షులు గారు.

పాథక వేశ్యక కీర్తిచై గోప మంకి 1110

నల. దాని చెప్పి మానంతుఁ దేమగునా
మలగిండుగతి మంద్ర మాలించ విభునిఁ.
దలఁపులొదాయక దలగొన్న నీ అలుని
దెలుపుమఁ బ్రద్రమతీదేవ పలిక. —

* 'నిది యేమి నాథ! నీహృదయం గోప

తదకి కార్యం వివేకింపఁ నాది!

వావైడివృక్ష శేష! నడియాన శేష!

నీపుష్పకవ మేష! నెలనాగ శేష!

గలుగునే మారంగకి న్యల కిట్టి

లలిత విద్రుమ నన లావణ్య మహిమ 1120

కీర్తి = గోపమునో - ముందరాది = విజృంభించు. కరటి = ఏనుఁగుల.

నీపంథుల = శత్రువుల. కాహతుల = సన్నాయాల. దుండభి =

కీర్తి. అన్యులు = యాచనలు. ప్రత్యక్షులు = శత్రువులు. అలుకు = నియము.

యే యుపాయంబుల? నిది నన్నురాదు!
 మాయుల! కాశకు మాయ గాఁబోలు.
 గురునివాక్యము తలకూడేమో యేమ?
 సోరితి నూక చూడఁ జూడ నెల్లెడలఁ
 బనిగొని బహు మహాత్మాత్వంబు లొదవె.'

—, మూలైవుల కొండెములు. —

ననుమండి;— నబ్బోటు లచ్చోటు వాసి;
 నొసిన యలకల నెలులు, ది క్కొదవి
 పరిసిన పియను, పిన్న ప్పె మురువు
 వాడిన మోములు, నన్నెయ్యఁ నూలి
 నీడిన కలుగులు, పింపిఁ బోయి

1130

నూలెను మేనూలు, దురిసి ముత్తెములు
 నాలెడు పులులు, రాగంబు నొలఁగి
 ప్రేలెడు పదవులు, ప్రియం పడిలి
 నాలెడు చూపులు, పొట్టిల్లఁ గాఁగి
 కలఁగిన పూరియఁ, గంపు సొం ప్పేద
 నలఁగిన పులులు, నలిఁ గిపోలముల
 వడిసిన కన్నీరు, వడియు నెత్తుమిలఁ
 దడిసిన అవికిలు, దాము, జూపఱు
 తొత్తు పాపలఁ బోలి, శోకంబు నిగడ
 నల్లటి నేర్పుచు, నరిగి; కాశకుని
 యడుగులఁ బడి, మేరు లందఱు వడికి
 నుడుగకి వగయి, “నర్వీకుఁ డిలిగి

1140

నొసిన = వ్యాపించిన. నెలులు = కంకిరలు. పరిసిన = పీడిన.
 రాగంబు = ఎలుపు. పొట్టిల్ల = ఎరుదయ నెట్లుగా. కంపు = పరిమళము
 యొక్క. పిది = కోల్పోయి.

గొంపపు మాయుడి గట్టివా.
 తలపోయ, మెక పాతల నాన వేల,
 కలహం విభలాంకింబుల మెచ్చ
 నయవ, నీ చేసివ మండింబులన.
 1190
 విచ్చలవిడి వేట వివధూనులన
 వచ్చి పోవల తొడ్డి కనువాతీ విధుల?
 నలమన మునుల యాశ్రమములు పొచ్చి
 చెరిగి మిట్టపూతి నేమగు గాక.
 కడలకి బంగారుకంటి నాయుళ్ల
 కడలు గలలగా చేసి, యరిగావునోట
 ముగి చొచ్చినయట్లు మచ్చిపోవము
 గునులకి చొచ్చి, కాము నన్ను గొంప,
 వా వెంపుగూతుల వరినానెల
 నీ పోడినుకల నీ పువ్వుల గొంప
 1200
 ననగ వచ్చినవారి నెక్కితా! యాక
 కను నల్లి గొట్టి గారె వెండితివి!
 పెచ్చు మింగితి మన్న మేకొని పోతి
 మచ్చికంటుల నేమి మగటిమి యేల?
 బరిమి పై వచ్చి నీబలములు చేర్చి
 గులలంబుగఁ జొచ్చి యరఁబులు వచ్చి,
 గావుల గొట్టి వాఁగముల గట్టి,
 మావుల బట్టి క్రొమ్మావుల గట్టి,

ఉపహతి = ఉపద్రవము. అరి గావునోట = పన్నుగట్టువాని
 గోటకు. పోడినుకల = అందక గెలను. మేకొని = పూరి. ఏమి
 మగటిమి = బాధించు పరాక్రమము.

[illegible]

ఉటబ = పుష్కలం. యూపములు = యోగ స్తోత్రములు. పులు
గాములు = ఉపద్రవములు. పెంపి భూసు గుప్త = సూర్యకిరణము.
పొలయక = వ్యాపించుటకు. భూపకీటను = రావపురిగా. యదువన =
అశ్వమేధము.

నలి మృత్యుముఖ మైన నా దృష్టివీధి
చాలసీతి; పం కల్లు పోయదు బ్రతికి!

యలవు మై నీకు సహాయ మై నమ్ము
బలములఁ దొలఁదొల్ల ఛిన్నీకరింతు.

నది విని తా నెట్టి మై నచ్చు నేని
జీరియింతు పిదప నీగురునిదస్సంబు.

నా మునికై పూని యరుదెంచ నేని
తామఁదూలికఁ దలఁపఁ బుట్టెంతు.

నా విరించికి బాస మై నిల్చి నేని
గోవిందు దీరంబుఁ గొల్ల లాడింతు.

1240

నా సరోజాక్షునికై లేచె నేని
వాసుకికంకణ నశము గావింతు.

గా దని నీ విట్లు గాకింప మఱియు
మీఁదు నగ్గినవారి మ్రొగుచు.' ననుచు,

విలయ కాలమునాఁడు వెలయు హస్త్యలకుఁ
గల ప్రతాపంబును, గాల కూటమున

బలిసిన చుటుపను, బడిబాగ్ని కేళులఁ
దలకొన్న వేడియు, దంభిఁ ధాం

గలిగినవాడియు, గాలదండమున
నలరకు పడిదంబు, నల వీరభద్రు

1250

భూనరక రౌద్ర కేళయు, నైక్య మింది,
ముని రూపమునఁ బేర్చి, మూఁడు లోకములఁ

పాలసితివి=వచ్చితివి. అలవు మైక=శక్తితో. తామరచూలి =
బ్రహ్మ. తలఁకు=భయము. బాసట=లోడు. దీరంబు=పరాక్రమము.
వాసుకికంకణుక=కవుని. దంభిఁ ధాంక = వజ్రాయుధపువాదర
యందు. కాలమునుని. వేడిదంబు=దయంకరత. పేరి=విజయించి.

బెనచి, పాంపిరి గాంగఁ బెడచేత వ్రేయ
మొనసి, హు మ్మకంగ మోమున తుంటు లెగయ,
నున్న విశ్వామిత్రు నుగ్రలేబమునఁ
గన్నుల మిటుమిట్లు గవిసి, ది మ్రెసఁగి,
వారిక తలపోయ వాక్రువ్వఁ జాల
సేరిక, తావేల్పు నిలిచిన కీలి
నిలిచిన భూపాలు నివ్వెఱపాటుఁ
దెలియుట, 'నుచితోపదేశంబు సేసి
హితవు గావించ నా కిది వేళ' యనుచు,
మతిలోన నూహించి మంత్రి యిట్లనియె:—

1260

'ఒకడిక, నీ వొక బడుని చెందమున
గగనంబు న్నేఁ గూలఁగాఁ దలంచెదవు.
నెగు లొందినప్పుడు నెఱిఁ దూల పోక,
వగవక, విద్యలు వదలక, తన్ను
మఱవక, నెఱవక, మాట వారిట్టి
తఱలక, విసువక, తాలిమి గలిగి,
నూపిన కీలిఁ బ్రియోక్తుల నెదిరి
కోపము వదలించి, కుశలంబు మీఱ,
నేచిన గూపద నెరియక, తన్నుఁ
గామికోఁ దగు; దైవగతి యటమీఁద. *
స్ఫుటరోప శేషహి ధాత్కార ఘోర
చతుల విహసల జ్వాలలకంటెఁ

1270

పాంపిరి=మొత్తము. మొనసి=ఉద్యుక్తుడై. నిమ్మ=భ్రమము.
తావేల్పు=తాటిదేవుడు. గగనంబు = ఆకాశము. నెగులు = బాధ.
నెఱి=పాడి. తఱలక=లోట్రుపడక. ఏదిన=విజృంభించిన. ఎరియక=
మందక. అహి=సర్పము. అనల=అగ్ని.

గౌతమి కాకి పలు కటిల కశోక.

కవుల కావాగ్నుల వేడిమి గునము.

కన్న నీలభక్తి గీర్వాణ నామ

పన్న నామ పలు లలిత దిన్న

లలితదంపుమ. సర్వ జను లన నెంతి!

పలుకల కడ లేదు. ప్రార్థింపు మనీషి, 1280

దలి వొండి, మదిలోని దిమ్మ బో విడిచి,

వెలయఁ కేతులు మోడ్చి, విభుఁ డిట్లు లనియః—

‘దీనపథయ గాఢయ, నీ కన్న

మాని నాదెనఁ గృపామలఁ జూడు మింక.

దెలికి బ్రహ్మాంబు పిమ్మకమీద

సులకడి సంధింప నుచితమే యకట!

భద్రంబు మనసునఁ గీర్వాణ వేళ

గీర్వాణపథమున నిల్చి భాషింపఁ

గనఁలారిధరుడనో? కమలసేత్రుడను?

కమలసంధవుడను? కమలమిత్రుడను? 1290

తనియందు చెనిన త ప్పానగూర్చి

జనకుఁ డెగిరి నైన సైరింప నలవి?

సురుగక వంటయి నాచ్చిన శశముఁ

గరుణ పేయక నూరగా వండఁ దగునె!

కుషిత = కోపగించిన. విఫల = గొప్ప. ఎడ = అకతాళము.

ఒడయ = నక్కుడా. కమలారిధరుడను = కవుడను. కమలసేత్రు

డను = వష్టకను. కమలసంధవుడను = బ్రహ్మను. కమలమిత్రు

డను = సూర్యుడను. ఒనగూర్చి = దిద్ది. సురుగక = పాటిపోక.

శశము = కుండలు.

పుటెందు నీ కాపథద్రకాళిని
 మొదిలి విన్న భయంబు వేడుచున్నాడ.
 కోలుకొచ్చినట్టి క్రువు నెనఁ
 బరికించి కావంగఁ బంక మెయ్యెడల.
 నెలుంగక చేసితి నెల్లతప్పలను,
 మొదిలి తోగొని నన్ను మన్నింపు. ను' నుచు, 1800
 మోలిఁ బత్తుఁడు దాను నుదయంబు నేల
 నీలఁ జాగిలి మొక్కి, లేవక, 'నీవ
 నిన్ను యీ కనుమఁ బ్రార్థింపఁ బ్రార్థింప,
 నెక్కొన్న కోపంబు నెపమునఁ దాల్చిఁ
 గడఁగి మాటాడక, కనుమనఁ దొలఁగ
 నడియు మన్నెంబు బాడ నత్తపసి
 చే చాచి యారాజాంబ మెత్తి లేవఁ
 గ్రోచి, వెండియు నానితోడ నిట్లనియె: —
 'నీ చెయ్యి లన్నియు నీకు సిద్ధించె,
 నే చేతు పాలు మా కెసఁగిన నేమి? 1810
 చేకొని మొక్కంగఁ జేతులు గోయ
 రాక గణా నిన్ను రక్షింప వలసె.
 దప్పు గాచినమోడఁ దగ దెగ్గు లెన్నఁ.
 నెప్పెద నొక మాటఁ జేసెదవేని.
 నా ముద్దుగూఁతుల నలిసలోచనల
 నీ మామగురుల నిచ్చితి నీకుఁ;

కాపథద్రకాళికా = కాప మనెడి ధద్రకాళికాదేవికి. కరము
 నకా = తొండముతో. నడియు = త్రోయు. చెయ్యులు = చేసిన కార్యములు,
 ఎగ్గులు = తప్పులు.

ప్రేమ మీఱఁగ వీరి దెండ్ల యై వివిధ
 కామోపభోగసౌఖ్యంబుల బొందు.
 మీ చన విచ్చిన నివకులాక్షశ,
 మా చిత్తమున నున్న మంట చల్లారు. 1820
 మోడక నీచైర్య మొనరి చూచుటకు
 నాడినమాట గా. ద'ని యిట్లు తన్ను
 వేడిన యాపల్కు వేడి మై నొజవి
 నాడిన యిట్లు గా, స్రుక్కి, భూధన్,
 'యేవిధంబున నింక నీ నేల గడచి
 పోన నీ దీ పలుపోకల తపసి.
 తొలఁగునె నా కన్న దుస్స్వప్నలము
 కళవలించిన? న'ని కాకికుఁ జూచి
 'నీ చ పిసారీ యీ నెలతల వేలి,
 యేచిన రతికలి నేప్రాప్తుఁ జేలి, 1820
 నగుఁబాటు నకుఁ జాలి, నమ్మిక నూలి,
 తగవులు నోఁ గోలి, ధర్మంబు మాలి,
 యొలయుబాధల వ్రీలి, యొంకొండ నోలి,
 కలవంత గా మోలి, కలవ దీ జాలి.
 చను నియ్యకొనఁ దగు చన వైసఁ గాని,
 చనునె నా కీ మాలచన వియ్యకొనఁగ?
 ననిన విశ్వామిత్రుఁ డనియె నాతనికి:—

చన వ్రు = చెల్లుబడి. చూడిన = కార్చిన. కళవలించినక = కలత
 పడిన యెడల. నీచపిసారి = నీచమైన టప్పులుగల. ఏచిన = అనిశ
 యించిన. తగవులు = వ్యామమలు. వ్రీలి = పగిలి. ఓలిక =
 వరుసగా - కలవంత = మదనదుఃఖము - కాక = కలుగునట్లు గా.

‘మనమునఁ దలపోయ మానవేళులకు
దారుణ నరక బాధలు వింత గావు
వారక మున్నెవారెరిగి నైన
నవతారములు గన్న. ననురాగ మొదవఁ
దవిలి యీ వెలివాడ తలిరాకుఁబోండ్ల
మన్నించి, సకల సామ్రాజ్య భోగములఁ
జిన్నొందు నొప్పు నా చెప్పిన చొప్పు.
అంతకుఁ బై వేట యంతకుఁ డెవ్వఁ?
డింత విచారింప నేటి? కిచ్చొటఁ
బొలొక సాఖ్యానుభవ మెన్నఁ డొదవు?
నుగుతర భోగంబు లొల్లక చెడఁట
యడకు నశ్లేష యంబునఁ గూడు
ఁడిచి యూరక చచ్చు వెంగలి విధము.
నీలి విచారింప నేవు నీవు.
భూతలాభక, దుర్బుష్టులు మాని
కా నిమ్ము. నీకు నీ కరకరి యేల?
భూసుతం బగు మ సైపోవంబుననా,
మందా మంజరీ మంజా మరంద
నంద నిందిని నందనారామ
కమనీయ వికసిత కనకారవింద

1840

1850

వారక = తప్పక. వెలివాడ = మాలవాడ ఒప్పు = సొంత. అంత
పైకె = నామాటపై. అడకు = కలుగునట్టి. కానిమ్ము = నామాట
బరుపుము. కరకరి = చిత్తకాఠ్యము. మందార = కల్పవృక్షముల -
మంజరీ = పూగుత్తులయొక్క - మంజా = మనూహరమైన - మరంద =
తేనెచేత - నందత్ = సంపాదించుచున్న - ఇందిర = తుమ్మెదలు
గల - నందన ఆరామ = నందన వనమందలి.

కనులినీ తట లతాగార లతాంత

రచిత కయ్యాల రతిరణు లలిత

కచభర మరపుర గణికా కపాల

1860

కలిత ఘోషక కణ గణ మిలిత

మలయ సమీర కోమల కంఠతాగ్ర

మహిత చిత్రధ్వజ మాలా సహస్ర

సహిత చింతామణీ సాధ పాళికల,

నందంద డెందంబునందు నెయ్యంబు

పాం వొంద నీ యిందుముఖులతో నూడి

వేకుక నలిపెద వేని, నీ బొంది

వోడనే నిన్ను నిండునిపురి కనుతు.

నీక్షితి నీమేన కింకికు మున్ను

పాక్షి వికారడి త్రిశంకుభూవాఘు.

1870

దీనిన; నల్లవవాఘు దయ్యుని కినియె:-

'గమనాని నీ పెంపు గణులింప నరది.'

తెలిసి మాడగఁ దల్లి దెగ నప్పు దాని

లిలిచి 'పాలించిన ప్రయము చింతింప

నత యల్పముఖమున కై పాలవంటి

కులము మాలగఁ జేసికొని మను చెంట.

కనులినీ = తామర కొలనియొక్క - తట = దరియందలి - లతా అ గార
= తీగయిండ్లయందలి - లతాంతి = పువ్వులచేత. రతి = కామకేరియొక్క -
రణు = వడిచేత. మరపుర = స్వర్గ - గణికా = వేళ్ళలయొక్క - కపాల
= చెక్కిళ్ళయందు. ఘోష = చెమట. చింతామణీ = ఈవి మాణిక్య
మాల - సాధపాళికల = మేడల సమానములందు. నలిపెదవేని =
సలుపు నిర్మగింతువేని. అది = అశక్యము.

చలదళ పల్ల వాంచలమున ప్రేమ
జలకణ భాలి వాశ్చర్యము. గాఢ
నెడల నూటాడు వాయువు నప్పు మూల
పడిఁగులతోఁ గూడి బలిమాలి పడయు
సుమహిత సామ్రాజ్య సుఖము నే నుల్లస
నమరలోకిం బొల్ల, నమరత్వ ముల్ల;
'యి యుండొకప్రోవఁ బోవను వాడు,
వృద్ధరాజులు నన్న విధిని బోయదను.
నేయుఁ జెప్పినఁ జెప్పు; విడువఁ గలము,
నా యేలు రాజ్య మైనను విడువఁ గాని.'
యనినఁ;- 'ద భాష్టు. మా కంతయు చాలు.
ఒక వాధ, విడువు నీనకిల రాజ్యము.
నిల నేడు దీవులు నేలకు నేడ్చి
గల దడి; మాకు నీ కితన సిద్ధించు. 1380
వరుసఁ దోరణ గట్టి వలయు, మాకున్య
నరులఁ బంపెదము, నీ వల కలి ప్రతి
ముద్రయుంగఁ మిచ్చి పుచ్చుము. నీకు
భద్ర మయ్యెడు. మ'ని పలికఁ గౌశికుఁడు.
పలికినఁ;- 'వాడు నీపంపు గావించఁ
గలుగుట మిగుల భాగ్యము గాదె తలఁప!
వినుత తపో రాజ్య విఖ్యాతి నెవఁడు
మునుల రాజువు నీవు మున్న నీ వేలి
నది గాదె యీ సక లావని వలయు?

చలదళ = రావి - పల్లవ = చిగురుముక్క - అంచలమున =
కొనయందు. భాలిత = వలె. డూటాడు = డొంగులాడు. తోరణ =
తోరణము. ముద్ర = పేరు చెక్కిన. అవనీవలయుము = భూమండలము.

మిది నీకు మెడల నే నెంతటివాడ ?

మాట సందులు వట్టి మన సాత్తి చూడ

1400

నేటికి? ననుచు; న య్యనకులాధీశుఁ

జూచి నవ్వుచు గాఢిసుతుఁ డిట్లు లనియః —

“నీ చతుశ్శస్త్రల కేమి కాగణము ?

‘రాచయీవుల నన్ని గాద’ ననుమాట

యీ చందమున నిచ్చె. నిప్పటికిపుడు

తిప్ప వాడెదవు. సత్యవ్రతుం డెనుమఁ

తెప్పమఁ రెందుఁ బ్రసిద్ధిగా నిన్ను.

మెచ్చితి నీ లాగు. మేలు! మే! లింక

నిచ్చి లే దన్నఁ జో నిత్తునే యేను?

‘నుక కేద తపసిగా నూపించి నన్నుఁ

1410

దకిపికి లాడింపఁ దలఁచితివేని,

క్రూరాస్త్ర మున్న న సార కాపాగ్ని

నీ గొప్పమును నిన్ను నీటు గావించుఁ.

గా దేని యీ యిఱుకటములు మాని

‘లేదు చాంకితి న’ని లె. మ్మ’ ను నంత;

ముని కాప ధయమున మునిగి యొం దాడ

మొనయుక యూఁకొట్టి మ్రొక్కుచు నున్న

సావర్తను హరిశ్చంద్రునిఁ గదిసి

ధీశతఁ బ్రద్రమతీదేవి పలికః —

‘నిలకొనఁ గొండు నింద్రజాలంపు

1420

నలకు లో నైతిమి వసుధాతలైద్ర.

గొనకొని వడిపెట్టు కోక చందమునఁ

బని లేని నెఱుసులు నట్టఁ దొడంగ.

నీటు = నిగుటు. వడిపెట్టు = మెలిపెట్టిన. నెఱుసులు = తప్పలు.

నేమి కారణమింక నీ ప్రతిభావ?
 కే మాట సందున నెసంగునో బాంధవ?
 ఎవయ నిర్ధర నెల్ల వేలిన నృపులు
 గొని పోయిరే నేలఁ గొణిదెఁ డం దైన?
 నీ నిఖిలోర్వియు నిమ్మనీంద్రునకు
 దాన మిచ్చెదట. సత్పాత్రయ దొరక.'
 నని తన చిత్తం బనందలి తెగున
 కనుకూల మై పల్కు సతివ నీక్షించి,

1430

—హరిశ్చంద్రుడు కౌశికునికి వాఙ్మయము చెప్పుట.—

మంగళోదకములు మసలక హేమ
 భృంగారమున నలిక్రిలిఁ దెచ్చుచును,
 దెప్పించి, 'దేవ భూదేవ మాన్యములు
 వప్పు నప్త ద్వీప భాణి సమస్త
 మున్న భోగైశ్వర్య మది నిరానంద గలుగు
 నిష్ఠ మేగ్నడ, దాన మిచ్చితి.' ననుచు,
 ధారుణీపతి గాఢతనయు హస్తమున
 దార వోసిన; జలధారుకు మున్నె
 తొరంగఁ బువ్వులవాన; బోడనే మ్రోసె
 సుర నుందుభులు; ముని స్తుతులు నెలంగె;
 'కాలిచె నసిష్ఠుఁ డంకిలి లే. ది'టంచు
 కల నొప్పు నాకాశ వాణి భాషించె.
 నా వేళఁ గౌశికుఁ డా హరిశ్చంద్రు
 దీవించి 'నేఁ డింకఁ దీఱదు మాకుఁ

1440

కొణిదెఁడు = పుడిసెఁడు. హేమ భృంగారమునకా = బంగారు
 బంగారము. భూదేవ = బ్రాహ్మణులు. అష్టభోగ = జలనిధి తరు పాషా
 నాదులైన యెనిమిది భోగ్యములతోడ. అంకిలి = అడ్డి.

నోయి వచ్చెద మెల్లి ప్రాప్తున నుచుఁ
 నోయె. భూవిభుఁడును బురి కేఁగె. నంత
 మునునాడు సంధ్యాది మహిత కర్తములు
 డెఱు గొప్ప వేదగ దీర్చి కాకిండు,
 బహువిద్య గణములు బలసి త న్నొల్లె,
 1450 గుహాక బుద్ధులను నా గుణియించు కొనుచు,
 నడి నయోధ్యుడఁ జని, వనజాప్తకులఁ
 బొడ గలి దీరింపఁ బొడమన భీతి
 నవలకును నెదురుగా వచ్చి గూఢాజ్ఞ
 పుడమిఁ జాగిలి మ్రొక్కి పూజ లొనర్చి,
 కొని వచ్చి తన కెద్ద కొలువున మియ్య
 నన లొన్న సింహాసనమున నుంచి,
 కొల భృగుల నమాత్యులను కప్పించి,
 యరు నా నాచిత్రో సంతయుఁ కెచ్చె.
 'నాకు మీకును భువనములకుఁ బూజ్యుఁ
 1460 డీ కాకిండు. భక్తి ని స్తునిచంద్రు
 నా నాంబుజములు నిచ్చలును నేవించి,
 పరిణామ మెసఁగ మీ పమల మై బ్రదుకఁ.
 పేకు బుద్ధులందు నీ యింటియుఁ గూడి
 కానన భూమికిఁ గదలి వే పోదు.'
 నునిన;—గొప్పవఁ గ్రమ్మ నశ్రుభూముల
 ననయంబు తెప్పరి నప్పరించుచున,
 నసుగ్ధకు పదముల వ్రాలి, చిత్తమున
 నెసఁగు శోకముల నా లేర్చుచు ననిరి.—

ఎల్లి = శేపు. గుహాక = కుల్పితపు. రుచులు = కాంక్షలు.

నిన్నయను = ననా. పరిణామము = కెంపు. కానన = అడవి.

‘వరుస నిజ్ఞాసు భూవరు నాటనుండి 1470

పరిణామ మెసఁగ మీ పదముల చందఁ
బల్లగా మహి నెల్ల చనవులు మాకుఁ
జెల్లగా నుంటిమి. చెల్లఁబో! నేడు
మది లోన నిటు దయ మాలి, కు య్యుడఁగ
కదలక, యీ ముని వ్యాఘ్రంబు నాఠఁ
బొదివి గ్రోచెడు పశువుంజంబ పోలె.
మదిమది నుండి సామ్రాజ్య వైధివము
పో నేల? వివేకధూముల కేఁగ నేల?
యీ నేల తపసికి నీ నేల నేల?

గడిగి వేడివులఁ గాయ పం చేరి 1480

నుడిచి వర్తించు పెద్దకుని నాపసులనుఁ
బొడలకి శొసంబా, భూదిబొక్కణము
బడినా, రుద్రాక్షిలో, సంపద నేల?
గోలతి వేడులు గన్న దుష్కముక్కటము
సాలముకి భూతింబు నోకన కీతిఁ
జనఁటి మూర్ఖుని కిట్టి సిరి వచ్చు! నింకఁ
జనకి యవ్వరి నేమి నేయుటో కఱి? •
గజనిజి నెంచి యిక్కడఁ వల్లి లేచి
ప్రజల మై బాములఁ బడఁ బాల మేము.
వత్తుము మా వెంట వల దంటిరని
చత్తుము మీ పొదబలజంబు లానా.—
యనిన హరిశ్చంద్రుఁ డాపురజనుఁడఁ

1490

మదిమదిక = నెమ్మదిగా. పెద్దకురు = వికారిపు. వలక = ఏలుటకు.
శొసంబా = అజనమో. బూదిబొక్కణము = విబూది సంఘియో.
వేడులు = నెట్టి. బాములక = బాధలకు.

గనుగొని మది నిర్వికారుఁ డై పలికె.—
 'ఘనపుష్పఁ డైన యీ గాఢాయు పెంపు
 విని యటుంగని యవివేకుల మిమ్ముఁ
 గనుకనిఁ దెలుప శక్యము గాదు నాకుఁ.
 గనలు కూలముఁ బండ్రకళయును బాచి
 మునివేసమున నున్న ముక్కింటి యితఁడు.
 కినుక మై ని మ్మనికేసరి యిపుడు
 కమఁగవ నునుఁడెంపు గదున నొక్కొంతఁ 1500
 గనుగొన నొక్కటఁ గమరు లోకిమ్మ.
 లెదిరి యొద్దొరింప నెవ్వరివశము!
 బ్రతికెద లేని దుర్భాసులు మాని
 నేవింపుఁ డీతని క్షిణిబుద్ధి. మాకు
 భావింప నిహమును 20 మును గల్గు.
 కలవని జవ్వ! యవ్వరి నేమి చేసె
 నలిగి యమ్మునిచంద్రుఁ? దెదియును గాక
 నాకలి ఘన మైన నదరి నింహంబు
 మేకలఁ బారి వుచ్చి మెనవునే! మఱియు,
 నడిగినఁ బ్రాణంబు లైన నిమ్మటయు, 1517
 నొడివి క్రిష్ణుఁడప్పు నొకర కండుటయు,
 శర గన్నఁ గాచుట శత్రువు నైనఁ,
 గరి మొప్పు మక్కు లాగర వర్ణనంబు.
 సరకు నేయుదునె యీ సామ్రాజ్యపదవి?
 మెరమెరపా లేల వివాహఁ జేయుల?
 నిర మ్రంద మీరు మీయిండ్లనే యుండి,

కనుకనిక = రటాలున. కనలు = మందెడు. కమరుక = చూడును. పారి
 వుచ్చి = చంపి. మెరమెరపాటు = సంతోయము. ఇరబొందక = స్థిరముగా.

గురునిచ్చి నామేలుఁ గొరుండు; చాలు.

నని వార లందఱు నడి లాఱు బలికి,

తని దేవియును దానుఁ దన తనూజుండు

మునినాథునకు ధర్మక్రమిక్కి 'యే నింకఁ 1520

బనివినియద.' నన్నఁ;—బక పక నవ్వి,

'యనని కింతకు రాజ నై యున్న నాకు

నవిరిళి గలిఁ బూన న్నన్యఁ గాక,

మకర దుండల పోర మందీర వలయు

మకుటాంగదములు మఱి నీకుఁ దగనె?

'నెప్పు మా కవి.' యని దేవమై నున్న

సొమ్ము లన్నియు మోముఁ గూడక యులిచి,

'విచ్చేయు' నుమచ దీవించి వీడ్కొలుప;—

నిచ్చునఁ గలఁక యొక్కొంతయు లేక,

—సాశ్వతమందు రాజ్యధర్మము నై తరలుట.—

పుడను లార్తు లి పుపునఁ బొక్కి,

1530

పుము వెల్వడి, సాగి పోవుచు నుండె.

బటునయంబునఁ గూడఁ బఱచి యారాజు

నట నన నీక విశ్వామిత్రుని దనియె —

—కౌశీకుండు ఇల్లడను తొడుట.—

'మును మఖాంబుగా మదమున నిచ్చి

కొనుఁ దన్న, నాటికిఁ గొని పోవ లేక

యిల్లడ నీ యింట నిడిన నా విదై

ఇరవు = నిలుకడ. అడలు = దుఃఖము. పనినియెడక = పోయె

దను. అవిరళి గలిక = దట్టమైనవిధమున. మకర = మొసలియాకారము

గల. మందీర = అందెలు. అంగదములు = బాహువులు. మఖాంబు =

యజ్ఞముకొఱకు. ఇల్లడ = న్యాసము.

మెల్ల నిప్పొరపక నెండఁ బోయదవు?
 మఱచిన నెఱిగింప మనుకేళ, వలదె?
 మొఱుగి పోఁ జూచితే? మోసపోఁ గాని.
 యనయ విశ్రుల సొమ్ము నన్నెన్ని యిట్లు 1540
 కనుఁబ్రామి కొంటివో కాక వంచించి!
 వేవలు వచ్చె! నీ విశ్వాస మెల్ల
 దైవ మెఱుంగు! మాధనము తె. మ్మ' నినే;—
 ఒకగు వ్రేసినవాని బెడిదంపుఁ గొఱవి
 నడిచినయిట్లు లై, యధిపతి క్రుక్క,
 యలుగక, 'చిల్లి పెం చాదిగా నాకుఁ
 గలభవం బంతయుఁ గపటం. లేక
 నీకె యిచ్చితి. కొంటి నేటి భవం.
 నేక పై చెల్లె. నీ కేల మోసం? ?
 ఎంతటి కంత నీ కీ భవకాంక్ష? 1550
 సంశోభమునఁ బొంది చను మింక.' ననినె;—
 కొలఁగక వాలం. ద్రొక్కినఁ బలుచి
 నలిగి బి డైగయు కాలాహించందమున
 మునినాగుఁ డెవలించి ము.ముర మనుమఁ
 దనచేతికోల నధరణికు వ్రే. .
 వ్రేసియుఁ గరుణ పో విడిచి చిత్తమున
 నీసును గోపం. నెనయ ని ట్లనియ.—
 “గ్రామకార్యములు మాకడఁ జెల్ల. వింక
 నీ మూఢవాక్కుల కేమి కారణము?
 ఇచ్చి వేడినఁ గోప మెవ్వరి కైన 1560

మొఱుగి=ఏమార్చి. నెలుచక = మిక్కిలి. వాలంబు=తోడ.

కాల అహి=నల్లపాము.

తెలుగు విశ్వవిద్యాలయం
కొత్తూరును ఇల్లడను తండ్రిపట్టణం 75
గ్రంథాలయం

నమ్మ నెప్పుడు. నది నల్లదాన నున్నది. 8250

నచ్చినకంటే మా కధికధనము

నిచ్చువాడను పోనీ నీ క్షేమమునకు! 19-7-86

‘గొల్లింటి ధనముతో దొరికినరాజ్య

మెల్ల నిచ్చితిని. మీ కిది నిక్కం.’ మన్నన,

నిదిగి పోదుము నమ్మించి. నీచిత్తి

మనయుట గాదు. మహాదేవు వాన.”

యనిన హరిశ్చంద్రు డిత్తపోధనుని

గతుఁగొని వెలుచును గడుభక్తి గాల్గి

నదలక తత్పాదననజమున నుదురు

1570

గదియఁ జాంగిలి మ్రొక్కి కరములు మోడ్చి

“వాసుఁ డి మైనను దప్పుఁ కేసినను

వ్రేసి కారించుట విహితము గాదు.

కోప మేటికి మునికులరచి నీస?

గూపించి కొ న్నుని ప్రోవు గాఁ బోయ

ధనము లేదని గాని, తడవునఁ గొన్ని

దినములు వైరింపు, తీర్పు నీయుము.

నప్పు లేదని ప్రోయ నగునె యెవ్వరికి?

దప్ప నాడినఁ బెంపు దప్పులే కాక.

‘లేదు, చిక్కులు వెట్టి లే.’ దని చెప్పు,

1580

గా దని ముకుందాటఁ గాలు దుయ్యకుము.

దయ సేయు.” మనినఁ గ్రోధము మాని కొంత

నయముగా నమ్మనినాథుఁ డిట్లనియె.—

‘నగుఁ గాక నీచెప్పినట్లు చేసెదను.

వాలాయము = వాడుక. తడవునక = విలంబమున. లేదు = ధనము

లేదు. దుయ్యకుము = దూర్చుకుము.

‘మొగ మోట మేటి? మన్న చెప్పెదను.
 దీని? మిలి యేమి? తీర్పు లేకెదవు.
 బూని? పల్కుము. వివర బొందయ్యెనేని,
 యెద మాలి ముందెద నెప్పటి.’ కనిన;
 ముద మంది నృపతి యున్నపతి కనియె.—

‘ నిమ్మల దయ మీఱ నింక నొం దనక
 యిమ్ము నా కొక నెల యెద. నాటి మిలికి
 దెలు గొంతు లే కున్న దెలుగయు నేను
 కెలు నుండి యున్న నెలవు దీర్చెదము.’
 నావుడు;— నగు నని నాకోక నాగు
 దీవించి చని చని, తిరిగి యేలెంచి,

‘ మగిడి పోవంగ దోచె మ. కొక్కరి న్ని
 కదీక లేమికి చాలక నీవు
 నొడిసెధన మెల్ల గూటికెచ్చె
 నాడిన, మటి యెల్లు కచ్చు మాధనము?
 చదరంగు గా దిమ్మ బాడె కైకొనక
 కుడి బోయి వడిపెట్టు దోస గగు.’ ననుచు,

—, కౌశికుడు నక్షత్రకుని తరుపు పెట్టెట.—

దన కివ్వగదములొక దనకన్న మూర్ఖు
 ననల నన్నిధి లేజ నత్యంత కుటిలు
 గ్రూరుని నక్షత్రకుం దనువాని
 తేర గ మ్మని పిల్చి, చెవి గొన్ని కెప్పి,

‘ యలయక నీవు మాయండుల భక్తి
 వెలయంగ నీరాజు వెనువెంట దగిలి,

మిలి = గడువు. వెరవు = ఉపాయమును ఎద = అవకాశము.

చదరంగుగాక = ములువుగా. వడిపెట్టు = మెలిపెట్టునట్టి.

దొరికినధన మెల్లఁ దొడిఁబడఁకండ
 నావీస మాది గా నప్పుడే కొనుచు,
 నాఁకట ప్రుక్కించి యలఁత సొక్కించి 1610
 వ్యాకుల (?) మొందించి వ్యధలఁ గొందించి
 మానఁబడి దప్పించి మనసు నొప్పించి
 దీనత రప్పించి దిగులు దెప్పించి,
 దినుములు ముప్పుది దీనునంతకును
 గనలుచుఁ దరువుండి కడఁచు గా కుండి
 ఛఁము తె. ' న్నుని పల్కి; — భరణీకుఁ జూచి,
 ' జనవాధి, నీనోడఁ జనుదెంచు నితఁడు.
 సోమ కోర్కొని లేఁడు, సుకుమా మూర్తి.
 నా మాఱుఁగా జూచి, నయమునఁ బ్రోచి,
 నవసిన నలసిన నడవ లే కున్న 1620
 నవరించికొని సోనఁ జనుఁ గృప మీఱు.
 నని గుఱుగించుచు, నలు నోయి మగుడిఁ
 జనుదెంచి మునిపతి జనపతి కనియె. —
 ' వినుము. నీ కొకమాట వివరించు గాను
 మునునె చెప్పక యున్న మోస మా మీఁదిఁ.
 దొలక నీవు మాదేశంబులోనఁ
 దిరుగుచు నొకూర దీనత దోపఁ
 బ్రజల నిమ్మల వేడి పడసినధనము
 నిలముగాఁ బోఁకయు నీవ మే మీము.
 చెడి సోక మామాటఁ జేసి గామాల 1630
 పడిఁతుల బెండ్లియై బ్రతుకు మొ కైన. '

తరువు ఉండి = తండెడునిర్బంధము చేసి. సోమకుఁ = శ్రమకు.
 వ్యాకులము (?) = వ్యాకులత్వము.

ననిన;—హరిశ్చంద్రుఁ డామునిచంద్రుఁ
గనుఁగొని స్వాస్థ్యము గలఁగితి పలికె.—
'దేవ సీమలకు భూదేవ సీమలకు
భావించె చొల్ల యే పని లేదు మీకు.
గావున నేలొగొ కడము లే పండ,
మీ పిల్ల మిచ్చెద; మీ ప్రజ నడిగె.
నీచ భామల నొల్ల నీచింద్ర ముల్లె.
ద్రోచి, పో నిచ్చుకఁ దక్కుక మాని.'

నావున;—అమునినాథఁ డారాజు
భావకునికి మెచ్చి, నావుర! నామమ,
నూనడి మిగిడి యానెఱవ్యసన వచ్చి
పరిపాటి దప్పక ప్రజల బాలింప
కలను చొటన ముద్రితముల కొప్పించి,
కిలయఁ జారులు గువ్వకరిగొని చూడఁ
దలవంచుకొని నీకు దడయక వెదిలి,
వెలయ నదృశ్యుఁడై, విభుని వెన్నెంట

1640

—కొశికుఁడు రాజునకు దానిగో ఆదల గల్పించును.—

నింతింతఁ జనుమ, నా కేగడిగ్రోత
నంతంత కలలు మహాకంటకములుఁ
చుట్టలు గట్టలుఁ బొదలు నీకములు
భుట్టలును బెక్క గల్పించి, మతియు
వెలిమంటగలిఁ జేర్చు వేదవిఁగుండ
మెలయఁ వేడిమికి నత్యుత్తము నెఱపి,

1650

నావుర=బల్లి. పరిపాటి = నాయము. కలను = నేర్పు. గువ్వ
గరిగొని=చుట్టుకొని. ఈకములు=పొదరిండ్లు. వెలి=తెల్లని. ఉత్తము=
ఉక్క. నెఱపి=పర్చించి.

యవి శగతి నాడు లగ్నాడి కుండఁ
బననసంచార మేన్నడి మట్టుపటిచి,
మడుపుల నున్న నిర్మల సలిలం
ఎడిపకయే కెంపు లింకి పోఁ తీసి,
గూఁకటివేగల నలసి యే మైనఁ
తేకొని ధక్షింపఁ తేడు గావించి,
తెరువులు గొలంగించి ధృతులు నీడ్చితీచి
పనువుల నలముంచి ధృతు మడవించి
పడివుల సొలముంచి ననుము నూలించి

1660

* తిడిచుటఁ జెల్లించి విప్పి యెట్లించి,
కలగొని, మిది నింత కనికం బైన
తీక కారించె నీసీలల. — నపుడు,
నీడిన క్రొమ్ముడి విరుల నెత్తొని
గూడి జాన్చుచి మ్రోయు కొదమ శేయులను
నులికి, ముఖాంభోజ మో గాఁ ద్రిప్పి,
మలగఁ బోయిన, నీలమణులు నా పాజయి
వరులఁ దీగలు చట్టికొనిన, హు మ్మనుమఁ
గరపల్లవము సాప, కలగొనఁ తేగి
కడుఁడురు లద చంటఁ గాన, విఘ్నంతి
వడఁకుచు నీవఁగాఁ బయ్యెద కొంగు

1670

పనన = గాలియొక్క. కెంపులు = ఆధాములు. ఎడిపకయే =
ఎడిలింపకయే. ధృతులు = ధైర్యములు. ఇంత = ఇంచుకు. కారించెక =
శాధించెను. క్రొమ్ముడి = కుఱుముయొక్క. కలగొనక = అంతటను.
కడుఁడురులు = కలుఁడు రీగలు. అదను అంటక = నిఘ్నావ దిగిలినట్లు.

వాసిన కంపలు దగిలిన, వొలగె
 దీసి గా నేక, దీనత మెంద,
 మెఱుగు ముత్యంబుల మ్రొంగు మీనము
 లఱుగక వెడ గ్రహ్మవట్టి చందమున
 బలుమాటు గ్ర మైడి బాప్పబిందువులు
 నుండెను ములసూడ వాన మై తోరుల,
 నుండి బడి తూగెడు మన్న సారంగి 1680
 కరిగి బాటిన నీవి గదియ దాకల
 నుడువుమ, పందను నొకచేరి బట్టి,
 పద నింకి దీటలు వాఱు కప్పావె
 దిడువుమ, మన్నతి పున భామనమి
 నడు మోర్చ దవధీతి పదివొ యనగ
 నెమి గెల్చి మన్న ప్రయాగవ జూది,
 పుడమి కేర దాస్తలో బుపుర బొక్కి,
 'మను సాధ సాహసముల నెక్క లేని
 ననబాడి యు క్లెక్క వరున నైలములు!
 పటికంపు రాకట్టువై నెక్క నలయు 1690
 పటిలకుంఠి మిట్లు నట్టలు గడచ!
 నను వొంద రత్న దేహలి దాట నలయు
 ఘనకుచ యేరిలి గడచ నట్టములు!
 కళివనంబుల గ్రడింప బడిలు
 లోలాడి యడవులలో నెట్లు మెలగె!
 జలుక నెక్కున జెట్ట జెక్కు పెమర్పు

వాసిన = దగ్గరిన. అఱుగక = దీర్ఘంపక. నీవికి ఉరి ఉపమానము.
 ఒడువుచుక = పొడువుచు. పదను = తడి. సాధసాహసముల = మీడి
 మెటను. దేహలి = గడప. అను నక = అంగమున

నెలనాగ నందను నెట్లెత్తి తెచ్చె!

నందంబు నెక్కువైనట్లుండు దీని

ముద్దుల నెన్నెము మురిపెంబు దూలె.

నీగ నై బడ జాణు నీయిందువదన

1700

బా నైన పాపట నై బీజువాటె.

మీటిని బగులు నీ మెలఁత చచ్చోయి

పాటన బయలయ్యె పయ్యద దొలగి.

చిలుక వ్రాలిన గిందు చెలుర మైదీగ

దగ మైన కట్టెండితాకున వాడె.

నా నిమిత్తంబున వారీలలామ

కీ నీచదుర్మత నిలు వేగ వలసె.

నిలువలఁ జెలఁచేగి యెవ్వరి నిట్లు

మఱిమామ ఓధి పట్టి మలఁకలఁ జెట్టు!

నని తలపోయుచు, నాలేమఁ గదిసి

1710

యనునయించుచు, నిజహస్తంబుఁ జేరి

కలమిమై నూతఁగా నిచ్చి, పుత్త్రుఁకుని

వలమూఁపువై నిడి, నసుమతీ నాథుఁ

డటు చనుమండ; మిథ్యా పథిక్రాంతి

నటియించి సోలుచు నక్షత్రశంకు

గుది ద్రోచినట్లు 'హ! గురునాథ!' యనుచుఁ

జదికిలంబడి, హరిశ్చంద్రుతో ననియె:—

'హగిలె నంగంబులు, నొక్క బాదములు,

నొగిలె నెమ్ములు, చాల నెచ్చె మస్తకము,

బీజువాటెక్ = రేగినది. పాటన = సాంప్ర. మలఁకలక్ = చిక్కులను.

పథిక్రాంతి = దారిబడలిక. గుదిద్రోచిన = కాళ్లుకట్టిద్రోచిన. హగిలెక్ = తపించెను. నొగిలెక్ = నొచ్చెను. ఎమ్ములు = ఎముకలు. మస్తకము = తల.

- కన్నుల జేతెట్లు నివిసె, నా వునుమ
నున్నవి వీను, తెట్లొద్దొంగ వచ్చు ?
నొవవిస కనుకమై నెక్కిమ్రానినీడ
నిలియించి ప్రాణముగ్ గావు, నావుకను; —
భూపాలుర దెంతయన బుద్ధిలో వగచి,
' యీ పథత్రాంతి నేర దింతయిర దీఱ
బల్లె పట్టయినను బసులమందయిన
నాల్గ మోగెన జేర నున్నదే ప్రాప్తు ?
నీ మునిపుస్త్రుని కీ విధి మూడె
నీ నువ్వుటోగోన నీ నుచ్చిప్రాప్తి.
కానినెక్కల గాంగె గోనెను దితిరి 1720
నీరీతి వెను వెంట పల పుట్టించె ?
నని మదిర కలపోయె నాల్గోతు నాచి,
మన మా; నా చంద్రమణి యిట్టి లనియె —
' గను మాపటిల్లె పక్షత్రుణి; దింక
నడివ నోపడు సుష్టు ననినాథచంద్ర.
నులమియై నిచ్చుట నీరాత్రి మనము
నిలుమట గాన్యంబు నిక్క మాహింస.
నియ్యవ నింక నెచ్చుట నైన నడక
నియ్యని జలములు దెచ్చి త్రావించి
పల్లవ పల్లవ తాళకృం తానిలమున 1740
నాపచరింపక యున్న సెప్పమి వుట్టు.
బాలుండొ, నది గాక బ్రాహ్మణుం డెనము

ఉల్లము = మనసు. ఈవిధిక్ = ఈవిధముగా. మూడెక్ =
కలిగివది. ఎడప్రాప్తు = సందేశ. మాపటిల్లెక్ = దప్పిగొనెను. విఘ్న
పల్లవ తాళకృంత అనిలమునక్ = వెళ్ల చిగ్గళ్ల విసవకట్ల గాలిచేత.

కలుండు కాశకుఁడవును,
 కృపకుఁ బాత్రుండు, క్షీంపు. ' నావుడు;—
 కృపపుంగవుండు దానికి సమైతిచి,
 కలఁగలఁ గలయ పీక్షించు నాలోన;—
 కలఁగఁ కర్పిక్కుడై తొల్ల యవ్వపుని
 —.మా యా ము స.—

నొకఁ జెన్నొని కమ్మ చున్న కాశకుండు
 మనుజువాఁడని నేప మిదిని జింతించి,
 దంతపూరితుఁ డిదుదానపు మెకిని
 కింతగా బుట్టించి, కను మిని పలికె.— 1750

' ధాశీకు మాపటి గాఁక నిచ్చొట
 మోప నూటలఁ బట్టి, నాటి నేర్పు మెఱసి
 కాకనీ భూన పకాన సహద్ర
 కీకాం బగు న్న నెతెళ వటుము
 కింది క చిట్టి. నూ గున మిగిలుహము
 క్రింద నీకాత్రి నిద్రింపఁగఁ బుపు.
 మువాట్ల బెనెఁగుఁ డిమరుల నెన
 దీనునఁ బడిగించి దిగఁబాఱ మ్రొంగు.
 వానిదాకట నెంతివా నోన్వ లేరు. 1760
 పూని నీ పిటు నేయు, పొచ్చు' న్ని; — నెపుడు,
 తల వడంకడు నృద్ధ తాపస వేష
 మలవడి ధరియించి యా మాయలాఁడు
 పెడిచి తల్లిని భూతి మే నిండ నలది,
 పెదనెద రుద్రాక్ష పేరులు వేసి,

కలఁగులక = ప్రక్కలను. దానవుక = రాక్షసుని. కందుక =
 చోటు. దీమసము = హైద్రము.

వింతగా ఒడి లెల్ల వ్రేలాడి విడిచి,
 చొంతి బుట్టల కాయ చొడల వై నునిచి,
 ఘన కమండలువుఁ జెంగిట నట్లు వెట్టి,
 తనరారు దండంబు తరువునఁ జేర్చి,
 నలువారు కృష్ణాజినంబువై నడుము 1770
 నలి నిక్కఁ బచ్చానమునఁ గూర్చుండి,
 కొనముక్కుమీఁదఁ జాదుకులు సక్కు నిలిపి,
 మునుకొని జపమాల పూస లెన్నుచును,
 నురునిన్న నున్నట్లు లుండఁగాఁ; - జూచి,
 ధరణీకుఁ డమ్మని దగ్గఱఁ జేరి
 నడిచి, సాష్టాంగ ప్రణామంబు చేసి,
 కడుభక్తి మైఁ గలకమలముల్ మొగిచి,
 ముద మొప్పుఁ బలిక 'నా మునిచంద్ర, వేడి
 వేద చిల్లుమన్న యీ వేదవియండఁ
 బలితాప మొందు నానై గృహమృతము 1780
 గురియు నీ చూపు నిగుడ్చవే?' యనినఁ;—
 నొక్కింత తడవున కొయ్యన నామల
 నిక్కించి, యా ధరణీపథుఁ జూచి,
 వెనఁచి పక్షులు గూండ్ల పెట్టిన కితన
 విన రాదు మనవి నా కీనుల; కీవు
 నలిగి వచ్చినవాడ నంతను మదిని
 దెలియఁగా మా యోగదృష్టిఁ గాంచితిమి;
 విక్రమలీలమై విలసిల్లు మొదలి
 చక్రవర్తివి, హరిశ్చంద్రాహ్వయఁడవు; 1790

నట్లు వెట్టి = కుదురు పాటుగా నుంచి. తరువునక = చెట్టున.

వెనఁచి = అల్లి.

తుకతుక లేక కీర్తులు మిన్న ముట్ట
 సకలరాజ్యము నొక సంఘమి కిచ్చి,
 యలమి న్నాతినికి ము న్నిచ్చితి ననుమిఁ
 బలికిన భవము సంపాదించు బూని,
 నీవు నీ సుతుఁడును నీ కథూమణియు
 నీ విధి నలమరి యేగ మండిగన,
 యువాక్య మొనరింప గోర మీమీదఁ
 దరువు నచ్చిన ముని తనయుఁ డివ్వుట
 నొదివిన దప్పిమై నుర్విమై బడిన
 నాదకం లాయుచు నున్నాఁడు. చ' నుడి; 1800
 మనము నల జాల కిచ్చయం బంది
 మనుజేశుఁ డిచ్చితి మతీయు ని ట్లనియ. —
 నతియు నేనును భవచ్చనిగవచ్చంబు
 లతి భక్తఁ గొలిచి తే పగు నంత దాఁకి
 నిలిచద మిచ్చుట నీ సమీపమునమున
 సాలపు దీక్షగ మునిసుతునితో నూడి.
 మన మైన మత్పుణ్యకర్తంబు కతన
 ననయు మా దుష్టిత లిన్నియుఁ బాస.
 మునినాథ, నే బోయి ముద ముప్ప బలము
 గొని వచ్చు నీలోనఁ గత్తుక మిడికి 1810
 మునికుమారుఁడు దాహమునఁ జచ్చ నేని
 యాఘాత మతీ బ్రహ్మహత్య సిద్ధించు;
 నెలకొన్న కరుణమై నీ కమండిలవు
 సలిలంబు లీ బ్రహ్మచారికి బోసి

తుకతుక = శంక. సంఘమిక్ = మునికి. అలమరి = క్రమపడి.
 తరువు = నిక్కచ్చికాఁడు. బడివిన = క్రమియ. మిడికి = ఎండి. సాలపు = క్రమ.

ప్రాణదానము నేయు.' మనుటయు నెవ్వ
క్షుణ్ణీశుకాడ నెక్కి-టిలొత్తుడనియె.—

‘నేకాక నై తగు లేమిటివలన

లేక కాజడవుల లే నిట్లున్న

నే నేడ! నీ నేడ! నెఱుకు యేడ!

పూని రిపోవచ్చుమున కిది ప్రోవ.

1820

తొలొత్తు లెన్న మా తల కంటగించు.

‘మృతుల నన్నిధి నున్న నుదవు నాగ్రహము.

నదలక పొ రిందు ననియింప వలదు.

‘వదియె ద్దము నాకుఁ బిట . . .

నలివ్వాక్షల నాథ, నా కిమందలువు

బలము లొప్పుములు, నత్తత్రపం గెట్లు

బ్రదుకు నీ ముల్పొం పానయివలన?

నిది నచ్చి గాదు; నీ కంటు విను మింకి;

జెలువా నిచటికి నేవాటు నేల

గల దొక స్త్రీల కమలాకరం.

1830

పొలు పొందు తత్తటంబున మహావటము

బలసిన కాఖల బయ లెల్ల గిప్ప

యిర వొందు. నచ్చటి కిందఱ గొనుచు

నకిగి నభిశ్రమ మంతయుఁ దీఱ

నుదకంబు గ్రోల్చి యా యువ్యుహంబు

నదలక చెరువు; మెవ్వరి తావుఁ గాదు.

చనుము నీరచటి కీ జాడిగా.’ ననుచు

ఒనియ నదృశ్యుడై చయ్యిన. నంత

తగులు=సంపక్రము. కంటగించుకొనగగుర్పడుచును. బలసిన=
వ్యాపించిన. పథి = దారి. ఉర్వీరుహంబు=చెట్టు. తావుకొనవోటును.

— రాశి —

గవిలింబు మప రాంబాగిలో మునింబె.
 గనక బాసి వక్రవాకంబులు గుండె,
 గొఱంకులు మారి పక్షులు గూర్చు నేరె,
 గుఱుకులు గట్టి చీపురువాయు లడరె,
 నూలిచి తొలు మింటు నొడనూపం దొడరా,
 జిలుగుగాఁ దొలుపందె చీకటి వర్షె,
 కెవులు సింహజులు వోర కెలకాఁ జిన్నటలు,
 నికరి పుట్టలు వెల్లి తిరిగి న్నములు,
 మండుమాపులనోడ మలకె మూకములు,
 దండీభూతంబు లున్నదెతి మెలకె.

1840

వస్సులు భూపాలుఁ డా మాయతపసి
 రాక్షస గూ మట్టిచెట్టు చక్కటికిఁ
 గనక బూని, నందముఁ నంకితుఁ గట్టి,
 మునిసమాయుఁ దనమూపునై మనిచి,
 గుఱకడంబునఁ గాంత నమవుగా మనిచి,
 మెఱుఱ వాడుఁ దెలికి మహాగ్రంథ గాఁగఁ
 గామునఁ బూనిన శిష్టప్రకాశ
 వాసుకుగాఁ గనదివై మై త్రోవఁ జూప,
 ననహయ శూనఁ దై యగుగు మన్నంత;

1850

— మాయాచరితము —

వసుమతీ నాథు భావంబు గలంప

అపర అంబారాశి = పడమటి నక్షత్రము. గొఱంకులు = మేఱలు.
 గుఱుకులు = గుంపులు. జిలుగుగాఁ = నూళ్ళముగా. మూకములు = క్రుద్ధ
 గూఱులు. చక్కటికిఁ = రావునకు. అఱకడము = మూపు.

నమ్రు విచారించి యప్పటిమాయ
 దమజాండు తనవిక్రమపురూపు మని 1860
 యెలమి వశిష్టమునీశ్వరాకాశ
 మలవడిఁ దైకొని యధపుకల్గెను-
 నిలిచి దీనించిన; - నీ నమ్రు
 కులదీపకుండును గొల్బునఁ నొడము
 ముదమున హస్తమున మోడ్చి ఫాలమునఁ
 నదియించి పలికె: - 'వక్కట! గురువాధ,
 యిప్పటి కీవఱ నేమికాదుము
 విన్నేసితిరి నగ ద్విఖ్యాత నందె?'
 నావును; - 'నిన నత్యుచితవాధ నింద్ర,
 పానన కర్త్య సంఘాసన తిలక; 1870
 కంటనాటకుఁ దైవ కాశకుఁ దాన్తి
 నృప మాలి నినుఁ జేర్చి కియింపఁ జేర్చి
 యలయక వడిఁ జేర్చి యదలించి గుండె
 నశుకు వుట్టించి నీ నకుల రాజ్యంబు
 గోకు గుకుకు బుచ్చుకొని, మొక జ్ఞా
 న్రాదుగా మరుకనివానల (?) నవచి,
 కొడుకు నిమ్మను నాలి ఘోరాటపులకు
 కడలఁ ద్రోచిన వాఁడని, నాది గుండె
 చనుదెంచితిని. హాశ్వత్థ, నీ విట్లు
 లనద చందమున నటదవులఁ దిరుగఁ, 1880
 తెనఁటి యెని న్నింత చేసిన గాధ
 తనయుని ముగ్ధోప దావాగ్ని శిఖరఁ

అనమ్ర=ఉపాయము. నశుకు = భయము. గోకు = దుఃఖము.

జ్ఞానాగ్రగు=పురియొక్కించి(?) త్రాడు.

జాగ్రత్తగా నెరిగించి మ్రొక్కించి నిన్ను
మరిగించి నీ పంపుమానిసిఁ జేసి
గుల్లంబు నీ కిప్పించు మరల
‘నెల్ల ప్రాప్తునీ’ నన్ను; — నివసశక్యగుడు
తన సూర్యతము వెంపు తలకొని మఱియు
ననిరు నక్కపట సంతుమివరుతోడ.

“ నానియాడ దగు సూర్య కులమునఁ బుట్టి,
జనముకుం డైనత్రిశంకభూపతికి

1890

జనియించి, వసుమతీ నక్రి మంతెయును
భూన బాహు బలమునఁ జైకొని, నిత్య
సత్య సంపాదింప జగముల నెల్ల

నిత్యసత్కర్ముల నొడివ నన్నుఁ
బూరి యిహోపలు జోగించి సత్య
సీమఁ గావించెనో యితరునిఁబోల ?

మున్న విశ్వామిత్రుఁడు ముని ఘామనేకిఁ
ది న్నొంద భాని నోసిన రాజ్య మెల్ల

‘ దాన మిచ్చుట లేదు, తిప్పితి.’ ననుచు
నే నేల నేలును నిలను గ్రన్తుము ?

1900

దలకొని నామేలు తలఁచుట నాకు

నిల యుల్ల పొ కల నిచ్చుట.” యనినఁ;—

తలుచువు నవ్వి యాఁగితిపతితోడ

మఱియు నిట్లనియ న మ్మాకు వనిష్ఠుఁ—

‘ డినపూర్తి, నీతిలం పట్టిద యేని

విను మింక నొక బుద్ధి వివరంబు గాను;

మరిగించి == తువన క్రిందిమనస్సుచేసి. పంపుమానిసిక్ = సేవకుని.

ఎల్ల = తీపు. సూర్యతము = సూర్యముయొక్క.

నందనుండును నీవు నాతియు వెతలఁ
మొంద మోపమి, పుట్టుకొనిలు మీర.

మనమో మా యాశ్రమమునకు కచ్చి
దివదినమును వనోమధేనువు గురియు

1910

బహువిధాన్నంబుల బరితృప్తి బోది

విహరింప, నగ్నిమతి పికినీతి కిమల

కిమలినీ శ్శలయహ కిమల వనాత

పిమల చంద్రోపల వేదికా ప్రాంత

పరిపక్వ బహు ఫల భో రావనము

* నాన బాల కనాల సాల్నా కలిత

కలకంఠ శుక నీలకంఠ చక్ర

కలకంఠ శారకా కలకంఠ బుమ,

కలిత పుష్పతి లతాధవ నాంతరాళ

శి చలిత మొంద నిష్ఠా కణ శిశ

1920

కలిత మొంద సంగతి పిక కీ

లలిత శత్రువుల లహరీ పోల

కిమలినీ = సుస్మలయు. శ్శలయహ కిమల = మెట్ట దామాలయు.

చంద్ర ఉపల వేదికా = చంద్రకాంతపు తొల తిన్నలయు. ప్రాంత =

పీఠలయందు. అవనము = కంగిన. బాల కనాల నాల = గున్న మామడి

చెట్లయొక్క. కలకంఠ శుక నీలకంఠ చక్ర = కలకంఠ శారకా = కోకిలు

చిలుకలు నెనుల్లు వెన్నెలపులుగులు పావుములు గొంకలు - అనువీరి

యొక్క. లతాధవః అంతరాళ = తీగయింట్లోపల. చలిత = పాణు

మన్న - మంద నిష్ఠా = శేనెవాకిల - కణ = తుంపురులచే-శిశ =

చల్లనై నట్టియు. కలిత = కూడిన - మొదల = తుమ్మదలతో - సంగతి =

నూడిన - పిక కీర = కోయిలయు చిలుకలయు. లహరీ = ప్రవాహము

నందు - పోల = అన క్తమైన.

శిశువహరీ అది భూ. ము. శిశువ మరందో అను భూ. ము. పోలవహరీ ము.

- కన్నె కద మ్మకి నాద ముదిత
సన్నత సాగంగ కాబక ప్రకర.
కోమల వాసీగ పంజపుంజమున,
* సేమ మెల్పొ నచ్చిగిలె. కనిన ;
అనాథుల డా మార్గ సంయమికోడె
దిన మది వ్యోమ తప్పక పలికె. —
- “ ననిచిన భక్తిమై నామ నీ వెరుకె
నాదో నది ముట్టు నమకిగారు? పనము. 1930
పంజాటి సే మున్న పలికిన మితికి
సేమతిరి దీచ్చి, కాకిక మురిచెతి
‘ నెఱుగార్చి, నీ బుధుల బంతియుఁ జెల్లె,
ననిపించి, పదపం బొచ్చునిపించుకొనికి,
నప్పు నెఱుపించంగ నేన్న పానామ
లప్పాటల బలి నా? నేన్న నిందముల
నెగతి నిం పా? నింక నెలఁ దానకి
సాగి పచ్చెయుఁ డాశ్రయమున.” కనిన; —
‘ నాలోన కనియ నమ్మునవస్థి.
‘ డా కాకిపనబుధుల బంతియుఁ దీఱె 1940
తొన్నుండఁ గా ననుష్ఠించి సర్వత్ర
మున్నది; దాని నీ పపదేశ మిట్లు;
నది లక్ష బహింప నగు నట్టిసిద్ధి
నిదితం గా? నన్న; — విశ్రాంతి నున్న

మ్మకి = వీణముకి. సాగంగ కాబక = తిరిగివచ్చు - ప్రకర =
గుఱపుగల. వాసీగ = ప్రబులితంగల. నచ్చిగి = చిక్కిముగా. ననిచిన =
పూచిన. అన్వేషి = అన్వేషణములసిద్ధి.

హరిశ్చంద్రద్వీప - పూర్వభాగము.

మనుకేశునకుఁ జంద్రమతి యిట్లు లలియె.—

‘దినకంఠులనాథ, తేలియాక యిదిటఁ

జనునె మాటలఁ ద్రొట్టు జనుత్రయ నిల్వ,

మునితనూజుఁడు నెమ్ములకు వాచాఁ!

గపటనాటకుఁ డెవఁ కొనినఁ డాత్మఁ

స్వప మాలి మనల నంకిలి వెట్ట నిల్లు

1950

చలఁగి పుట్టెగ, రక్షింతునిమాట

నెలమఁ దొకొని యిదిం దెవ్వఁడో యుక్తి-

మానుకాఁ దెలిసి మనలను గల్గ

నేయమన్నా ; డెవ నేనాక పీని

చోటాన్పు.’ మను నంత ద్విం వాఁడు

మగిడె నెచ్చిశ్చంద్ర మాయువేపునను.

— . సర్వస్వస్థైర్యకావ్యము . —

నలి వేగి నాట మూఁడు న్నాన వాలములు

గల వృత్తికిం బలు గ్రమమునఁ బడియె;

నిరుపది యిన్నియు నేనూను తలలు

ననుక పన్నగము లుద్భతి వేనవేలు —

1960

‘మొలుగుఁ గోటలుల వత్త కముల్ వెడిలి,

యూలు పుట్టఁ గోమల నులేకి, * యొగ్రత్త

మడఁంగ జిహ్వ లల్లొప్ప, లు స్సనుమ

‘సుడికియఁ,—బ్రాణంబు’ లుడుగఁగ మొత్తి

యాతీముతీ ముచ్చంబు లందలద నొవ్వఁ

గఱచియఁ, — బదములు గదియఁ జాట్టియను, —

అంకిలివెట్టె = అడ్డవెట్టుటక. పుట్టె = పంపఁ గా. పన్న

ములు = పాములు. గోట = బుప్పఁ గా. యూలు పుట్టె = ఉజ్జను ధ్వని

కలుగు వట్టు. గోమలక = చివరలనుండి.

బెడిదంపుఁ గోటలఁ బిరిగొన్న మెఱుఁగు

ఁడరంగ వదన గహ్వరములు విచ్చి

ఘోటించి కేలనోఁ గొట్టి, వాలములు

తాటించి మిగుల దిక్కుటములు వగుల

1970

బడివేల పిడుగులు పడిన చందమున

నదరి నొప్పుచు విఁద నతీకియుఁ—నిట్లు

చేకొని నాలమె వృత్తిముల నుగ్ర

కాకోదరముల ఘనమృగావళుల,

బొరులఁ ద్రొక్కియు, కేలఁ జనాకీయు, ముష్టి

బొరుయు, గటములు : బియ్యలు గాఁగ

ఁడగఁ బొట్టియును, నిష్కర్పణి చిగును

యగుగతి ముఖమున నెడియ నందర

వడిఁ జేజిజిఁ బ్రేపి వసుమతితోడ

ఁడిచియు, గణికిలయట్లు గ్రుంచియును,

1980

గాడలఁ బాపియు, దండ్రియు బెల్లి

నూడి రాఁ బెతీకియు, ముక్తఖడ్గమున

నతీకియు, పొడిచియు, నానాదెడల

బజపియు, నీరీతిఁ బరీమార్చి;—మృగా

బన్నిన బహువిధపు పటలంబు లడచి

చె న్నుంచి నెన్నిధిఁ జేరు చందమునఁ,

పిరిగొన్న = వెనచిగొన్న. వదనగహ్వరములు = నూటిగుహలు.

ఘోటించి = డాచి. తాటించి = చఱచి. కాకోదరములఁ = పాములన.

చదియఁ = చితుకునట్లు. ముష్టిఁ చదిమియఁ = పిడికిటితోఁ గ్రుద్దయు.

గటములు = దవుడలు. చదియలు గాఁగఁ = చిదుగునట్లు. దండ్రింబులు =

కొఱలు. పఱపి = పాఱఁద్రోలి. మట్టుఁ = (నిధి నెకలింపువాఁడు తన)

మట్టును. పన్నిన = కలిగిన. నెన్నిధిఁ = వెన నిశేపమును.

జముల పాకీన భుజంగము మక

పము సక్ర కన్క. తోడ్పట కంఠము

ఘన కము తాది భీకర జల గ్రాహ

జాక మై వన గజ జల పాన జనిత

1990

ఘుమఘుమ శబ్ద సంకుల మైన మకావు

కమలాక్షులఁ దంతఁ గదిసి; - యచ్చోటఁ

దవయని ముగిపుష్పిఁ దనహృత్తి పల్ని

నగు వొంద దించి, నోయములు గ్రాహించి,

జెరుకఁ గా సంధ్యాది విధి లంచు దీచి,

తని వా జలములు గ్రాహి; - గూత్రక,

నానల తలుచున వంటి నె న్నీటియు

నొకటి మేన నొచ్చిన నల్లు గాఁగ,

గరు దీర్ఘ కాఖ్యాన కోటా ఫణల

నాశ నహ్నులు కొఱకచ్చులు గాఁగ,

2000

కలఁజొంపముల వెల్వకు కీటమణులు

వెఱసి కన్నల నాలు మిడుఁగల్గు గాఁగ,

మరుతఁగఁగ వ్రేలు నూడులు వ్రేల్లు

నిజయఁ బోసిన తలవెండ్రుకల్ గాఁగ,

పాకీన = పేయి కోజల చేపలు - భుజంగము = పాములు. సక్ర = ఒక జాతి మొసలి. ఉడ్పట = ఉగ్రములైన. కంఠము = నీరుకోలుము. కమఁ = తాండేళ్లు. జల గ్రాహ = కీటమందు ఘాతుక జంతువులన. శ్రేణ్ = ప్రక్కయంద. ఇతీయు = దట్ట మైన. కోటా = తొఱటలుండలి. జొంపములక = ఆహారములనుండి.

పరిశ్రమ దుష్టహా పూక మూంకృతి భవహ
 నేలను హు వుని వేలమందు గాని,
 దీనిమ మున్నెరుదు దాని నీ కైగి
 గొలుగ దయము న్బుకొని యున్న కరణి, -
 నన్న చేతాళ వ పోర్వీయమహు. -

నన్న రేంద్రుడు గాంచి, మా మాని క్రంద 2010
 నను పాని బూరి చానుపు వియింప
 గానకొని నక్షత్రమందు శయించె.

ఆ మునిందను నకుగుల క్రవ
 భూమివై నిర్జన పుట్టుంపు గొంగు
 వాడతి గాని దీని కిమారుడు దాని
 నడిచిన నులైతె బేరాకిట మునిగి
 పడి నిర్జన కేంద్ర బాలన్పు గాక్ష
 నాకు గాని నిం బొన్వ నుత్తే నింక
 దినుమిక్కి నన్నెతి ప్పన పంక యుగళ
 పడదేక, జూచి, చిత్తించె పొగికి; - 2020

పానుని ప్పు భూతి పంత్తెకల
 నే యుపహతులు ది న్నెనగక యుంప
 నా మున్నెను వేగు నంతకు గావ
 భూమిశ్యయిండు లెంపున గానె దిగిచి,

పరిశ్ర=వజ్రాయుధమునలె. పూక = గ్రుడ్లగూలయొక్క -
 మూంకృతి=మూంకార. ఉర్వీయహంబుక = కృత్తుమును. నునుపు=
 నున్నదనము. పూరిక=గడ్డనో. పుట్టుంపు=వస్త్రముయొక్క. ఉడు
 రాజ బింబ ఆస్యక = చంద్ర బింబమువంటి ముగము గల దానిని.
 ఉత్పల=కిలుగు. రిను=సన్నని. ఉపహతులు=ఉపద్రవములు.

యమతర భుజపక్ర మోన్నతి మలయః
 గోవాహస్తుః డే కా పుండః. — సంత,
 —. పిశాచములు. —

నా యస్మాత్త్రయ నష్ట దా మ్నోః
 బాహుక నసియించు బహుపికాచములు
 మానిసి గోలః బల్లలు పసిగొనుచు
 నానాముఖుల నలి దిగఁ బాటి

2030

కిలకిలస్వరములఁ గొలి మొంపొంటిఁ
 నిలుచుచు లేగిన వెయ్యిఁగలలు
 కలఁ గని కవియ; నవల్పి రా సంచెఁ
 ముపి, భూపాలుఁ డా బహు దయ్యముఁ
 బట్టి కథించు లే పాయము బహు,
 నెట్టన మొల నున్న నెటికల్లి కిది
 గొన్నింటి ముక్కులుఁ గొన్నింటి చవులుఁ
 గొన్నింటి చుట్టలుఁ గోతలు, నెట్టి
 యసికోతలుగఁ గోరు;—సంత నవ్విభుఁ
 యసికోత లసిభోష, నప్పికాములు

2040

—. బేతాచంద్రిక. —

బేతాశపతికఁ బిప్పి;—వాడు నడిచి
 భూత భయంకర స్ఫూర్తి మై పేర్చి,
 పారి దాకిలు మొలపూసలు గాఁగఁ
 బెరిగి, బ్రహ్మాండం భేదిల్ల నార్చి,

కరవాలకల్లి. గోలక=వాసము. పెర=లేనెత్తె. బహు =
 చచ్చుదు. నెట్టనక=రకాలున. నెటి = వాడి. అసి=చిన్న. అసి=
 కల్లి. అసిభోషక = రప్పిపోగా. స్ఫూర్తిక = విబ్రంభణతో.
 పేర్చి=అతిశయించి. పారిక=వరుసగా. తాళకలు = నక్షత్రములు.

భీకర దాకిన ప్రేత బేతాళ

కాకిన గణము లసంఖ్యముగ్ గొలుకఁ,

బరుస నై పెరిగిన పల్ల వెండుకలు

గరువలిచే భయంకరముగాఁ దూల,

వడిఁ ద్రావ నోమ్ముపై వజ్రదలు వాటి

యొడుగక వడియును నున్నర క్తమును

2050

గా లావల బ్యాల కైవడిఁ గ్రాలు

నాలుక నందంద వాకి సోలుచును,

బెను పొంద నరములుఁ బ్రేవులుఁ గలయుఁ

దెనఁచి వెండుకలతోఁ బెద పెద్దతలలు

ముడివడ నేసిన ముడుసులపేర్లు

మెడ వ్రేల, నలచేలి మెఱుఁగ నలమునఁ

బొట్ట వ్రక్కలు గాఁగ బొడిచి తూఁగాడఁ

బట్టిన పీనుఁగు పచ్చి మాంసమును

గఱచి పీడచుఁ, కేతఁ గల మోటుఁబలక

పుటియ మూఁగలు బొడబొడ మని మ్రోయు, 2060

మెదటి వీపులు గట్టి మెలికలు గొన్న

ముదురు జంజాలు నీసముల నులికొల్పి,

ఘనతర లయకాల కాలమేఘము

ముచుకొని బేతాళమూర్తి వహించి

చటుల రాద్రాకృతిఁ జనుదెంచు లీలఁ

బటు వజ్ర నిఘ్నర పాద ఘట్టనల

పరుసన=దిరుగు. పల్ల=కావి. కరువలిచేక=గాలిచే. కాల=

ప్రళయ. మోటుఁ బలక పుటియ=మొద్దు కొయ్య పునుక. మూఁగలు=

దోమలు. మెదటి=మస్తిష్కముయొక్క. లయ కాల కాల మేఘము=

ప్రళయ కాలపు నీల మేఘము.

లవలయు కుతలము గ్రక్కిదల,—

దవలి యేలెందు చేతకునిఁ జూచి.

యప్పుడు భయ మిందు కైనను లేక,

తెప్పిరి నిద్రఁ జెందిన చంద్రమలిని

2070

దంతనాభివు మునితనయునిఁ జూచి,

తనలోన వగచి, 'యిత్తటి మీ నిద్ర

నెడకుండ నీని నిర్దించుట కన్

మడంగ.' ననుచు, జయ్యన నెదు రేగి,

యటఁ ద్రోచి రాకుండ నడ్డ మై నిలిచి,

పటు ఖడ్గ ముంకించి పలిక భూవిభుడు.—

‘ఎందుండి నచ్చెద, వేల, యీవేళ

తెం? దటు దవ్వగా నేగువీ తొలగి.

వడిఁ ద్రోచి యిటు క్రమ్మ వచ్చితి వేని

ఁకుము రెండుగ నిన్ను = అకి పోవైతు.

2080

గయ్యాలక్ష్మి లై కడగి యీకమ్మ

దయ్యాలముక్కులు దటిగి • దండింతు.

దండించి లోహాశోధము లాకటికి

ఁగుల కమ్మ నెటు మైపు దంతములకు?

నిప్పును జెడ లంట నేచ్చినే మును

నిప్పుడు నీ చేయు నెగ్గు లే మాను?

జెలగి విశ్వామిత్రు కిష్యుఁ డా కడుగు,

ఁలిఁలోనఁ యిది నాకులకాంత,

లవలయు=భేదిల్లెదై. కుతలము=భూతలము. అంకించి = బలి

పించి. కయ్యాలక్ష్మిలు = బగదాలమానులు. తటిగి=ఖండించి. తన

కించి = త్వరపడి. లోహా శోధములు=ఇనుప నివృత్తులు.

యమ్యద్దలారు : స్మరించుభక్తుఁ,
 దివ్యైవి నిద్ర నోయెడుచోటి కిపుడు 2090
 నిద్ర వాంఛ బూనిన నిన్ను దీర్ఘ
 నిద్ర బొందించి నే నీగర్వ చుడఁతు —
 ననుటయు వాఁ డట్టహాసంబు నేసి,
 కరుణకర నోపాగ్ని కణములు రాల,
 వేడిచుంటలు నోర వెడలంగ, నిలిచి,
 వాడికోటల దీడి, కడి నాడు గఱచి,
 ఘృష్ణుని ఘృణ గిరి గుహలు మాన్చుగయ
 హుష్ట్ర మ్రోయుచు, హర్షీకుఁ జూచి,
 'యోహా! నా ముందట నోడక నిలిచి,
 ధీరతఁ, హాసఁగఁ దెగువెంపుఁ జేసి, 2100
 గజ్జా లాడెదవు! నా రాయిడిఁ గలఁగి
 ముజ్జగంబులు బెల్లు ముఁయుచు నుండు.
 నేరతలకు నైఁ దృప్తింప రాని
 నా నట మూలంబునకు నచ్చు పెట్టు?
 నచ్చి యా మ్రాని కానలి భూతములను
 జెచ్చెర ముక్కులు పెక్కుట యెట్లు?
 చెక్కి యంతటఁ బోక చేరి నాయెడుటఁ
 బెక్కులు ప్రేలి దప్పించుట యెట్లు?
 కడఁగి మహామాంకదుపుఁ బొట్టెలు
 కడిఁ కొచ్చి పెట్టు నానఁముఁ కొచ్చిలివి. 2110

దీర్ఘనిద్ర = చావు. గజ్జాలు = దుర్భాషలు. రాయిడిక = ఉపద్ర
 ననుచేత. ముఁయుచుక = కుములుచు.

చచ్చితి గా.' కని చదలఁ గ్రొమ్మిండు
 లచ్చుగాఁ జేదర, మహాధీశముఁ
 కడి శూల మల్లాచ్చ, వైచి; భీతి
 యడఁగఁ, జంపాఁడు వడి ద్రోవ నేనె.
 వెండియు వాఁ జొక్కచ్చుత్తుండుఁ జేటికి
 వందాంతుముని కత్తుండు బిట్టడిచె.
 దాఁగ గంపింపక తిలపుతోఁ గూడ
 వానికఁబంబు భూకలుఁడు నిండించె;
 మిగుల మెచ్చియు వాఁడు మిడినో. కడిమి
 దెగ జొందఁ దెగచేతఁ దెగువల నెవ్వ. 2120
 కవి మెల్లఁ జేద్రపల్లె యడఁగె రాలఁ
 గిది ఖడ్గము కేలఁ గ్రొప్పమి, గడిపి
 కడిఁ చేచ్చి, నీల పద్మతి కినింబు
 బుడమి జొల్లగఁ నేయు పునుహూతు కీల
 భూతమున్ భయ మంది పాఁజొంఁ బఱ
 చేతాకుతలఁ ద్రోవ వ్రేసె భూవాధుఁ.

— మ హా నృ సింహా ధ. —

దప్పడు కాకిమఁ దంతరంగముఁ
 గప్పిఁ చలముఁ గనిగాఁ జో విడిచి
 గిడి ప్రేరేపే నీలమేఘములు
 గగఁ నుండల మెల్లఁ గప్పి యొప్పాడ, 2180

అడఁగఁగ = కలుగునట్లు. చదలఁ = ఆకాశముందు. గ్రొమ్మిం
 చులు = గ్రొత్తమెఱపులు. మిడినోని కడిమి = తగ్గని బలమునో.
 దెగడు = భయము. పునుహూతు = ఇంద్రుని.

నెఱ రంగు నీలాల నెలకట్టువీరద
 గిటికొన గాజా నిగిడ్చి వై నింపి
 కలయంగఁ బట్టించి కాటుక రొంపి
 నలికినగతి నొప్పె సంధకారంబు.
 సంకంతకు దట్ట మై చెట్టు గుట్ట
 గుంత మిజ్జనుమఁ గిన్నెన రాక, యపుడు
 మున్ను తెప్పలు దాయ మానీన నుగువఁ
 గన్నులు విప్ప నెక్కటి గాఁగ నందఁడఁ.
 గాల మేఘం బను కాలభైరవుని
 గాల లోచన తీవ్ర పావక కిలులఁ
 బొగ నెడి దిగ్గజపురముల నెల్ల
 నెగసి భుగల్లును నెఱవఁట లఁగఁ
 పెఱపులు ధకధక పెఱయక మున్నె
 యులుములు తెరతెర నుటిపె; నయ్యలుము
 లట మిన్నుతల మ్రోయు సంతకు మున్నె
 నెటనెట నెటిలి పెప్పకుగులు నడియె.

2140

* చిరుగులు నులుములుఁ జేర్చు వేగమునఁ
 బడబడ ననగండ్ల నడియ నెల్లెడల.
 ననగండ్లకింకెను వాన మున్నాడి
 కడవల జలము లొక్కట నంచి నెట్లు
 బోనఁ గుఁయ; నచ్చత మైనవాన,
 నాఱని దేజంబు నమిత చైర్యంబు

2150

నెఱ=నిండు. నెలకట్టు=రాలికిట్టవపునెల. గిటికొనకొ=చుట్టురా.
 గాజా=నల్లని గాజా నుట్టిని. నిగిడ్చి=నోడవెట్టి. నింపి=మానీ. కాల
 భైరవుని=ప్రళయకాల రుద్రుని.

నగలని సత్త్వంబు నతుల సాహసము
 తెలిసి రాజసము నై దివవాధవలుడు;—
 వాని దొప్పగఁదోగి, కలువ పెప్పిట
 వాని, యంగంబులు నరములు నొక్క
 విడువక నువ్వెడు విషనువాయువు
 వడఁకు నింటిని బుత్తు కడుగును దిగిచి
 యనునయం బెసఁగ నిజాంకితమున
 నను నొంద నునిచి జైఁవము నొందకున్.— 2160

—సర్వశిరభానిజుతువులు.—

దటి కొని చెటుపంగి దలచి కొనుడు
 కులు లేక స్పృహంప, కలగొన లేగి,
 నలి రెండు మూడును వాని వాలములు
 గల శృంగములును — గ్రహమున నుటీయు
 నినుకడియును నూలు నిన్నులు తలల
 బంగ పన్నగములు — బడి నూలు కల
 వాడికొలుగు గల వ్యవ్యగములు,—
 బోడిమి బహుకొట్టె బుట్టిచి పెక్కు
 భూతగణంబుల బొంప, వియు,—
 భూతలాధీశు సంపూర్ణ ప్రతాప 2170
 నతిముటి మెయి ముట్టి యందంద గుట్టి
 కలుచి కాటులను రక్తముఁ గ్రమ్మఁ జేసి
 తెలిపించుచును బహువిధముల నొంప;—
 సరథసోద్యుత్తి జ్వలతాంగుఁ డగును

అతుల=సాటిలేని. కలగొనక = వ్యాపించునట్లుగా. సరథి
 ఉద్యుత్తిక=నడితోడి యుద్ధతితో. జ్వలత అంగుడు=నలిగిన యాన
 యనములుగలవాడు.

భుజగకంకణం దలపోసి మహాగ్ర
భుజగకృష్ణకముల స్ఫురణ వాచించి,
శరభ దేవుని గోఁ సన్నుతిఁ జేసి
శరభాది వృక్షముల సంరంభ మవచి,
భూత నాయకు పాదములు సంస్తరించి
భూత సంఘముల యుబ్బులు జబ్బు నేసి,
మనుకుఁజెల్లుఁ గ్రాగి, వేగి యీకీరి
వెనుగు కాకిత మాయ లెల్లరు గవచి,
బలసిన నీహారపటలంబుఁ బాసి

2190

వెలుగు బాలాస్కరివిధముఁ వెలుగు-
గ మజవాగ్ని వైశ్యవహి నకుఁ గాధి
తఁ యుందు వెలు గంది తఁలోఁ గంది,

‘వలగెక నాపన్న మాయ లన్నియును
గొలుపపు వీనివై, గ్రావ్యి నేకకట!
ఘోరప్రతిభఁ జైకొని జేల నైతి!
నేరమిఁ జెడిపోయి నేను నాతపము.

2190

ప్రల్లదంబుఁ నిట్టి భంగంబు మొందె.
తెల్లు గా కింక వసీష్ఠుని పూనిక్కి.
యని తఁ నేరమి కార్తలో నగచి,
మనముఁ దెలివి గ్రవ్వు నూలుకొలిపి,

‘మోస మెవ్వఁ యందు మొలకడు? మిగులఁ
జేసి పని కింతఁ జింతింప నేల?

శరభ = ఎనిమిదికాళ్ల వృక్షము. శరభ దేవుడు = శివుడు. భూత
నాయకుడు = శివుడు. గ్రాగి = వేగి. నీహార = మంచు. మలగెక =
తెనుదీయక. నేరమి = తెలివించాలమిచేత.

మనసు ద్రిప్పుక పెక్కు శత్రువుల మీ
 వెను వెంట నంటి యేవిధమున నైన
 బొంతు నంతకు మట్టి పోరుదుఁ గాక,
 నింక నేమైన బో నీ.' నను నంతఁ; —

2200

— సూర్యోదయము. —

గలువల పగ వాడు గాముల తేఁగు
 జలజంబులను బొందు జక్కవ విందు
 మూఁగుమూర్తుల నిట్ట మ్రొక్కుల గుట్ట
 నేడివేయపు ప్రథవించె చూర్మనను.

బటుబుద్ధి నస్య దాపాత్తి వేశ్యకుడు
 నటమూల మటు వాసి వలనొప్పుఁ జనుచు,
 ముందట నే బృందములు క్రిమియింపఁ
 గొందమికిలను వీక్షించి మోదించి

వెనొప్పు సంధ్యాకింకు లందుఁ దీర్చి,
 పరుగడి నాయాయి పల్లెలఁ దిగి

2210

భిక్షాశయఁ దెచ్చి క్రేమనోఁ కొలుత
 నక్షత్రకుంకుఁ బూర్ణంబుగా నెసఁగి,
 కడన యన్నము దానుఁ గాంతయు సుతుఁడు
 నెడపక ప్రతిదిం బిట్లు భుజించి;

పునములు దేశముల్ పూర్ణతీర్థములు
 ననుతరం బగుచూళ్లు నాళ్లును గడచి,
 చనుచున్న; — నారాజుఁ జలపట్టి చెలువ

— దావాగ్ని. —

వనములఁ దలపోసి నతియుఁ గౌశికుఁడు

గాముల = గ్రహముల. నిట్ట = స్థానము. అలి బృందములు =
 తుమ్మెదల గుంపులు. చల పట్టి = చలము కలిగి.

=మిత తపశ్శక్తి = య్యగ్ని దేవు

=గుర వాకర్నించి యతఃనో = నియె. —

2220

‘నా పాకకుడ, నీ సహోగ్రప్రతాప

మేపాక జుట్టి రా నెగిరి ముట్టి

సుదలినో గూడ నీక్షోడితలేకు

ప్రితిలి పోకగ నీక పేచ్చ దహింపు.

సంజుని నీకు సహాయుడై యెసంగ

జనువుడ. జను. పచ్చ; — బంధుని పేచ్చ

యొక్కడి చిగురుహోగ్రవాయువుల

గంగన నొరియు కాళలు గాక వైవమి

నెయ్య గాలి, జలునిప్పుక లాలసి

పొందొండ గారాకుబ్రోవులు పొగసి

2280

దంకొని పొదొండు దళముగా నుండి,

మణమణ గంగంగ, సురసుర పుట్టి,

దంకొని పొదొండు దళముగా నుండి,

తనుపండ్తలకు నిక్కి, దళములు ముడంగ,

గమర పువ్వులు మ్రుందంగా జివ్వ రమమ,

జిమిడి కాయలు నేల జటపట రాల,

నను ధూమ తతుల విట్టూదర లిడి-

పసుగుడ చొటల బాములు సుడియ,

ఏపు అగ్ర = వెంపు ఒప్పుటలుగా. ఎరగలి = కాచ్చియ్య. ప్రితిలి = తప్పి. పేచ్చ = విజృంభించి. అనిలునిక = వాయువును. నెయ్యక = నిండుగా. ఒలసి = వ్యాపించి. కారాకు = ఎండాకు. పొగసి = రాజి. సురసుర = సుడిగాలి. దంకొని = నిప్పుంటుకొని. దళములు = ఆకులు. చిమిడి = మూడి. పసుగుక = విధముగా.

బృగులకాళులు గారి నెళనెళ విఱిగి
 జృణివివై మ్రుంకులు వెల్లుగాఁ గూలఁ, 2240
 బులుగులు బిట్టు వాపోవుచు నెఁగి
 నెలువ కెక్కలు మాడి పెటపెటఁ బ్రేలఁ,
 గఁ సింహ శర భాది ఘట పృగ పంక్త
 లుగడి జ్వాలల నొరలుచు నడియ,
 నల వార్తి జలము చుం యఁ నంకఁ గ్రోగి
 బలసి లోకము బెల్ల భస్మీకంప
 నవరెనూ బడదాగ్ని యఁ జాట్లు మట్టి
 పుడమియు దిశలు నభోమండలము
 గప్పి నంకుచు నచ్చు కాన్పు రాక
 తప్పక కీర్తించి; భాగిల్లఘట 2250
 జారి నెక్కఁ, నక్కజంబుఁ జంతి
 గూలుచు, దఁ జేరినోడ నట్లయె.—
 'నీకఁ నన్నె నె కే విధిగడచి
 నో నచ్చు? జానక పోరాదు నుడు.
 నంకించి మునోడ నాడినమాట
 జొంకు గాకుండ నాపూనిన వాటి
 మిలికి బుగం బెల్ల మేలుగాఁ దీర్చి
 పృథిఁ బొంద లే నైతి, పృగకేత్ర. వినుము;
 వానిరి బుట్టి వాకి నెల్లఁ
 జానక పో నందు చచ్చించి చూడ. 2260

పృథుల = పెద్ద. ప్రేలక = పేలకా. శుగగడిక = శేగముగా.

ఒరలుచుక = తోలుచు. నభోమండలము = ఆకాశముయొక్కవికది.

అక్కజంబుక = అక్కనముచేతను. అంకించి = గుర్తించి.

భగవంతుడు నాకు దగ్గ మేర్పడఁగఁ
 బరబలంబులు సొచ్చి బలుదిడి నడిచి
 వెన నుద్ధరిం గాఁడి వీవున వెడలు
 నిత్యాత్మములఁ జచ్చి నెఱి నిందు నందు
 వినుతి కక్కుట మాని, విస మైవ రాని
 కంకర్షిం గాఁగఁగ కలసె నీరీతి.
 నాతి, నాదుర్దగమునకు నగన,
 బ్రాతి ముఁద్రీ, యీ పట్టికి నగన,
 గురుభక్తి మేకోని ఘోరాటపులకు
 నుదించి నుదోన నలబడిఁ బొంది 2270
 కనపట నేఁ డిట్లుకాలాన్ని చేత
 మడిచు ముఁతనూజానకు నే నగతు.
 నీ నుహపాతకం నేమిటఁ బాయు?
 గామి. నా కింక గతి యొందు లేదు.
 కన్నుల నీ పాతకము గనుంగొనక
 మున్నె యిచ్చెదఁ బ్రాణముల నహ్ని. కనుమి,
 ననుమిలో నెపు నిల్చి నంటును నెదురు
 చనుచున్న యా హాశ్చంద్రునిఁ జూచి;—
 నిగుడు శోకము నుడి నిల్చి నెవ్వరును
 దెగువమై జంద్రహాసీదేవి కలిక,— 2280
 'దేవ, మీ కిట్లేల భృతి చూలి పలుక,
 భావింప ననుమాన భాగ్యసంపదల

కాఁడి=దుస్థి. నిశిత=నాడి. ఇందుక=ఇహమాన. అందుక=
 పరమాన. బ్రాతి=గారాలు. మేకోని=సప్తసించి. తనూజానకుక=
 కుమారునకు.

అలిత హంశశూత్రలక్ష్మీ నిక్క నని
దలచెడుచో నాకు దైవ మెంతయును
బగ నొని యిటు నగుబాటు గావింప?
నగల నొక్కించుక నడి నన్ను బాసి
కడులాల వై యుంపఁగా నెట్లు లోయి?
ఒడియక పదివేల జన్మంబులందుఁ
బలి నీక కాఁగో పడి నన్ను గాలి
వృత్తిఁ బొంది పొందుదు మీద నీ పొందు. 2290

సప్తద మర నీచఁ విచ్చి నన్ను
బొత్తుని యాఁ తీ. పోదు వే వేగ.

అని భుగాలుఁ ననుకొన్న
నాను సులు క్కని నకుకేకుఁ నను —

‘జలజాతీ, నీ కిట్టి సాహసకృత్య
నలన నొప్పువే! యక్కటా! నీవు
తొడివనఁ బచ్చిఁ తోన నే పొడి
విడివనఁ బ్రాగముల్ విడుచు నీకువు.
సుతుఁడు నీవును జాఁ జూచి ప్రాగఁ

భృతి నిల్పి యెట్లు నర్తింపఁగ నచ్చు?
నచ్చువే నొ రాడి వాక్రుచ్చి నిన్ను
నచ్చులొ బడు నని చెలఁగి కిక్కొలుపఁ?

గంగా మాలిఁ యట్టి కతివాస్తుఁ డైఁ
నని బిక్కనీతి నయ వేది నన్ను
బలికెతి పలు?’ కని బాష్పపూరింబు
వెలమి తెప్పల నిల్పి యేగుచు నున్న

సమశేకుఃకుః బంధ్రకలి సాగి మ్రొక్కి,
 గుఱ మైంధ్ర క్తతోఁ గాములు మొగిచి,
 'వలివాస్తవలవాధ, వావన్నపించు
 పలుకు వేళు కటి గా భావింప కలడు, 2810
 దిలముగా నలుదెసల్ దలకొని నందఁ
 జలిచిన కొఱవివైఁ బుడంచెట్లు,
 కలయలగా నండి కమ్మ దావాస్మి
 కులికి యెందును వెల్ల నుటికి నో రాక
 నుడి కడి ననలొనఁ జొచ్చి, వాతెలు
 దదఃపుయ నన్న యీ తపసివీమారు
 గొంకక వెన నెక్కుకొని వెన వైఁ
 కంక గా నీ కమ్మ కలయలొ గడపు.
 నీవు గల్గిఁ దీలు నీ మనఃబునము,
 నీవు గల్గిఁ గల్గు నెలఁతలపొందు, 2820
 నీవు గల్గిఁ బుత్ర నికహంబు గలుగు,
 నీవు గల్గిఁ గల్గు నిత్య సౌఖ్యములు,
 నీవు గల్గిఁ గల్గు నిత్య ధన్యములు,
 నీవు గల్గిఁ గల్గు నిశ్చల భోగములు,
 నీవు గల్గిఁ గల్గు నిత్యసంపదలు,
 నీవు గల్గిఁ గల్గు నిభిల రాజ్యములు.
 ఎవ రేదు భాషింప, నిద పేర కచ్చె
 మిడుగులు లడరంగ మిన్నండి కమ్మ.
 తెగుర లే కున్నను దెగుట నిక్కంబు.
 నుగురాత్రి, తొలుత నేఁ జొచ్చిఁ పిదప 2880

కొఱవివై = కొఱవిలొ కాలకయన్న భాగముమీదికి. చను
 దెంచినట్లు - 'చొచ్చి' (2815) కి విశేషము. కొఱవి - ...

భీషణుడు దొంగలను పద్ధతి జనుగఁ.
దగవు మీఱఁగఁ దెంపు దయ నేయు.' ననుచు
జేడినఁ;—దల వ్రేల వ్రేసి, నిట్టూర్పు
జేడి యై, స్పృహని నివ్వెఱ సొర కున్న;—
వసుధోతు నతిభక్తి వలగాని మ్రొక్క,
నసులక చను చంద్రమతివెంటఁ - దగిలి -

‘ యమ్ము నీ విపు డగ్నిలో నుఱుక
నమ్మదం బొదవంగఁ జనియెద వేని,
వక్తు వేనును, నన్న వదలక తిగిచి
యత్తికొ. మ్మ’ నుచుఁ బెల్లెనఁ దైన్యమునఁ 2840
గిడుకుచుఁ జిన్ని కంగలఁ బైకొంగఁ
గదియించి - బుడిబుడి కన్నీరు దెచ్చి -
మోహ మేర్పడఁ గుచంబుల మోము రాచు
లోహితాశ్వునిఁ - జూచి, లోనన పొక్కి,
యొక్కనఁ గదియించి, యాదల నివిరి,
చెక్కిలి నొక్కి, యా చిన్నారిబాఙ్గఁ
బుడికి, చక్కిలిగింత పుచ్చి, కన్నీరు
దడిచి, ముద్దల చుంచు దువ్వి, మూర్ఖునుచు, —

‘ నా యన్న, నా కూన, నా ముద్దిపట్టి,
మా యయ్య, యీ పేర్పువంటఁ జల్లాచ్చి 2850
వక్తు వేవేగ; రా వలమ నా నోడఁ;
జిత్త మారఁగ నీకుఁ జేకూలు కుభము.’
అని యెట్టకేలకు నాలోహితాశ్వు
మనుజేశుకడ నిల్చి, మఱి యొందు తలఁపు

బుడిబుడి = అల్పమైన. తెచ్చి = తెచ్చుకొని. గిడుకుడు =
కొంగర మూలము. అక్కన = అగ్రమున. చుంచు = పిల్లజాట్టు.

చంద్రమతిపాతినత్యముచే దావాగ్ని చల్లారుట. III

మది లేక నిల్చి, య మ్మగున ప్రాణేశుఁ
బదిలబాగా మనఃపక్షబునందు
ధృతి నిల్చి, చంద్రమతీదేవి భక్తిఁ
బ్రతిముఖం బై, యగ్ని భట్టారకునకుఁ
దరుణ ప్రవాళ సుందర కాంతిఁ దనను
కగపల్లవంబులు గర మొప్ప మొగిచి, 2860
‘వరద, వైశ్యానగ, కర దయా లోల,
దురిత సముత్కర తూల వాతూల,
మదిలోన వాక్కున మఱి చేతలందు
వదలక పతిభక్తి వఱుబుదు నేని,
నగ లోక నకుఁ డైన నా మోర్తి విభుఁగు
పగమ సత్యంబు దప్పక మఱు నేని,
పగమ శీతలుడ వై ప్రాణదానంబుఁ
గరుణ మై దొలుక నక్షత్రున శాసని,
మునివాఘు ఋణమున మునిగి పోకుండ
మనుశీకుఁ గొడుకును మఱి కావు. మ’నుచు;— 2870
శిష్యుని రాయంద చెంగల్యకొలనిఁ
జొచ్చినగతిఁ జిమ్మ జొచ్చి, యానడుమఁ

— చంద్రమతిపాతినత్యముచే దావాగ్ని చల్లారుట. —

గలయఁ బూచిన కింకుకంబులలోనఁ
కలువారు చున్న రాచిలుక చండమునఁ

భట్టారకునకు = దేవునికి. తరుణ ప్రవాళ = లేత చిగుళ్లవంటి.
వరద = వరములిచ్చువాఁడా. వైశ్యానగ = విశ్వానరఋషియొక్క
కుమారుఁడా. దురిత = పాపముల - సముత్కర = మొత్తమ నెడి - తూల =
దూదికి - వాతూల = గాలిసమాహారము. కింకుకంబులు = మోడు గులు.

బ్రబల సంధ్యా రాగ పటలంబునందు
సోబ గొందు శ్రోశ్చైల సోగ బాగునను—
మలసి మండెడు కెనుమంటలగాన
నిలిచి, ఘోదీగకాంతికి వన్నె నిగుడ,
దీపించు దాని పాతివ్రత్య మగోమ—

కేపాని వెలుగింది, యెల్ల జేవరలు

2880

హరిఁ బోరి మలియించి పువ్వులవాస
గురిసి. నిప్పుడు వచ్చి నొల్పిన నడిగి,
నిగుడుకీలు మానె. నివులు కై గిప్పి
పొగయుట బుడిగి నిప్పుకిలు నల్లార.
వాచిధంబును దావాగ్ని నల్లార

పోవుటయును; — మహాద్భుతముగా వెలుసి
తలపువ్వు వాచక తరుణీలొను

మలవత్వ నిర్మాణ నెప్పటి యాదు

లకడ;—కేతు ల్లొప్పును నెన్న

నలరి యానందస్వర్గము జాత్రమన్న

2890

యాలోహితాస్యని నక్కనఁ జేచి,

పాలు నన్నులఁ జేసి పయ్యద దడిచి,

జడిగొను హస్తాశ్రుజలముల మేని

దడిపి, ముద్దాడుచు; భవునకు నల్ల

నిలఁ జాగి మ్రొక్కిన;—‘నింటి, నీ యట్టి

కులసతి నాకు గల్గుటఁ గాదె యిట్టి

యాపద నడఁచాసి యలరంగఁ గలిగి?

నీ పుణ్యక్షణ నెగడె, లోకముల

సోబగు = అందము. శ్రోశ్చైల సోగ బాగునను = శ్రేతచంద్రుని

కథయొక్క సాంప్రదో. తరుణీలొను = యువతీతిలకము.

నే కట్టు దిట్టు నా కసంగక యుండ
 బోరన మనిపుస్త్రుఁ బ్రోచితి గాన. 2400
 నీ నిమిత్తంబున నెలక నా కింకర
 బూని కాకిట బుఱంబును దీక్షగలుగ.
 నని యుచిలోగ్గుల న మృహీవిభుఁడు
 తనదేవిఁ బ్రియ మారఁ దగ గారవింప;

— చంద్రమతి మహిమకు కొశికుండు వెలంగుపడుట —

నప్పు డా కాకిటం డిద్విధం బెల్లఁ
 దప్పుక వీక్షించి తన్దయు నలిగి,
 'కాలాగ్నిఁ బోని యీ కాఛ్చియ్యచేతఁ
 గాలి వే ధిస్తఁ గాక తా నిలిచి,
 పరియును వాను నెప్పటియట్లు కలసి,
 సుతుని ముద్దాడుచు, సురలు నులింప 2410
 నున్నది; కల్యాణి కొక్కింత యునఁ
 జెన్నతీ యుండెడు నీమంతవీధి,
 యలికింప పెనుంప, దలకలు గమర,
 వెలనవ్వు గడివోన, దెసంగదు దప్పి,
 చిలుకదు కన్నీరు, జగి దప్పి మేను
 సాలయ, దేమియుఁ బొగమారదు కలుగ,
 పసిమి దప్పదు కమ్మఁ బసుపు లేబూత,
 కసుగింద కడుగులు, గమలవుఁ జేరు;
 లీ తగ వీ తెంపు నీ తెంపు సొంపు
 లీ తెలిం గి మేగ లీ దిట్టతనము 2420

గట్టు=నిండ. చెన్న అతి=సొంపు చెడి. నీమంతవీధి=పాపట
 రథ. అలికంబు=నుదురు. కడివోవము=తలుంగము. కలుగ=కస్త్రము.

లెందు మహాశ్వశ్య! మే నున నమ్మ!
 నిందుకళా ధరుం డెఱుంగు నొక్కనుడు!
 బాపుర! నా తపో బలమునకంటె
 దీపించు దీని పాతివ్రత్య మహిమ!
 పతిభక్తి సతులకుఁ బరమశీలంబు,
 పతిభక్తి సతులకు భాగ్యమూలంబు,
 పతిభక్తి సతులకుఁ బరమధూమణ్యము,
 పతిభక్తి సతులకు భాగ్యపోషణము,
 పతిభక్తి సతులకు ధియనివాణము,
 పతిభక్తి నిఖిలకోధనకాగణంబు, 2480
 పతిభక్తి నింతికిఁ బడఁయంగ రాని
 యశులితప్రకాశంబు లని యెందుఁ గలవు!
 వెఱపింపఁ బోయి తా వెఱచిననుట్టి
 తెఱగయ్య! నింక నే తెఱగ గిట మీఁద!
 నని తలపోసి, హా! యని, వెచ్చి నూర్చి,
 కునమునఁ జలముఁ గ్రమ్మఱ నూలుకొల్పి,

—, గోకులము నక్షత్రమున నిల్చియున్న హరిశ్చంద్రుని కిహిహిహిహి నమించుచు, —

యడరకు తనరూప మహ్య దైత్య-కి
 బాడ గాన రాకుండఁ బొందుగాఁ గదిసి,
 కక్షింబు మోము మోతుఁగఁ గాఁగిలించి
 నక్షత్రకనకఁ దిన్నఁగ నిట్లు లనియె. — 2440

•• పై యన బహుశబ్దకాస్త్రపారీణు
 లై యున్న నా కిహ్య లందఱలోన

పై అక్షర = క్రమముగా. ఇందుకళాధరుండు = కవుండు. నూలు
 కొల్పి = సూత్రపఠించి.

తెలయ నష్టదశ విద్యలయందు
 బలశంకుఁ గావించి పాటింతు నిన్ను.
 నే చందమున నైన నీ కథామణికి
 నీ చక్రవర్తిపై నెసఁగిన కూర్తి
 వీడి పోవఁగఁ బట్కి విరిపోటు నేసి
 నోడుఁ బొపుము; దాన నురస మై బురగు
 నైకొని నాసేయుకపటకృత్యములు;
 భక్తుఁ గొన నాఁగ లేవు నిష్క్రమము. 2450
 చేయు విగా పని; కార్యస్థితి నా కొదవు.
 పోయి వచ్చెన. ' నని పోయి నవ్వాని.

—నక్షత్రకుండు చంద్రమతీక దుర్బోధసలు సేయుట.—

అంత నక్షత్రమం దామహంబా
 కాంతా కిశోమణిఁ గాంచి దీవించి,
 ' నేని, నీ దైన పాతివ్రత్య మహిమ
 నేవల తెలుగుల విమతింప న్నిది.
 యవలకీలాశరి కామతి నైన
 నను బ్రాణములు గాచి నయమునఁ ప్రోచి.
 తీక్షితిలో నీకు నీడుగా మొదలి
 పక్ష మేర్పడఁగ లోపాముద్ర నెన్ని, 2460
 యా యుంధతిఁ జెప్పి, యనసూయఁ బొగడి,
 శ్రీ యలరార శచీదేవిఁ దలఁచి,
 యలవడఁ గొనియాడ నగుఁ గాక; యున్న
 పాలకులు నీతోడఁ బురుడింపఁ గలరె!

అష్టదశ=పదు నెనిమిది. విరిపోటు = భేదము. నురసము=సులువు.
 లోపాముద్ర=అగస్త్యభార్య. అనుంధతి=కన్యభార్య. అనసూయ=
 అత్రిభార్య. శచి=ఇంద్రునిభార్య. పురుడింపక = సరిపోల.

కనుగొనె నీ యుపకారము నామఁ
 బరఁగఁ జేసిన నీమఁ బ్రత్యుపకార
 మునఁగఁ గావించెద; నొకమాట వినుము.
 చనవుమఁ గొంత సంయమి చేడి,
 క్రిష్ణుఁడ నామఁగఁ జైకొని గాజ్య,
 మిమ్ముల నీ కిచ్చి, యీ లోహితాశ్వఁ 2470
 బట్టంబు గట్టింతుఁ బరఁగ. నీ ముద్దు
 పట్టఁ దోడ్కొనుచు నీపట్టాంబునకు
 కన్ను; నీ కిది పొందు; రాఁచి వలదు
 నెప్పుడు, పృథు గాదు నా మాట యలిగ.
 ఎలమిమై నటు గాక యీగఱ వెంట
 నలఁగుక - త్తంప నాపించె దని,
 కన మాతాశనఁ జహా న్విలా కిరార
 భూతిగ విష్ణులింగముల నంగములు
 నీరొక పోకయ్యఁ గాక, కల్పాంత
 కడను నెట్లుగ భయభయ దన స్ఫుటిత 2480
 పలుకుఁ బ్రహ్లాద భాంధ చింతక
 చటుల నొద్రాక్పతి సనకొనఁ జేర్చు
 పటిల కాశు తీవ్ర కోపాన్ని యిలఁ
 జెట వెటఁ బ్రేలక ప్రదిలి పోకకమె?
 అనియును గాక నేఁ దాదిగా నింకఁ
 బదిదనంబులు సిక్కుఁ బలికిన మిలికి.
 మునివాగు ధని నట్లు ముందజఁ జెల్లక
 వెనుకఁ జెల్లిన దఱవీసఁబు లేదు.

మాతాశన=నిష్పయొక్క కిరార=భయంకరములైన. దమిను=దన
 మిగ మను నాద్యముయొక్క. స్ఫుటిత=పలికిన. భాంధ=భాండముల.

శే దుపాయం బింక శేకమాత్రం
 మేదినిపతి కిట మీద నూహింప. 2490
 మెదవు వేగానికి నుదరి హు మ్మనః
 గరియు దెప్పిలివఁగ గొలిపఁ డలిగి
 తిడయక వచ్చి మాధవముఁ దెచ్చుచు
 నడిగి యజ్ఞాని బిట్టదలించెనేని,
 కడునడి గర్భంబు గదలి కంపించి
 సుడినడి నిన్ను నీ సుతుని నక్కఱకుఁ
 బోయి సంరక్ష నమ్మ పుమ్మ భూవిభుఁడు.
 నోయజ్ఞాన నాకుఁ దోచినబుద్ధి.

— చంద్రమతి నక్షత్రకునికి బుద్ధి సెప్పెట్టు. —

నావును; — జటునవు నప్పి నూరాజు
 దేవి నక్షత్రకు దేనఁ జూచి పలిక. — 2500
 ' సతి కడుగడయును జన్మంపఁ బలియె;
 పలియ మా దైవ మెబ్బంగుల సతికి.
 బలవంతు మగునధి ప్రాణేశుఁ బాప
 నలవంతుఁ జెందిన వర వధూమణికి
 భాగంబు హారంబు, భామూ గంధ
 సారం బసారంబు, సార కాసార
 తీరంబు దూరంబు, తీర్రసల్లాప
 కీర్తనా క్రూరంబు, కిన్నర మంజు
 నాదంబు భేదంబు, నచంద్రకాంత
 వేదలు నూదులు, వికసి తోద్యాన 2510

• ఉదరి=ఉంకించి. అజ్ఞు అని=మెడ పట్టి. ఏనుగడ=రత్నకుడు. కల
 వంతుకా=మదనవ్యథను. గంధసాగంబు=చందనము. వేదలు=తిన్నెలు.

మాతలు భూతలు, ముని కన్యా
 పూతలు గోతలు, పూర్వచంద్రికల
 పాతలు పాతలు, పాతని దూరి
 పాతలు ముతలు, పరధృతిసమితి
 సూతలు పూతలు, గొడమకు పైదల
 ప్రాతలు ప్రేతలు, ముద్దురామంబ
 ముతలు పాతలు, మోహంబు శౌంబ
 సకలము వికలము, చందనానిలపు
 పాలనక యలకుక, మేల్చి చెంగావి
 జిలుగులు నిలుగులు, చివురుజప్పకపు
 నూతలు చింతలు, పూర్వాదరిండ్ల
 క్రంతలు చింతలు, కమనీయ సుని
 వికలము సుకలము, పృథు మకలంబ
 వికలము వికలము, కమ్యు హిమంబ
 పూర్వా గామ, కమ్యుకల సేద
 కిలుండు మామ, కిలుండు మామ గాక
 ముదమక గులకలములు మని గోరి
 బ్రదుకు పరిశ్రాంతి కర్మంబులకును
 పతి లేని రాజ్యసంపద లవి యేల?
 పతి లేని సుతు లేల? బంధువు లేల?
 పతి లేని హితు లేల? ప్రాణంబు లేల?
 ముది దలపోయ, నీ మానవీశ్వరుడు

2520

2580

ముని = తావి. పరధృతి సమితి = కోకిల పిండుయొక్క. అలకుక
 = అమాసము. జిలుగులు = సన్న కన్యములు. నిలుగులు = ఉపద్రవములు.
 పాతలు = చెంతలు. క్రంతలు = రచ్చలు. చింతలు = దుఃఖములు. సుకలము =
 కలగులు. పృథు = గొప్ప. ఈవిధమును = ఈ మై కెప్పిన కన్యములుమాత్రమే.

నా కూర్చి నిలకడ, నా నోడునీడ,
 నా కిన్న నెన్నిగి, నా నోము ఫలము,
 నా మేలి చెలికాదు, నా పట్టుగొయ్య,
 నా మెచ్చు కలరాజు, నా స్నేలురాజు.
 చిక్కునే కాకకు చిక్కుల దగిలి?
 పెక్కురువకుగ, యీ పెడమాట లడుగు.
 నీవు నీ గుండెను నిఖిల నిర్జరులు
 వేవేల తెఱంగుల విసుతులు నేయ,
 ఒక పెఱుంగఁగ హరిశ్చంద్ర భూవిభుఁడు
 పెగడు సత్య క్రత నియతిఁ బెం పొంది
 వెలయ నస్తావళ ద్వీప సంఘలయ
 నెఱిమిమై గ్రమ్మె నేలు నిక్కిముగ. —
 ననుటయు;— 'నిది తథ్య' హరి వినువీధి
 నను వొంద భాషించె నశరీర వాణి.
 యది పని మదిలోన నాశ్చర్య మంది,
 కొడుకును నత్కృతకుం డూక పుండె.

2540

2548

ప్రతిమభాగము సమాప్తము.

హరిశ్చంద్రద్విపద

ఉత్తిరభాగము.

—అంశం—

—కాశీప్రయాణము.—

శుశ్రూషు వంత నమృగున నీక్షించి,
 'ననకు నేడివోట నుసలుట దగదు,
 ముందట నున్నది ముయ్యేలు నేల.
 అందున్న జనులు నుహజనులు. ల' నిన;
 వనితి యిట్లనుఁ బ్రాణవల్లభుఁ జూచి —
 'జెను పొందు నల్పురి పేరెమి జే?'
 బంధుంగ నేటికి యెవయఁ డెవ్వఁడు?
 నున కెక్క రెందు సంబంధిబాంధవులు,
 మన యప్పు లెగటాల్చి మది వేడువారు?
 వినిపింపు వారల వినులాత్త.' యనినఁ;
 బంధనగంధి కాజననాథుఁ డనియె,—
 'నిందుక కొధుం జేలు నప్పునము.
 నా విశ్వనాథుఁడే యాత్మ బాంధవుఁడు,
 దేవయ్యఁ ద్రాతియు దాతియు నునెను.

10

నుసలుట=తడియుట. ముయ్యేలు నేల=స్వస్థ భూ పాతాళము
 లందు మూఁడు ప్రవాహములు గా నున్న నదియొక్కచోటు. 2. దయఁడు
 =ఏరిక. త్రాత=రక్షకుఁడు.

నగరికి మనివాసు నెప్పుడొక్కొక్క

తెగ నేను నలయు నొకటి, యెక్కొక్క

నని కుమారుని దన యంప మెక్కించు

గాని, యటు పోవుచో, గొంత దవ్వలకు; —

— హరిశ్చంద్రుని గొంత స్నానము నేయుట. —

నగుటావిందం నలకులు గాంగ,

దొల ప్రాప్తుని నన దంతాశ్రమల

20

యగుతెరు తుండల లూగులు గాంగ,

నరన పైకత నీమ జఘనము గాంగ,

మనుచిం బగు మేటి మడి వాళి గాంగ,

గన మొప్పు చిలు తరంగలు నకుర్ గాంగ,

మనుదీగ వాచు లే నాగాగు గాంగ,

నెనయ ఒక్కనలు పాలిందులు గాంగ,

తెలుకంపు విసములు నేతులు గాంగ,

వెలిదమ్మ నద వారవిందము గాంగ,

గలికి పెడినలు వాగ్గన్నలు గాంగ,

నెలకొన్న జలవేణి నెటివేణి గాంగ,

30

నరవి పెల్లెనగదు జలకణ పండ్త

లగు చాగు మాక్తిక హానముర్ గాంగ,

* నలల గ్రీడించు రాయంచలరకము

అగరిక = భంగమొందక. అంసము = భము. అగుగ అరవిందం
యలు = ఎట్టదానునలు. దంతాశ్రమల = ఏమగులయొక్క. దొగులు =
తొడలు. పైకతనీమ = ఇసుకదిన్నె ప్రదేశము. జఘనము = కటి. తరం
గలు = తలలు. నకుర్ = కడుపుమీదిమునఁతలు. జలవేణి = నీటిబాగు.
హామనూత్ర = బంగారుటండలయొక్క.

నలి హేమనూపురవాదంబు గాఁగఁ,
 బెను పొంద నెరసిన ఫేనంబు బెలుపు
 దనరారు చున్న చందనవర్చ గాఁగఁ,
 గూ లాననీరుహ కుసుమ పరాగ
 జాలంబు చిత్రనన్ద్రంబుగా వెఱయఁ,
 జన లోక పావని బాహ్నువి గంఁగఁ
 గమఁగొని, హస్తపంకజములు మొగిచి,
 నుడుటఁ గీలించి, సన్నతు లొప్పు భక్తిఁ
 గదిసి, నందమఁడును గాంతయుఁ దాను
 నాపుణ్యవాహినియం దరగాహ
 నెఱపికఁ గావించి, యుచితాహ్నికములఁ
 గ్రహమునఁ దీర్చి, యక్కడఁ గాంత సేపు
 శ్రమము దీరఁగ నిల్చి, జన నాథలిలనఁ

40

—కా శీ పు రి.—

డటఁ జని;—ముందట నా వేల్పు లేటి
 తటమున, మురుతఁ ద్వారకవాట
 వాసీ తటా కోపవన సముత్తుంగ
 గోపుర భవజ మణి కుడ్య విచిత్ర
 తోరణ ప్రాసాద తురగ మదాంధ
 వాఙ్గ రథ భట వ్రాత సామగ్రిఁ

50

ఫేనంబు = నుదుఁగు. కూల = గట్టునందలి - అననీరుహ = చెట్లు
 యొక్క - కుసుమ పరాగ = పుష్పాడియొక్క - జాలంబు = సమాహము.
 చిత్ర = పలుకన్నెల. బాహ్నువిత్ = బహ్ను మునిహోతును. వాహిని
 యందుఁ = నదియందు. అనగాహము = స్నానము. వేల్పు లేటితట
 మునఁ = దేవనదియొద్దన. సముత్తుంగ = పాడవైన. తోరణ = ముఖద్వార
 ములును. ప్రాసాద = మేడలును.

కొన్నందు చున్న కాశీపురిఁ జేరి,
కన్నలు విలసిల్లఁగా, మహావిభుఁడు

—కాశీక్షేత్రము హిమ—

ముదమునఁ దనదేవిమోము వీక్షించి,
మదిరాక్షి యిందులమహిమ స్తోత్రం
బది నూలు ముఖముఁ దళియనఁ జాలఁ.
డిది వేదవిఖ్యాతి, మిది ముక్తిమార్గ,
మిది స్వర్గసోపాన, మిది సిద్ధసేవ్య,
మిది దోష చక్షుమా, మిది తీర్థసా,
మిది భుక్తి ముక్తి ద, మిది సత్య చరిత
మిది శంకరిక్షేత్ర. మిది విచిత్రయః
కంతుని కొఱ నోసి కన్నలు మూసి
చింత బొక్కిటి చేసి శివుఁ దలపోసి
యల సంతనోల్లసి యందెను వానిఁ
గలిగించు నీ కాశీ భువ పుణ్య దాని.
వామాక్షి, విప్రని వధియించు వరఁడు,
కామాంధఁడై తల్లఁ గదిసిన యతఁడు,
నరుగక ముఁద్రాగు మందెను వరఁడు,
దొడరి సువల్లంబు దొంగిలు వరఁడు,
వనితల శిశువుల కధియించు వరఁడు,
గినుకపైఁ దేనువుఁ గడసిన యతఁడు,
గొండీడు, గృహదాహకఁడు, గోదండఁడు,
జండాలు, దభిలనూపకఁడును, మఱియఁ

60

70

కంతునికొఱ=మత్త భువివ్యాపామును. సంతత ఉల్లాసి=నిరంతరము(శివుఁడు)ప్రసందించువాడు. గోదండఁడు = కపము పెట్టువాడు.

గ్రామి పశు మృగ పక్షి కీటాది జంతు
సముదాయ మైన, నిచ్చట మృతిఁ జొంది,—
మిన్నేటి జడలును మిక్కిలిగన్నుఁ
గ్రొన్నెలపువ్వును శుశుక్తములును
బొలిసోలుఁగా పెయ్యఁ బురుకకంచలుఁ
హుఁదకూలము న్ని వనమాలికయును
గలయుతఁ డాతఁ డై,—కమనీయ నేర్పు
కలిత మై తలఁచిన కడలనే మెలఁగు
నతుల విమానమునందు, ద న్నెలమిఁ
బ్రతిఁబయును నంద్రమముగాఁ గడిసి,
ముసపరి నన్నెలు నోనూపులును
ముసిముసి నగవులు మొగడఁచిన్నలును
అసియాదు నగుములు నలన యానములు
నన మొల్కు లింతాధింపులు గలిగి,
యలగువొస్తరి మోహవాస్త్రంబు లనఁగ,
నలరాగు మద్రకన్యానహస్రములు
వివిధధింకులఁ గొల్పు,—విమతికి నెక్కి,
ఇవలొకమున సుఖస్థితి నుండఁ గాంచు.
నమచుఁ జిత్రంబుగా నచ్చటి మహిమ
మన మార నాచంద్రమతికిఁ జెప్పఁచుచు;—

80

90

—విశ్వనాథాది దేవతా దర్శనము.—

ధవళ గోపుర చతుర్ద్వార బంధురము
ప్రవిమల ము క్తాశపత్ర సుందరము

ఒకపరి=సింగారపు. యానములు=నడలు. చింతాధరములు=
దొండపండువంటి నెడవులు. ముక్తాశపత్ర=ముత్యాలగొడుగుచేత.

నరుగ వితాన రమ్యమును సమీర
 తరలిత వృషభ కేతన భాసురంబు
 మణి రంగవల్లికా మంట పోజ్వలము
 ప్రసాద గుగ్గులు సూప పటల వానితము   100
 పటహ ఖేరీ శంఖ పగన మృదంగ
 పటు ఘంటి కాదిక బహు వాద్య రథము
 కాంతా సమర్పిత కర్పూర శకల
 కాంత నీరాజన కాంతి శోభితము
 నగణిత కనక కుం భాభిరామంబు
 నలు విశ్వవాధ మహాదేవు నగు—
 నేరి, యాదేవుని శ్రీ లింగమూర్తిఁ
 గోరి సద్భక్తి నెక్కొనఁగ దప్పించి,
 ధనదీ జాగిలి మ్రొక్కి, తన మోక్షుఁ గలు
 గర మొప్పు ఫాలభాగంబునఁ జేర్చి,—   110

జయ ధర్మ మందార సజ్జ మోహదార
 జయ సస్తి నాధార సంసార దూర
 జయ సత్కృపా లాల కాత త్రి శూల
 జయ హుతాశన నీత్ర జలజాక్షు మి త్త్ర
 జయ మేరుకోదండ జయ విష్ణు కాండ
 జయ విశ్వతానంగ శక్తి ధనకాంగ

అరుగ వితాన = ఎఱ్ఱని మేలుకట్టచే. సమీర = గాలిచేరి -
 తరలిత = కదలింపఁబడిన. రంగవల్లికా = మ్రుగ్గులతోడి. పటహ = తప్పెట.
 పగన = చిన్నతప్పెట. కాత = వాడి. హుతాశన నీత్ర = నిప్పుకంటివాఁడా.
 జలజాక్షు మి త్త్ర = నిప్పువునకు చెలికాఁడా. విష్ణుకాండ = విష్ణువు బాగము
 గాఁగలవాఁడా.

చారు కోమల హాస చతుః విలాస
 * గోరీ మమోలాస కాశినివాస. —
 యా కాశికుని యు. ౩౦ శ్రీ కాశీలోన
 దీక్షాని తీర్చు గాఢ దేవుని గల్పింపు. 120
 మని సమ్మతులు వేసి; యచ్చోటు వాసి,
 మన మాత నా చంద్రమతియును చాను
 భుక్తి ముక్తిలు లెందుఁ బోలంగ నోసఁగు
 శివేశ్వరుఁ గాల్చినోపుఁ గొలిచి; —
 విశిత్ర త్రిపుండ్రుఁ డాఱులోనెము
 నితత్ర త్రిపుండ్రుఁ డీల కెందు. 1
 భోగీంద్ర హాసంబు నుక కెప్పెరము
 నా కెంక గమును నల్లని మేను
 మఱుకు కెంకదమును మణి కెండలములు
 బిలుక శై మలనూలు సింగివాదంబు 180
 డాకాలి పెండెంబు వదురువుఁ గల్గి
 గాకాశి కలలనోపు విసమాల
 పెలవివై బిలునవ్వు చిలికను మోము. —
 గలిగి యుద్వేగలత్పి భువికల లైవ
 గొగగవాగలు మెట్టి యొక పాద మూర్తి
 బాగుగా మోసపరి బాగు నటించు

గోరీ మమోలాస = గోరియొక్క మనస్సును ఆడించువాఁడా.
 దీక్షాని = పూనికనో. విశిత్ర = వాఁడి. భోగీంద్రహాసం = చంద్రశేఖరుడైన
 వాసుకియే అగుహాసము. కప్పెర = పాత్రము. సింగివాదంబు = పోడు
 కొమ్ము. డాకాలి పెండెంబు = ఎడమకాలి పెండేరము. కనమాల = పూదండ.
 పెలవి = పెదవిమూల. గొగగవాగలు = గొగగులపామకలు.

నా దేవదేవుని నానందమూర్తి
 మోదయితిలో జిత్రమున నిల్చి మ్రొక్కి;
 మతియు నచ్చట మణి మంత్రోపధముల
 గణవక యుండ వాకట్టి సింహముల 140
 శగభయమును ఘోరశాస్త్రములను
 వెర వారఁగా నెక్కి విహరించి, యజిన
 విగది తానన భద్ర విన్యాస సూక్తి
 నరుదుగా నాసీనులై, యణిమాది
 సిద్ధులు గలిగి ప్రసిద్ధులై నట్టి
 సిద్ధుల నిష్ఠాభిషిక్తిగాఁ గలిచి;

— సప్తమోఽశ్వాదిత్యుఁడై చిచ్చి చేయును. —

మిగిడి భూవిభుఁడొక్క మఱియు పాఠశ్రమ
 దగఁ జేరి యున్న యత్తటి;—నిష్ఠు లుమల
 పీఠించి యన్నాహిభవితో నియు
 ననుభ్రమఁడు మది ననుమితి లేక, — 150
 “ యచ్చుగా మారును దోరశ నీకు
 నిచ్చిన పులి కేఁడు వెల్లియుఁ జిక్కఁ.
 బచ్చి వైకము గూడఁ బడినది నీదు.
 తచ్చులు పవరించి తటమటించెదవు.
 ఇప్పు డేమలుపాట నిటకు కేతెంచి
 ముప్పిరి గొనుకోపముఁ గొనుండు

అజిన=నోలనందు-విచిత = చేయబడిన-అజిన = పర్యావ్యా
 సనములయొక్క-భద్ర=శుభమైన-విన్యాస = రచనయొక్క-సూక్తి =
 విధముచేత. తచ్చులు పవరించి = టప్పులుచేసి. తటమటించెదవు =
 మోసపుచ్చుచున్నావు.

నన్ను వీక్షించి 'యీ నరనాథుమీద
మిన్నక తరువుండి మిలివోక మున్నె
పన్ను గాఁ దె వ్వున్న పసిడిచాకముల
నెన్నుము నీ. నన్ను నెనట నేఁ దెన్ను?
బసిడిఁ దె వ్వునుచు నేఁ బలుమాలు వేడ

160

మిసుగ వేరుగు గవ్వ మీటిఁ యట్లు.
చదువ నంతా మామెఁ; బాలు నీ బాగు;
కుద లేద; వీరుగునోడిబాగుము.
బోయబాంకులు బాంకి పోయవో, లేక,
మా యప్పు నేటితో మాన్ని పుచ్చెదవా?
నిను నేడు ముఖమున నెన్నును ప్రామి
కొని గుల్ల పలుపక కొరికికి రావు.
పట్టి గుల్లని నిన్నుఁ బ్రలుకు కీక్షింప
బట్టు మోయించెద సర్వభౌ మాదు." 170
మనుచు నక్షత్రమం దంతాంగం
మునుకొని చిల్లులు పోవ నాడుటయు;—
జననాథుఁ డాత్మభోఁ బాలఁ జింతించి,
తనయుండు నాలుమ దాసును దిక్కి
నిత్యధనంబు లొం దేమియుఁ గలుగు
మతము గానక;— చంద్రమతి దిమ్మఁ జూచి,

మిసుకవు=కదలవు. ఏరుగు గవ్వక మీటిఁ యట్లు = గవ్వ
గోమీటిఁయెడల ఏరుగు కదలెట్లు. చదువక = చదువుకొనుటను.
అంతరము = విభిన్నము. నెన్నును ప్రామి కొనుట - తానే హరిశ్చం
ద్రునిచే గాయపడినట్లుగా మాపలు తలంపుటను. గుల్లతని = నైకిము
పెట్టి కొన్నట్టిదాసుఁడని. బట్టు=తొలిసి. సర్వభౌ = పల్లప్రకార
ముల చేతను.

గుడిగుడి గన్నీరు గ్రుక్కుచు, నొండు

నడున నాలుక రాక నులివేడి యూర్పు

— చంద్రమతి పతితో తన్ను బుణము తీర్పు మనుట. —

లందంద నిగుడ, మో మర వాంచి, యన్న —

చందలూఁ జూచి యా సాధ్యలలాను, 180

దీపించు పతి వక్త్ర దృష్టి విచ్చేసి

లేపార నింగితం బెఱిగెడి యట్టి

నిదురాలు గాన సంతయ లేశ మయిన

నుది లేక వల్లె దీనుసము వెంపునను. —

‘భూ చక్ర మెల్ల నేర్చిన నేలిఁటి

రాచ వేల్పు నీవు ప్రాకృతు నట్లు

పాయని చింత విభ్రాంతి గుండెదవు.

గాయంబుల నిట్టి దైన్యంబు దూనె ?

చులి బూని నీ సత్యమహిమ వెం పొంద

మిలి రెండు దింములు మీద నుండగ నె 190

చొప్పుడ నప్పు దీర్పుట మేలు. దింము

చొప్పు నొండొక లెక్క నెక్కుటి దఱుంగ.

నుడితప్పు వాతప్పు నుసలక సత్య

మెడలింప గనిపట్టు నెపుడు గొలిగెడు.

శిశువులు వాపోడం జెక్కిలి మీటి

విశదాశ్చ పాలు ద్రావించు చందమున

దీనుసము = దైన్యముయొక్క. ప్రాకృతునట్లు = సామరునివలె.
 గాయంబు లలక = ఆపత్నమయమున. నుడితప్పుక = మాటతప్పున.
 వాతప్పుక = నోటితప్పున. నుసలక = తడయక.

* నుసులుగ మనవెంట నుండి యీ యప్పు
 క సటు వాపగ నేడు గలిగె నీ వడుగు.
 నింటి వేలుపు మన కితఁ, డింక నెన్ని
 కంటకంఠాలు వల్కుఁ గా. కేమి దీనఁ? 200
 బేద నే నని నోరఁ బ్రేవులుఁ జూపఁ
 బోదురె ఋణముఁ దెపునఁ గొనువారు?
 జపములుఁ దపములు సకలదానములు
 లుపవాసవిధులు దేవోపచారములుఁ
 గ్రతువులు నొనరించి కాంచుపుణ్యంబు
 లతులిత సత్యఃవాక్యమునకు సయె?
 కావున నిప్పు డక్కఱ వాపి కొనఁగ
 నేవిధమున వెఁ జేమియుఁ గాన.
 మెవపక నను విక్రయించి చెల్లింపు,
 కడఁ బడుఁ గొం పై నఁ గొకట ఋణము. 210
 కడమకు నొకతెగ గల్గు నెల్లిటికి.
 గూడి జాట్టి వచ్చినకొలఁది మే లొదిపు.
 నఱముఱ లేక 'లే.' మ్మరుటయు; — గుండె
 మెఱుంగుఁగైదువుఁ గ్రుచ్చి మెఱమి నట్లయిన; —
 నులికి భూపాలుఁ డా యుగ్గలిఁ జూచి
 పలికె బాపములు తెప్పల నప్పరింప. —

ఉసులుగక = సదుపాయము గా. క సటు = మాలిన్యమును. పెరవు =
 ఉపాయము. కడఁబడుక = తగ్గుచు. తెగ = దారి. ఎల్లిటికిక = తేపటికి.
 కైదువుక = కత్తిని. మెఱమినట్లు = త్రిప్పినట్లు. అప్పరింపక = గ్రోసి
 కోని వచ్చుమండఁగా.

‘మదిరాక్షి, యీ వేడి మాట నా చెవుల

గదియించి పాపంబు గట్టుకోఁ దగునె?

పతి యట్టి కష్టంపుఁ బని నేసి నైన

సతిఁ బ్రోచు టిది ధర్మశాస్త్రసమ్మతము.

220

ఆలి నమ్మినకప్పుఁ డనుచు నెల్లెడల

జాల నిందించుచు జను లేవగింప,

వదనాంబుజము కంచి వసుధఁ బెక్కిండ్లు

బ్రతికెడి యా మాల బ్రతు కేటి బ్రతుకు?

పడఁతి నేఁ డిట్లు నిజ బలిమాలి యమ్మ

* పడయఁగాఁ దగు నింద్రపద వైన నొల్ల.

లెక్కింప నపకీర్తి లేని జీవనము

నిక్కంబుగా నెక్కు నిముసంబు చాలు.

నెఱులంగఁ బ్రాణుల నొత్తి కుత్తుకలు

కఱకఱఁ దటిగడి కటికవారై న

230

దయ లేక తనకళత్రము నమ్ము కొనునె?

నయ మేది దీనికి నా మది సొరదు.

ధనమునకై పత్ని దాసిగా నమ్మి

చనునె ధర్తకుఁ గూడు చవి యని కుడువ?

మరణంబు మేలు నెప్పుది దీనికంటె

బరికింప.’ ననుడు;—నప్పడఁతి యిట్లనియె.—

“నాపద వచ్చిన యప్పుడే మున్న

దాఁపిన ధన మిచ్చి తగుఁ బత్నిఁ గావఁ.

ఏవగింపక=కోయఁగా. ఒఱులంగ= విలపించుచుండఁగా.

కళత్రము= భాగ్యము. నయము=నాయము. ఏది=మాని.

బనఁ బత్ని నైఁను జట్టిగా నమ్మి
తఁ ఁ కచ్చి న బారిఁ దప్పింప వలయు?' 240

నని చెప్ప నీతి వాక్య స్థితిఁ గాంత
సుమునఁ దలపోయుమా. చల మేల?
నతి నమ్మి యెఁ దోషముఁ బాసి పుణ్య
గతి కేగఁ సద్విధి గలిగినఁ జాలు;

బంక జహితవంశ, పాటున కిచ్చి
బొంకిఁ పాపంబు పోలియ దేమిటను.
బొంకిఁ పగసి వొలియు, నాయుష్య
మింకుఁ, జేకువ దప్ప, నెవతెగఁ గీర్తి,

నమ్మిక మాలు, మానము దూలపోవు,
వచ్చుగఁ బుణ్యంబు, నచ్చు నాపదలు. 250

ధగ 'నానా' యుష్కృతం పని? సునుచు
నురుఁడి మ్రోయుచు నుండు వేదములు.

నాలును పిష్టలు సర్గంబు నెపుడుఁ
గాలిసంకల లెల్ల కడలను బలికి.

మఱచియు వీనివై సుమృత నేయ

రెఱుక గల్గిన ధీరు లెల్ల కాలంబు.

కుక్రంబుగా నాడ కలదు నన్నిపుడు,
విక్రయింపఁగ వేళ విచ్చేయు." సునుచు

ముదముఁ జాగిలి మ్రొక్కి హస్తములు

గదియ మొగచ్చు, నా కళ్యాణిఁ జూచి;— 260

జట్టిగాక = విక్రేయముగా. బారిక = అపదను. పాటునకుక =
బ్రాహ్మణునకు. పోలియదు = నికింపదు. అనృతాత్ పరం దుష్కృతం =
అసత్యమును మించిన పాపము లేదు. ఉరువడి = నిశ్చయముకలవై.

‘ఈజాతీ, నిను నాడు ఈవహ్నిఁ గూల
ననుమలించిన నాకు నశుభం బెద్ది!

నా కిలంబుఁ నిట్టి నలకువ నచ్చె;

నా కిలంబుఁ నిట్టి నగంబాటు వుట్టె.

సొందఁ బెం నెనఁగ రాజాలదేవు లెల్లఁ

బసుకడిఁ గనుస్సం బనులు గావింప

నురువైధిగంబుల నుండు ని న్నిష్ట

వపుగ నమ్ముకొ వలసె నే మందు!

నీయట్టికలసతి నీయట్టిసాధ్య

నీయట్టిప్రియతగు నేటిలోఁ బాప

నమకట్టెనే పాపబాలిదైకంబు!

కమలాక్షి నా పూర్వకర్మ మెట్టిదియో?

లక్క న్ను కరగదు లలన, నా కిట్టి

దిక్కు నచ్చుటకొ నా చిత్తంబు మిగుల?

ననదలై ని న్నిష్ట డమ్ముకొ మ్మంచు

ననుమతిఁ జేసెద కకట! నా గుండె

తూలదు న్రిలదు తునియ లై పోన

దోలంపుముద్ద గా దోపువ్వబోడి!

ఈజాతీ, నినుఁ గూడి వర్తించు ఘోర

ఈములు శృంగారఈములు నాకు;

నగువ నీ పున్నకొనులత్పఱ కయ్య

తగు హంస తూలికా తల్పంబు నాకు;

గలకంకి, నీ పొందు గల గిరి గుహలు

గలలిత మణి చంద్రకాలలు నాకు;

270

280

అకళుకోంబు=అసాధ్యము. పరుడడిక=క్రమముగా. సరపు
గజ=దాసినీగా. ఓలంపు=ఓలగందంపు. చంద్రకాలలు=మేడలు.

మలయజగంధి, ప్రేమమున నీ వైసఁగు
 ఫల కంద మూలముల్ బహువి ధాన్యములు;
 జలజాతీ, నేఁడు నా సామ్రాజ్యలక్ష్మి
 తొలఁగి పోయిన రీతి దోచుచున్నదియు.'
 ననుచు నాందోలింప నతినిఁ గ్రోధమునఁ
 గనుఁగొని మఱియు నక్షత్రకుండునియె.—

290

“ భూమిశి, మాటలఁ బ్రాప్తఁ బుచ్చెదవు.
 నామసం బేల? నిత్యతీ వె వేది
 తగునీఁ బాయఁగ లేక తల్లడించినను,
 మరి యపాయము నెప్పు మా ధనంబునను.
 బాగు నేయక పత్ని జట్టిగా నిచ్చి,
 నా గురునాథు ధనంబుఁ జెల్లింపఁ
 జెచ్చెగ లేచి వచ్చెదొ గ వొ కడను?
 ‘వచ్చెద నో మాని వైశంబె?’ యనుచు,
 నాసలఁ బెట్టి నన్నడఁగింప కలదు.
 వేసాలు వేయక వేగ ‘ల. వృ’ నుచు,
 కేపట్టి తివియ వచ్చిన;—వాని లెగువ
 కా వసుధాధీశుఁ డాత్మలో రోసి,

300

— హరిశ్చంద్రుడు ఆలిని అమ్ముటకు తిరుగుట .—

నిమిసంబు నవ్వోట నిలువక కదలి,
 రమణి నమ్ముటకు నై రాబమాగ్ధమునఁ
 జనుదెంచు నప్పు;—డాబానుబాహులును
 బెను పొందు మూపులఁ బీన వక్షంబు

మలయజ=చందనమువంటి. ఆందోలింపక=సంశయింపఁగా. ఆబాను
 బాహులును=మోకాలివఱకుఁగల చేతులును. తామసంబు=విలంబము.
 వీరి=కోల్పోయి. లేక. కడకుక=కడవఱకు. పీనవక్షంబు=బలిసిపోయి.

మరుతరస్కంధంబు చొట పగుమేను

నా నుత సింహాసన స్థితు భంగి

— పురజనులు హాస్యశ్చంద్రిక వర్ణించుట. —

మరుదార, తెప్ప బిల్వార్చక మంచి, —

పురజను లాత్మబోల బాదలు వేడుకల

310

నీ చంద మీ యంద మీ గాజనంబు

నీ చూపు నీ యేపు నీటి జేజంబు

నీ నెంపు నీ సొంపు నీ ప్రతాపంబు

నీ పోడి మీవాడి మీ భుజాబలము

నెండు నెవ్వరియంద నెన్నడు గాన.

మిందు కదా ధరుం డితఁడు గాబోలు;

నిందు కదా ధరుం డితఁడు నగు నేని,

నందివాహనము పినాకంబు నేని?

కరిగోలు భుజాల కంకణ హామయము

జూలును గన్నును వాడి కూలంబు నెవ్వి?

320

కరి రాజ మదఁడు గాబోలు నితఁడు;

కరిరాజవరదఁ డీ ఘనఁ డగు నేని,

గరుడవాహన మెద్ది? ఘన మైన యెట్టి

సరసను నిజ శంఖ చక్రము నెవ్వి?

పురుహూతుఁ డీ ఘనభుజుఁడు గాబోలు;

పురుహూతుఁ డీ ఘనభుజుఁ డగు నేని,

యిర వొందఁగా వెల్లటేనుంగు నేది,

కర మొప్పు నల వేయి కన్నులు నెవ్వి?

ఉరుతరస్కంధంబు = మిక్కిలి గొప్పకంఠపీఠము. ఒకపు =

అందము. కరిగోలు = ఏనుగుచక్రము, పురుహూతుడు = ఇంద్రుడు.

మనసిజుడు = మదనుడు,

మనసిజాఁ డీ మహామహుఁడు గాఁబోలు;

మనసిజాఁ డీ మహామహుఁ డగు నేని,

830

ననవిల్లుఁ బుష్పబాణంబులు నెవ్వ?

చన పైప్పుఁ గాఁ గీగ ఒయి వాడి యుద్ధ?

యిఱుగ రా దీతని; నెసఁగు తేజంబు

మలుపడ్డ నిప్పుక ముడ్కి నున్నాఁడు.

పఁగ నీ విభుపదపంక్తి బావలన

బరికింపుఁ డివె సార్వభౌమ చిహ్నములు.

— పౌరస్త్రీలు చంద్రమతిని వర్ణించుట. —

మరి చూడ గన్పు యీ మానినీమణిని—

దొ వుచ్చు నద్దంబుఁ దెగఁదెగు మోము,

బాతి నీలపు రంగు బడికించు కురులు,

లేత చందురుఁ బిసాళిండు నెన్నుదురు,

840

మదచక్కోములతో మలయు నేత్రములుఁ,

గొదను శిల్లకు సిగ్గు గొలిపెడి చూపు,

విరుల విండ్లకు నమ్ము వేసిన బొములు,

సరస చంపకము మెచ్చని వాసికంబుఁ,

దెలి మొల్ల మొగ్గలఁ దెగడు పల్వరుస,

పులకండ మొలికెడు బొమ్మంచు మోవి,

మహామహుఁడు = గొప్ప తేజముగలవాఁడు. నన = పూవు. కీరజయ
వాజి = చిలుకయ నెడువిజయాశ్వము. తెర = గొసె - పుచ్చు = తొలఁ
గించు. పిసాళించు = తిరిస్కరించు. మలయు = మార్కొను. అమ్ము
వేసిన = బాణముతో వేటువేసిన. పులకండము = కండచక్కర. బొ
మ్మంచు మోవి = ఎఱ్ఱని పెదవి.

చీకటి విరియించు చిలునవ్వుఁ, బసిఁడి
 * రేపలతో నెదిరించు చెక్కిళ్లుఁ,
 గంతు †సంకున బొమ్మ గట్టిన గళము,
 దంతి కుంభముల నదల్చు పాలిండ్లు,
 చిగురు టూపిల నిరిసిండు హస్తములు,
 గగనంబుతోఁ బరిఘాణించు నడుము,
 తేటి తెక్కల దండఁ దెగడు నూఁ గారు,
 వాట మై త్రొక్కి నిల్వఁగ వచ్చు పిలుడు,
 లనటికంబముల గయ్యాలించు తొడలు,
 ననవిల్తు కాహళిలో నగు చిలుదొడలుఁ,
 గందామగల నేవరించు పాదములు.

350

సుందరి గా దిది సొబగు రాయంచ;
 యంచ గా దిది నడ పారు క్రొమ్మించు;
 మించు గా దిది రాచ మెచ్చుల ప్రతిమ;
 ప్రతిమ గా దిది పచ్చి పగడంపు లతిక;
 లతిక గా దిది నవ లావణ్య సరిసి,
 సరిసి గా దిది పుష్పచాపుని శరము;
 శరము గా దిది రతి సవరించు చిలుక;
 చిలుక గా దిది వికసించు చెంగలవ;
 గలువ గా దిది చంద్రకళ వంటి చెలువ.
 చెలువ యీ గతి విలసిల్లఁగా వలయు;
 వలయుఁ గాంతల కిటువలె బుట్టు గలుగ.*

360

గంతుసంకునక = మన్మథునిశంఖమును. బొమ్మగట్టిన = అవమానించిన. దంతి = పినుఁగు. పరిఘాణించు = ఎదుర్కొను. తెగడు = నిందించు. గయ్యాలించు = ధిక్కరించు. నడపు = నడక.

* '...మరొకచు చెక్కిలును' అని యొక పా. † 'సంకు' అని, పూ. ము. వాతపక్ష = న దొరబట్టును. ...

— . రాజు చంద్రమతిని అమ్మ జూపుట . —

నని ప్రజ దర్శింప నారాజు పలికె. —

‘ వినరయ్య; చెప్పెద; — విశ్వంబులోనఁ 370

గొనియాడఁ దగు భాను కులమున నేను

జనించుచినాడఁ ద్రిశంస నందనుడ

సాగ్వభౌముడ హరిశ్చంద్రుడ న్నాడ. .

స్వ సర్వసహ చక్రంబు నెల్ల

నా కౌశికుని కిచ్చి యతనికి మున్ను

మేకొన్న భవముకై మెలఁత నమైదను.

సన్నత బహు వేద శాస్త్రాది కళల

నెన్నిక కెక్కు మహీసురులార,

శరణు మున్నెట్టి శత్రువు నైనఁ

గనిరించు నుత్తమ క్షత్రియులార, 380

కోటికిఁ బడ గెల్లి కోరు వస్తువులు

పాటించి యొసఁగు సంపాసారులార,

మగటిమి ననిమొన మార్కొని పోరి

పగఱకు వెన్నీని భటముఖులార,

కట్టల్క వేటాటుగా వడి వ్రేయు

గట్టడి బిరుదుల రాహుతులార,

పతి హిత సాహస బహువి ధోపాయ

చతురులై నుతి కెక్కు సత్సంగులార,

చనవరులార, యో సామంతులార,

భవపతులార, యో తిగు దొంగలార, — 390

సంపాసారులార = వణిజులార. మగటిమిక = శౌర్యముతో.

అనిమొనక = యుద్ధాగ్రమునందు. గట్టడి = బెట్టివచ్చును.

పసిడి శేదగి రేప పస మందు మేని
 కుసును కోసుల నిత్తు కొనయ్య మీరు;
 తామరపువ్వు నదల్పు నెత్తెము
 కోమలి నమ్మెద కొనయ్య మీరు;
 నేని కొమ్మందు రోణించు కర్ణవల
 గురుకుచ నమ్మెద కొనయ్య మీరు;
 * న్ముగ రాజునకు తోమ్ము మెట్టి నడుము
 చిగిరాకు బోడి నిచ్చుద కొనయ్య;
 కలహంసలకు నవళుళ మైన నవళు
 మెలకుక మీకు నమ్మెద కొనయ్య;
 తిగవు మీఱగ నన్న దయ జూడరయ్య;
 తెగదక నా కొక్క దిక్కు గారయ్య;
 యలుగక నామాట లాలింప రయ్య;
 చలగి   గ్య. --
 యని దైవ్య మేగ్గడ నమ్మహారాజు
 దనపత్ని నమ్ము దుద్దశ జూచి పొక్కి
 —. పౌర వాక్యములు. —

400

వాడవాడల నెల్లవారలు గుములు
 గూడి యశ్రులు జడిగొన దనుబాన, —
 “ గటకటా! యిట్టివెంగలిరాజు గలదె?
 మటుమానుతపసి యే మరులు కొల్పినను’
 నెత్తుది దన యేలు నేలకు దోడు
 సొమ్ము లన్నియు నిలుమాటగా నిచ్చి,

410

పసిడి శేదగి = పచ్చ మొగలి. అనళుళము = అసాధ్యము. పత్తిక =
 భార్యను. అశ్రులు = కన్నీళ్లు. నిలుమాట = నిలువుదోపుడు.

* ‘...బావు మెట్టి...’ ‘...బావు మెట్టి...’ అని పూ. ము.

యమైదఁ గడచుకై యాలిఁ గొం డానెనుఁ.

దమ్మ మాలినయట్టిధర్మంబు గలదె?

యివ్వసుంధరఁ బుణ్య మెంతయుఁ జేసి

యెవ్వఁ బొందినో నేగిరి దివికిఁ?

జడువులు విని, మీఁద జరుగు సౌఖ్యంబు

మది నమ్మి, బ్రతుకు బ్రాహ్మణునకు నిచ్చె !

బహుపద మొగిలులోపలి నీళ్లు నమ్మి

దొన నీళ్లుఁ జల్లు వేడులు లెండుఁ గలరె ? 420

గూలు బిడ్డలు దగు లని మున్నె గోసి

చాలించి నట్టి నిస్సంగుని నైనఁ

చేసిన వేరమి చేసేతఁ గుడువఁ

చేసి యా బూమెలు నేనె దైకంబు.

అను మందఁ, మఱి కొంద 'అకట! యారాజు

నన నేల? విప్రుల కవని వల్లభులు

దగిన దానము లేనా? ధన మియ్యఁ గొననా?

పగ గొని యీశిఁ బట్టి యట్టినిమి,

దార లెక్కలకు నై తరువులు వెట్టి,

దారల నమ్మించి, ధనములు గొనెడి 430

కతినచిత్తులు లేరు కాక లోకముల?

* హత మేల స్పృహతో యమివ రేణ్యులకు?

నసుంధర = భూమియందు. పనుపడ = నిశ్చయముగా.

మొగిలు = మేఘము. దొన = కొండవూది నీటిపల్లములోని. చల్లు = పాఱఁ

జల్లిపోఁగొట్టు. వేడులు = వెట్టివారు. తగులు = తగులాటము. బూమె

లు = మాయలు. అట్టు = మెడను. దార = ధారాదత్తముల. దారలక =

భార్యలన. హతము = పట్టుదల. యమివ రేణ్యులకు = మునిశ్రేష్ఠులకు.

* 'నీ మే' స్పృహతో సంకుమీంద్రులకు? అని భా. మ.

ఇందు 'నీ' మనఁగా శాశ్వ మని గ్రహింప వలసి యున్నది.

వెడమతులైన యీ విప్రులఁ జూడ,
 వడి ముడిగాఁ జొచ్చి వాత వెళ్ళుదురు.
 ఉపకార మొపిక నొనరించువారి
 కపకార మొనరింతు నప్పటి కడఁగి.
 యల గుఱ్ఱ వడుగు మూఁ డడుగులనేలఁ
 నొలితొలి నొలి వేడి తుడి నెల్లు నేనె?
 మరి కశ్యపాది బ్రాహ్మణు లిల నుల్లఁ
 బాశురామునిచేతఁ బడసి యాఁఘముని
 మదధిలో నైఁగ గా లూఁదంగ నీక
 కదలి పోఁ దోలఁగ గజిబిజి నేనె?
 యిప యన్న యేటికి నీ కాకనందు
 తివిరి విప్రుడు గాక తిరిగెడునాఁడు
 సాలపు దీఁగ వసిష్ఠునియింటఁ గుడిచి
 తొలఁగి పోవుదు నెన్ని దొంగులు నేనె?
 నిదె మహీతల పెల్ల నేలు నీ రాజుఁ
 జెడరక యి క్లేడు చేట్లను జెటిచి
 పోనీక బండలఁ బొరలించి తపసి
 దానవుం డై నల్ల ద్రావు చున్నాఁడు!
 కడఁగి పీఠుఁగుమీదఁ గంఠించు వెట్టి
 నుడువఁ గాఁ జూచు కమ్మూర్తిగాఁ డీతఁ!

440

450

వెడ=కుటిల. ముడిగాఁ = ముడ్డిగుండ (అతి విషయముతో).
 గుఱ్ఱవడుగు=వామనుడు. ఉదధిలోక=సముద్రములో. గజిబిజి=అల్లరి.
 సాలపు=శ్రమ. దొంగులు=చెడుగులు. ఏకుచేట్టికొ = సప్తవ్యసనముల
 చేతను. బండలకొ=నిగ్బంధములచేత. దానవుండు=రాక్షసుడు. నల్ల =
 నెనురు.

పడి నెవ్వను లేక యీ రాజు తలనే
 కూడ నే యా బలుగు తొంపు టప్ప!'
 ననఁగ; నందొక కొండ 'అద్దిరా'! చేటు!
 ధనికుల మని ప్రల్లదంపుఁ బెంపునను
 రాజులు వాటిందు రాణివాసముల
 నూజనో నూడిగిం బూసరింపఁ గనుట
 " వరవులఁగాఁ జేసి వరుల వర్తంపఁ
 బురిలోనఁ బులుకాసిపురువుల తనము! 460
 కరి రొంపిఁ బిక్కినఁ గ్రవ్వుల నెత్త
 కరి మోక్ష గాక, నూకఁ మెట్టు లోపు!
 ధని నింతవాని దుష్టశ నివారింప
 నను లోపునరె విశ్వనాథుండు దక్కి!
 నని యని వగమిడు, శ్రువు లొలుక
 మును చిన్నబోయిన మోములు వంచి,
 మరి నిల్వఁ జాలక మండిరఁజాలకు
 నరిగి, శోకాగ్నుల నలయు మిన్నంత; —

— . కాలకౌశికుఁడు . —

నాపురి గౌరవఁ నాజ్ఞ చేయున్న
 కాపురంబుగ నుండి కపటహృదయునఁ 470
 జెనఁటి విప్రనిరూపుఁ జేకొని మిగుల
 నను వొందఁ జెయిందు నా కలిరాజు -

గుత్తంపు = దట్ట మయిన. ప్రల్లదంపుఁ బెంపునను = పెను గావరము
 చేత. రాణివాసములక = రాణులను. ఊడిగయి = నేవ. వరవులఁగాక =
 పరిచారికలనుగా. పులుకాసిపురువుల = పచ్చి తెక్కిపురువులక.

తలఁప నింతిం తని తన ధనమునకుఁ
 గొలఁది గా దని పెట్ట కొడుకులు దన్ను
 వారిక నడుబాము వచ్చి వేడినను,
 కోరిన ధనములు 'కొండు కొం' జనుచు
 నక్కఱగండఁ దై యప్పు టప్పటికి
 వెక్కనయిన నూర్లు వేలు న ప్పిచ్చి,
 ముట్టఁ జిక్కిన వేళ ముట్టి చేపట్టి
 రట్ట దై తిరిగి పత్త్రంబులు గొనుచు,
 బెట్ట వచ్చినఁ గల్ల సెనపులు వెనఁచి
 తిట్టి వాయను దానుఁ * దిరితీపు లాడి,
 'మటుమాయలాఁడు, కంబళపురీషయి,
 పటికింతలపిల్లి, పట్టిన + దొన్ను,
 శుద్ధకష్టుం. దాని చూపలు దెగడ,
 బద్ధకంబుగఁ బెక్కు బాసలు నేసి
 వృద్ధి విఱగఁ జక్రవృద్ధిని మాన
 వృద్ధిని లెక్కించి వెన నప్పు నెత్తి,
 కాలకాశికుఁ జనఁగాఁ జేరు వడ్డసి,
 కాలీదఁ జనుచు శీఘ్రముగ నింటింటఁ

48

490

నడుబాము = అర్థ రాత్రుమున. చిక్కిన = కృపించిన - అప్పుడొత్తిగా
 తీర్చలేకపోయిన. ముట్ట = (చేతితో) త్రోయఁదగినట్లుగా. రట్టడి =
 కతిమఁడు. పెట్ట = చెల్లించుటకు. తిరితీపులాడి = సెనకొలాడి. కంబళపు
 రీషయి = కంబలి కంటిన మలము - వదలదు - అసహ్యము. పటికింతల
 పిల్లి = చలము పట్టినపిల్లి. పట్టినదొన్ను = తగిలినట్టి దొన్నునంకటము. బద్ధ
 కంబుగ = సత్యమని. బాసలు = ప్రమాణములు. వృద్ధి = వడ్డ. చక్రవృ
 ద్ధిని = వడ్డకివడ్డని. మానవృద్ధిని = నెలవడ్డని. కాలీచక్ర = కాలిరంకరతో.

* 'తిరితీపులాడు' అని బహువ్రణమున. † 'దొన్ను' పా. = మాంసఖండము.

బాముక పంచాంగ పటనంబు నేసి
యాయవారము లెత్తి యలిదైన్య వృత్తి
నడిగిన ధాన్యంబు లవి వేలువేలు

* ముడిచిన మూటలు మూపుపై వ్రేలఁ;—

దోలు నస్తులుఁ జిక్కి తూఁగాడు మేనుఁ,
బేలు రాలడు సిగ, వెడతలఁ గణిలి,
పిల్లికన్నులుఁ, గుఱుపేచుమీసములు,
నుల్లిగడ్డంబు, నత్యుగ్రదృష్టియును,
దళ మైన పట్టెకర్ధనములు, వ్రేళ్ల
నులిచిన దగ్బలు, నుడుటిపై బొరుసు,
మొఱుగు నోరును, వెలి కుఱికిన పండ్లు,

500

† అటువు దోవలియు, పంచాంగంబుఁ, ముష్టిఁ
బుఁగిన కరిలిత్తి, పత్తాల సంచి,
యొంగిన గొడుగును, నుసి రాలు కోల,
విడువక గోహత్య వ్రేలుచు నుకి
ముడికడ రాజు మోమును, గల తన్ను—

‘ నదె కచ్చె నద పేనుఁ గోనుచు నంతంతఁ
గదియుచు మో పుస్తుకంపుఁ కదసి
తొలఁగుచు బుగసనుల్ తుప్ప నమియఁ,
బలుమాఱుఁ గలఁగులు పంకించు కొనుచు,

510

‘ నెవ్వఁడు నృత జాతుఁ, దెవ్వఁడు నిన్దుఁ,
దెవ్వఁడు దుర్బతుం డేపు-బాఁ ?

కుఱు = కుఱుచు. నులిచిన = నులి నెట్టిన. బొరుసు = కణితి. అటువు
= శిష్టగుఱు. కరిలిత్తి = వట్రిపుచేసంచి. ఉసి = పుష్పి. పుస్తుకంపుఁ = నక్ష
= దుర్గంధము. నృత జాతుఁడు = నచ్చిపుట్టిన వాఁడు. నిన్దుఁడు రోగి.

• ‘ముడిచిన మూటలు’ † ‘అదె’ తా. మ.

ప్రేతవాహకుని గాఁ బిలువ రెవ్వఁడు,
 బ్రాతిగా వెడలింప బడుగులు లేవు,
 బొమ్మరాకాసుల భోజనములకు
 గ మ్మని ప్రార్థింప రాఁ డొక్కఁడును,
 బిండివంటలు నెయ్యి బెల్లంబు ప్రప్ప
 గండకాంతులఁ దృప్తిగాఁ దిం లేదు,
 సప్తకంబులఁ బాయసము నెయ్యి పెనుఁగు
 తృప్తాఃస్త గా జాటి త్రేన్పంగ లేదు, 520
 కడికడి కొక మాడ గ్రహణకాలముఁ
 కడి వీడ దోకలి కదలించుకొనుచు
 బరు లుబ్బుఁ బృషోత్తపర్యంతముగను
 పెరుగు వంటకము పేర్పెడు దిన లేదు,
 లేదొ మృత్యువు? చంప లేడో జముందు?
 కాదేని, చావులు గఱి వాయె జగతి.
 నీ కొట్టికకు విప్రుఁ డెట్లు చేరెడిని?
 నైకొని బ్రతుక నే గలి గల దింక?
 మూఁకలై జనులు నిర్మూల మై చనిరొ?
 కాక, నా వీనులఁ గవిసెనో చెవుడు? 530

ప్రేతవాహకుని గాఁ = వీనుఁగును మోయుటకై. బ్రాతి =
 అధికము. బడుగులు = శవములు. గండకాంతులఁ = గండము శమిం
 చుటకై చేయుసంతర్పణలనుండు. సప్తకంబులఁ = ఏడుగ్గుదను విలిది
 పెట్టుకాద్దములందు. 'తృప్తాఃస్త' గాఁ = 'తృప్తుల రగుఁడు' అను
 నట్లుగా. మాడ = అరజరహ. బరులు = ప్రక్కలు. పృష్ఠ ఓష్ఠ పర్యంత
 ముగను = ముడ్డిమొదలుకొని పెదవివఱకు. పేర్పెడు = కడుపులో ఒకటి
 మీఁద సుకటిగా పేర్పె గలిగినంత. కొట్టికకుఁ = కు గామమునకు.

శ్రుతిసుఖంబుగ పుట్టి శుక్కురోదనము
 విరలింబుగా నేడు విఁ రాద దేలి? —
 నని తల పోయుచు; నా హృద్యంద్ర
 ననవాధు మాటల చంద మాలించి
 'చిక్కఁ బో! నేడు నా చే మత్తికాదు!
 చిక్కులఁ బెట్టి కాకినని పెప్పింతు;
 పెదకఁ బోయిఁ నీఁగ విస్తయం బొదవఁ
 బదములఁ దగిలె నాభాగ్యంబుకతఁ!
 బెదరించి వీల భేద మొందించి
 యుదరి పోఁ దోలుచు నుర్రీకు నొండె;
 పునసులో దయ వుట్ట మాటలు వన్ని,
 పనికడి బోధించి, భావలొ గలచి,
 యింతి వచ్చుక యుండ నిపుడె మాన్పింతు;
 నంతట మితి దప్ప నడగు సత్యంబు.' —
 అఁ మదకులు మోవ కితి సంద్రమమఁ

540

* గునుకుచు, సందడిఁ గోపంబు నిగుడ,
 మూగిన ప్రజఁ గోల మొత్తి దట్టించి
 లోఁగక పాముఁ దోలుచు, జనుడెంచి,
 తఁ మ్రోల నిల్వ: — నాతని జన్నిదములు
 గనుఁగొని విప్రుడు గాఁబోలు ననుచు
 జేయెత్తి మ్రొక్కినఁ; జిఱునవ్వు నవి
 యా యవనీకుతో నా విప్రు డనియె. —

550

శుక్కురోదనము = చచ్చినవారికై వ్యర్థ మయిన యేడ్పు. మత్తి
 కాఁడు = మూఢుఁడు. ఉదరి = అదరి. ఇంతిక్ + అత్తుక. గునుకుచు =
 కొలఁదిగా పరుగిడుచు. సందడిక్ = జనులగుంపులో.

— . కాలకౌశికుఁడు చంద్రమణిని విలుచుట. —

‘ గుఱుకొని నిన్ను నీ కలమును దెలిసి
 నుతి కాని దీనింప మాకు దోషము.
 నీ వెవ్వడవు? నరి నీకు జే కెమి?
 ఈవిధి నతిఁబ్బు నే యక్కఱి దావె?
 నుడుగక వారిఁ గ్రొవ్వుఱుకంగఁ గడిచి,
 గడిపోతువలె మేకిండును వెంచి,
 కడవుఁ గల్గెలు మోయఁ - గాయ పండ్లవ్వుఁ -
 బసులజంగిలి గాయఁ - చాలేనున్నఁ - 560
 గొఱమాలి, మ్రుచ్చులఁ గూడి, మాఁముఁ
 జేఱ వట్టి తెచ్చిఁ చెలువ నా లనమి
 మెఱఁగి యీ రీతిఁ బుట్టు మాకుఁ దోచె;
 నెఱిగి కేదలఁగు లిప్పుడే పట్టి
 కొఱుతఁ దట్టుదు. రోచి, కోమలి విడిచి
 పడచి నీ ప్రాణమున బ్రతికించుకొనుము.
 కాదేని వశవుడు గా దా నోసి
 మోదంబునోడ నీ ముదిత మా కొనఁగు.
 మెనఁయంగ నీతప్పు లేము కనించి
 కొని కాచెదము బ్రహ్మ కొడుకు వచ్చినను: — 570
 అని వెక్కు దుర్భాష లాడెడు విప్రుఁ
 గనుఁగొని విభుఁ డాత్మఁ గలఁగ కిట్లనియె. —
 ‘ అరిసి మాడఁగ నేర కకట! దురాత్మ,
 పరిణామములు బహుభాషలే కాని.

గుఱుకొని = యత్నించి. గడిపోతు = ఆదోతు. జంగిలి = సమా
 హము. కరవుడుగాక = దానినిగా. పరిణామములు = కలనలు.

జగతివై సూర్య సంశయన ద్రశంకు .

జగతీకునకు బ్రశస్తంబుగా బుట్టి,

యే రాజ్య మొనరించు నీ కాలమునకు

జోరశబ్దము నెవి సోక నీచేత.

పాటి బ్రాహ్మణుడు వచ్చి మఱుంగు జొచ్చినను

దఱుక నక్షింప దగు గాక, మాకు 580

బరభయంబున జిక్కి పాటి నీ మఱుంగు

జొరఁబాట దగునె? యీ చొప్పున నేనె,

బాణాసంబు లే? బాణంబు లే?

ప్రపాణంబు లే? కృపాణంబు నేల ?

ప్రబల సుజ్ఞేన కుంభస్థల మాంస

కబళ సుహృత్లాసి కంఠవంబు

ముదిసిన నాకొన్న ముట్ట జిక్కినను

బొదలు మాంసము డించి పులు మేయఁ జనునె?

దానిని కరవాల ధారా హ తా

వీగ కోటిర నవీ మాణిక్య 590

గంగవల్లి గంగంగ విఖ్యాత

సంగళ విజయరమా కన్గ్రహణ

శస్త్ర మెట్టి యీ క్షుత్తి యోత్తముని

వాస్తవ మేరీతిని నలవడు గృహిణి ?

బాణాసంబు = విల్లు. కృపాణంబు = కత్తి. ముట్ట = పడఁ
ద్రోయదగినట్లు. చిక్కినక = కృశించినప్పటికిని. పులు = గడ్డి. నానిని =
క్రూర నయిన. అవీర = శత్రువీరులయొక్క - కోటిర = కిరీటముల
యందలి. విఖ్యాత = పొగడఁబడిన. గ్రహణ = పాణిగ్రహణముచేత.
శస్త్రము = నులింపఁబడినది. కృహిణి = దక్కినది.

కడి నుక్కు దాయంబు వచ్చుచో దైర్య

ముడిగిన దైన్యంబు నొడిగిన నగర ?

మున్ను విశ్వామిత్ర ముని మఖంబునకు

బన్నుగా నే నెడబడు ధనంబునకు

మితిఁ జేసి చెల్లింప మేకొని వచ్చి

సతి నమైదను హరిచంద్రుఁ డన్వాడ.

600

జాలుము లేటికి నెందు సుద్దులు మాని

తొలఁగుము; నా లోని తుందుడు కార్పఁ

గలవాడ వేని నిష్కములు వేవేలు

వెలఁదికి విలువగా వేవేగ యిస్తు.

నావుడు.—విశ్రుఁ డానర నాథుఁ జూచి,—

“భావింప నీ వాక్య పద్ధతిఁ గొంత

నిజము గానఁగ వచ్చె నీయెడ మాకు.

విజయోఽస్తు, భూపాల, విను మొక్క యిద్ధి:

నప్పులు గొని శ్రోతు ననువులు గొన్ని

చెప్పెద నా మాటఁ జేసెద వేని;—

610

తన దంబు దప్పక ధనికల యిండ్ల

కనువునఁ జని, వారి కనురాగ మొదన

రిత్ర మొక్కలు మ్రొక్కి - ప్రియములు వలికి -

నెత్తిఁ జేతులు వెట్టి - నిక్కముల్ నొడివి -

ఉక్కుదాయంబు = గొప్పయిడును. మితి = గడువు. మేకొని =

ఒడంబడి. జాలుములు = దొడ్లనృపుమాటలు. తుందుడుకు = సంతాపము.

నిష్కములు = వరహాలు. పద్ధతిక = సరణిచేత. దంబు = కిలికిమించిన

వేసము. అనువునక = ఉపాయముగా.

తెరలఁ దియ్యని పండ్లతీపులు మగపి -
 చరణసేవలు సేసి - చనవులు మొఱసి -
 యిమ్ములఁ దన వేర్చి నెంతయఁ జెప్పి -
 నమ్మికఁ బుట్టించి - నయములు సేసి -
 గడుసరి మనసులు గడగించి పుచ్చి -
 జిడికింతలు గట్టి; చెవి యాన మన్న; — 620
 బోలుసొమ్ములు, లక్కపొడుపులు, గాజా
 జాలమాయ పసిండి జలపోసనములు
 లోహచితంబు లై లోలత మించు
 సేహరంబులు గొన్ని నీలాల ననున
 గుప్తంబుగా రాత్రిఁ గొనిపోయి దీప
 దీప్తిఁ గ్రొవ్వెఱుంగలు దీపింపఁ బట్టి,
 'రాజాలచెవిఁ బడి కన్న గామంద
 నూజతో నివి దాఁపు డొం డెడ. న'నుచు
 మొఱగి, మొఱంగిన ముద్రగా వైచి,
 తఱుచుగా లక్కముద్రలు మీఁద నొత్తి, 630
 యాహితంబులు వెట్టి, యవి దక్కుమితులు
 సాహసంబునఁ బల్కి, సాక్షులఁ బెట్టి,

తెరలఁ = కబళమునందు. మగపి = ఆలవాటుపఱిచి. గడుసరి =
 కఠినములైన. ఇమ్ములఁ = ఉపాయములతో. జిడికింతలు = మోసపు
 మాటలు. లక్కపొడుపులు = లక్క (గుక్కిన) నగలు. గాజా = గాజాతోఁ
 జేయఁబడిన. జాలమాయ = ఇంద్రజాలపుమాయవంటి. పసిండి జల పోసన
 ములు = బంగారు నీటి మొలములు. లోహచితంబులు = ఇనుముతోఁ
 జేయఁబడినవి. సేహరంబులు = పరిహారములు. దీప్తిఁ = వెలుతురునందు.
 ఓజతోఁ = జాగ్రత్తతో. మొఱగి = మోసపుమాటలుపలికి. మొఱంగిన
 = గుప్తమయిన. ముద్రగాఁ = మాటగా. ఆహితంబులు = తాకట్టులు.

ప్రబలంబుగా కట్టి పాటకమును

* కుబుసంబులోఁ జేసి పగుడ్చుచందముఁ

నచ్చుగాఁ దీర్చు మీ య ప్పని కొన్ని

యచ్చికలుచ్చిక లాడి, పత్రియలు

గంటక యిచ్చి, యా క్రియ నూర్చు వేలుఁ

† గంటఁ బివక నట్టి క్షకొని; న్ న పరిల

లందుఁబోతులఁ దలలాగు వెళ్ల ల్ల

బంపలఁ గందఱఁ బాటింది తెచ్చి,

640

టక్క - పూటతాటలు వేసి ధము

చక్కఁగ వైకొని; - నాగిఁ పిదపఁ,

దఁ బాద వేలిసి క్రంతకుఁ దీసి పా

నముఁ బెదరికి, మాఁకల పడిచి,

కట్టుఁ గొట్టును బడి కరకఁ కొచ్చి,

గట్టు వెట్టిఁ మోచి, నం యాఁక నుండి,

ఘటిక సిద్ధండు - రాయి గొట్టిఁ గొడ్డ -

లటచుటకాదు - నుహాయలాదు -

గడుసు-తుంటఁ - పోగి గ్రక్కిఁ ముడుసు -

ముడి దిన్న కక్క - మువ్వెటు - పిసాగి

650

కుబుసంబులోఁ = అరచొక్కాలో. కుబు...చందముఁకా
=గుప్తముగా. చే=చేయి. లందుఁబోతులకా=కుత్సితులను. పూట
తాటలు=బావిను మోసములు. క్రంతకుకా=చచ్చకు. కరకకాకా=
పెట్టెడు బాధలను. ఆఁకా = చెఱలో. ఘటిక సిద్ధండు=పాదరసపు
గళికను మ్రింగిఁ జొరిగి. రాయి గొట్టిఁ = మొండి.

* ఈశ్వరమున కర్పితమైనది 'కుబుసము' ఉన్నది, 'కుబుసము' లేదు.

† 'బిడరలు' అను హాస-వహాసున బిడరములను పేర్కొనెను. న్ న 'బిడర' అని పూ. ము.

బలు కల్పి - రాతికిఁ బాసిఁ గొంటు -
 ఇలలోఁ జిట్టి చు పేద్రబాలకుని
 చేపడ్డ ధనులు నేనునే మగుడ?
 వాపోవునే సిల్లి నడిఁ దిన్న కోడి?
 విసికిలి మని తారె వేసాఁ యప్పు
 నొసఁగినవా రెల్ల నొల్లక తొలఁగ,
 నెప్పుడిఁ గా నుంట నే. గుటు గాక,
 యిమ్ముల నీ కీతి నిల్లాలి చెచ్చి
 దీఁతఁడె - 'దల దెఁగ బడి యప్పు
 పూఁ దీర్చెద.' నంట బాధిబోపంబె. 660
 పెట్ట లే నె మొట్టు పెట్టి బొంకినను
 గట్ట కచ్చునె నెన్నుఁ గొరిక మునికి?
 నావుదఁ - జిఱువపు నవ్వి యా రాజు
 'వాసి విబోటి కదను పెద్దలకు
 నుపదేశ మొనఁప నోపుఁ గా, కిట్టి
 విపరీతబుద్ధులు విన నెంపు గావు;
 బాజ్జింతెఁగ బొం బొంకుమాటలును
 మజ్జులు లగువారి మాటలు గావు;
 జజ్జరకాడ నీ చను త్రోవఁ జనుము. 670
 నెరయ నీఁ గొన లేని నీ కను కట్టి
 పరక (?) మాటలు నయింపవు దల. ను'నినఁ;—

రాతికిఁ బాసిన గొంటు = రాతిదెబ్బకు చిడుగని గొంటుపోక.

వాపోవునే - కల్త కోడి. పెట్టక = తీర్పు. మజ్జుతులు = నాజాలివారు.

జజ్జరకాడ = కంచకుండా.

నాలకాకికుడు భూకాంతుని సత్య
 శీలమునకు మదిఁ జిత్రంబు సెంది,
 పలుకు నిట్లనిఁ—‘మహిపాలక, నీకు
 కల నొప్పు నీ దురవస్థలు దొలఁగు
 వెరవుఁ జెప్పిన నీకు విరస్సమై తోఁచె.
 బరికించి చూడ నీభాగ్య మెట్టిదియో!
 మాకుఁ దోచిన దొకమాట చెప్పితివి.
 కాక నీమతి కింత కంటకం బైన

680

హితవుఁ జెప్పంగ మా కేల? నీ కెట్టి
 గతి వుట్టఁ గల దట్టు గానియు మీఁద.
 నాలి నంగడిఁ బెట్టి యమైదు నీకు
 జాలి లే దంట! మాకు సంతాప మేల?
 కోన భవ మెల్లఁ గా. మ్మని యెల్ల
 వారును జూడ సుకన్ధనిష్క్రములు
 రూపించి చాకంబు ద్రోచి చెల్లించి,
 భూపాలునకు నిచ్చె భూసురోత్తముఁడు.
 కల సెప్పు ముఖపద్మవాసన కెగురు
 కలికి తుమైదల తెక్కుల గాలిఁ గదలి
 తిలకించు చంద్రమతీ దేవి కురులు
 బలువిడిఁ గృప మాలి పట్టి రాఁ దిగిచి,—
 పాపట నెఱి తప్పఁ, బయ్యద జాణ,
 వీఁపున నెఱివేణి విడిసి తూఁ గాడ,
 బదములు దొట్టిల్ల, బాష్పముల్ గాల,
 వదనంబు సెనురింప, వాలెఱ గండ,

690

చాకంబు = నాలుగేసి. తిలకించు = ప్రకాశించు. బలువిడిక =
 అవిక్రొధముతో. నెఱి = చక్కఁ.

ఘనకుచంబులు గాయఁ, గౌ నసి యాడఁ,
దను వెల్లఁ గంపింప, ధైర్యంబు వదలఁ, —
తివుట మై బెబ్బలి ధేనువుఁ బట్టి
గవిఁ జేగఁ గొనిపోవు కైకడిఁ దోఁపఁ,
నాలు గే నడుగులు నడవ నీడ్చుటయు; —

700

బాల వత్సము వోలెఁ బాయక వెనుకఁ
దిగిలి వాపోవుమఁ దల్లిఁ బో నీక
దిగియఁ పయ్యెదకొంగుఁ బెనఁచి చే పట్టి
యాకఁటఁ బంటి కఙ్గానుచు ముద్దుఁ
గూఁకటి తూఁగాడ గనియుచు నన్ను
సుతు లోహితాస్యనిఁ జూచి, భూపాలుఁ
చలిదుఃఖితాన్తుఁడై యశ్రువు లాలుకఁ,
చాలిమి వదలి గద్గదకంఠుఁ నగుమఁ,
కాలకౌశికునితోఁ గదిసి యిట్లనియె. —

710

‘ నెలమి ధేనువు విక్రయించుచోఁ గ్రేపుఁ
దొలగింతురే, తల్లిఁ దొలఁగఁగాఁ జేసి?
నా పులభూషణు నా కూర్చి పట్టి
నీకొమారునిఁ గొను మిచ్చెద నీకు;
విలున వీనికి వేయి వేలు నిష్కములు,
వల నొప్పు నెసఁగుము వసుధామరేంద్ర.’
నావుడు విప్రుఁ డా నరనాథుఁ జూచి
‘ నీవు పెప్పినమాట నిక్క మంతయును;
గోవు విల్యంగఁ జన్నుఁ గుడిచెడిక్రేపు
గోవుతోడనె జట్టిఁ గూడి రాకలదె?

720

అసి = ఇందుక. తివుట = తమి. గవిక = చూను. అట్టాడుచు = మెడ
యెత్తుచు. కూకటి = జాట్టు. గనియుచుక = నర్తించుచు. క్రేపు = దూడ.

యక్కటి దీరకు నంచాక ధనము
 నెక్కడఁ గొని కత్తు రెవ్వ రెం దైన ?
 నోడక నభుముల కోర్చి యీ కల్ల
 లాడంగ మా జంఘ లదురు చున్నయవి.
 చక్క నీ వచ్చిన బాడఁ బొమ్మింకఁ,
 జిక్కఁడు కాలకాఁకుఁడు నీ చేతి.
 ఇచ్చి నాచేఁ గొన నీకుండు మోపఁ;
 డచ్చి నా యెదుర బ్రహ్మకుఁ బోక రాదు.
 పురిలోన బందెల పో తీతఁ డనఁగఁ

బరఁగ నాపేఁ జెప్పఁగ మున్ను పినవె?

780

కాలకుద్రుని నైనఁ గాలుని నైనఁ

గాల మృత్యువు నైనఁ గాల దట్టింతుఁ.

యరుఁడు డెవ్వఁడు నీకుఁ బూని నన్ని చట

నరుదుగా నొను గా దనువాఁడు గలఁడె?

వీఁడు నా దాసుఁడు, వెలది నా దాసి.

యేడఁ బుత్తుని నమ్మె దిక్కఁ జెప్ప. మ'నినఁ—

విని యప్పు డా ఘోరవిప్రునితోడ

మనుజేకుఁ డలుకతో మఱియు నిట్లనియె.—

‘గొనియాడఁ దగువిప్రులమునఁ బుట్టి

చనునె నీ కిట్టి యసత్య వాక్యములు?

740

ప్రాద్దున లేచి నీ మొగముఁ గన్గొనిన

న ద్దినంబున కమ్మ నాపద లెల్ల.

ని న్నొక విప్రుని నిండింప నేల?

మిన్నక తలపోయ మేదినిగోనఁ

నూడు వడ్డికి నిచ్చి ఖచ్చెడివారి
 బాడ లిట్టివియ. యాశ్చర్య మేమిటికి?
 గులము ప్రధానమే గుణము లే కున్న?
 గలకాఢి బుట్టదె కాలహుటులు?
 పెడమాట లన్నియు విడిచి, వే యిప్పు
 పడిగిన ధనము సమ్యక్ జౌక మెన్న,
 కొడుకు గోమలి దోడుకొనుచు నీ యింటి
 కడ కేగదవొ, లేక, కాలులు వల్కి,
 కినిసి బ్రాహ్మణుని క్షీంప లే రనుచు
 జెనెటి కోడిగములు నేసి పోయెదవు?'
 నావుదు;—విప్రుడన్నరపతి కనియె.—

75

గావరంబున నూరు గడక నాడెదవు.
 చెడి కల్ల లాడిన జేరునే ధనము?
 కడపట నీకు నక్కఱ దీరజేని,
 పన్నుగాఁ గల్తయు బలపంబు బూని
 కన్న పెట్టుము సిరి గలవాఁయిండ్లు.
 నీచాత్త, ప్రాద్దన నీవు నా మొగము
 జూచితి గాన నా సొమ్ము నీ కబ్బె.
 దివిరి నాకులము నిండించి నాగుణము
 వివరింప నీ కేల? వియ్య మందెదవొ?
 నను విప్రుడని కాచినాడెవు గాక,
 కినిసి కాకున్న క్షీంతువే నీవు?

760

కూడు=లిండికై యుంచుకొన్న ధనమును. కలకాఢి=పాల
 సముద్రములో. పెడ=పెట్టి. చౌకము = నాలుగేసి నాణెములుగా.
 కాలులు=దుర్బలము. కోడిగములు=తుంటుచేర్చులు. బలపము=చోర
 సాధనవిశేషము.

కటకటా! వెలమనె కాలకాశికుడు
కుటిలవిచార, నీ గూబ జంకెనల?—

నక్షత్రకుండు లోహితాస్యుని గుఱించి తగవు తీర్చుట.

నని యిట్లు బ్రాహ్మణుఁ డా మహావిభునిఁ
గనలి తక్కింపఁ నక్షత్రకుఁ డనియె.— 770

‘వసుధేశ, యీ వట్టి వాగ్వాద మేల?
మసలక మీలోని నులకలు వాయఁ,
దగవు గావించుఁ, బెద్దలు మెచ్చి పొగడఁ,
దగిలి మీ కది సమృతం బగునేని.

లక్ష మాడలు దెచ్చి లంచ మిచ్చినను
బక్షిపాతము మాకుఁ బని లేదు గాన,
మాట మాటకుఁ బుట్టు నుడిని జలంబు,
పొటించి చలమునఁ బ్రబలుఁ గోపంబు,
ప్రాపించుఁ గోపంబు పాపంపుఁ బొత్తుఁ,
బాపంబు నరక కూపమునకుఁ దెరువు, 780
గాన, నీ మది దురాగ్రహమును గొంత
మాని, నా చెప్పిన మాట గ్రహింపు.’

* మని చెప్ప; మద మంది యా బ్రాహ్మణునకు
మనుజనాథుండు సమృతి నిట్లు లనియె.—

‘వటుకిరోమణి, భవద్వాక్యంబు మాకుఁ
బటుబుద్ధిఁ దలపోయ బ్రహ్మమంత్రంబు.

గూబజంకెనలక = గుడ్లగూబ కంటి బెదరింపులకుఁకనలి = కోపించి.
కులకలు = చిహ్నములు. తగవు = తీర్పు. ప్రాపించుక = పొందించును.
కూపమునకుక = బావికి. వటుకిరోమణి = ఉత్తమబ్రహ్మచారి.

పన్నిన చీకటిఁ బాపి వెల్లింప
సన్నపు దీపంబు సాలదీ తలఁపఁ?
బిన్న వైనను బుద్ధిఁ బెద్దపు నీవు;
మన్నించి మాన్పుము మా వివాదంబు.

790

నీ వెట్లు చెప్పిన నీ చెప్పి నట్లు
కావెంటు.' ననిన నక్షత్రమం డనియె.—

‘నిఖిల భూజనులకు నిజము నిష్ఠురము,
ముఖము స్రుక్కింతురు మోన నాడినను;
బాడి దీర్చుట దొడ్డపని యగు; నైనఁ,
గూడదు పోలించి గోట్లు రాయఁగను.
మాకుఁ దోచిన జాడ మానవాధీశ:—

ఈ కాంత విప్రున కీ క్షయనపుడు
బాలుఁ డీ జట్టిలోపలివాఁడు గాఁడె?
పోలఁ బుత్తున కింత పొలఁతుక కింత

800

విలువ ధనం బని వేర్వేలు చెప్పి
తెలియ నాడక జట్టి తీర్చితి గాన,
సుతునితోఁ గూడ నీ సుందరి దక్క
వితరంబు గాఁగ నీ విప్రముఖ్యునకు.’
నని తన చక్కగా నా ధూర్తవిప్రుఁ
డొనరఁ జెప్పిన మాట మతస్సహ మంది,
కాలకాశికుండు నక్షత్రమఁ గ్రుచ్చి
యాలింగనముఁ జేసి, యధిపు కట్టెదుర
వెక్కిరించుచు, గోల విసరుచు, నోరు
వెక్కసంబుగ విచ్చి వెడనవ్వు నవ్వి

810

పాడి = ధర్మము. చక్క = పక్షము.

గంతులు వైచుము, గరతాళగతుల
 సంతత నాడుచు, సంతతిఁ బోక,
 పడుచు లాశ్వఁగఁ జాట్టుఁ బువ్వులు వాటి
 కిచ్చఁగి మాచెడివారిఁ గదలఁ దోలుచును,
 బలు విస్వరూపాలఁ బనసలు గొన్ని
 చెలఁగి త్రస్సులు మీఁదఁ జేలుకఁ జెప్పచును,

* జనఁటికోటికి వీరనివ మెత్తి నట్లు
 కనుకనిఁ దెప్పు వికారముల్ నేయఁ—
 జూడ గోయచు మహీశుడు ముదిగోన

‘కేద భర్తం బింక? నెక్కడి తగవు?

820

నెక్కడి దైవ మిం? నెక్కడి సత్య?

నెక్కడిభూసురు? నేమి చెప్పెడిది!

† ఎలమిఁ జాట్టమువల నీ భూర్త వటువు

పిలువని తగవుఁ జెప్పెద నని నచ్చి

కాలకాళికుని పక్షము పల్కె, వంశ

నాళపన్నగ మానసము ముట్టి నట్లు.

ఈ ద్విజాధమునకు నీ యనాచారి

కీ ద్వేషచిత్తున కీ పికాచమున

‡ కీ క్రూరకర్తున కీ యెబ్బెరాసి

కీ కష్టచరితున కీ బహుభాషి—

880

పడుచులు=పడుచువాండ్రు. త్రస్సులు=మోటింతుపరలు. వీర
 నివము=వీరులయాజేళము. కనుకనికొ=సంభ్రమముతో. వంశ నాళ
 పన్నగము=పిల్లనగ్రోవిలోఁ దూతినపాము. ఆననము=మొగమును. ఎబ్బె
 రాసి=రోతమానిసి.

* ‘వీరనివ మ’ని ‘వీరతాయకు’ వలె గ్రహింపవచ్చును; ‘విద్యనివ మ’ని తా. ము.

కీ పల్లవాధర నీ కీరవాణి
 నీ పుచ్చకోమల నీ పద్మగంధి
 నీ చంద్రబింబాస్య నీ నీలశేణి
 నీ చకోరాక్షి నీ యిభరాజగమనఁ — . .
 బులిమెడ గొఱియఁ దెంపునఁ గట్టి నట్టు
 లలవున దాసిగా నమ్ముకో నలసె.
 నని, వెచ్చ నూర్చి, హా! యని, తల వంచి,
 కనుగఁగ బాష్పాంబు కణములు దోగఁగ,
 నెసఁగు కోకాగ్నుల నెరియుచు నున్న
 వసుధేశు దీన భావము - వీక్షించి;—

840

— చంద్రమతి కాలకౌశికునితో బోవుట. —

పుగవుర జిత్తయి పొక్క, నందంద
 కరుణతో నా రాజ కాంతా లలామ
 సుతుఁడును దాను నేర్చుచు జనుదెంచి,
 పతిపాదముల మీద భక్తితో వ్రాలి,
 కొడువ మ్రొక్కించి, డగ్గు త్రికఁ బెట్టి,
 కడగోరఁ గాటుక కన్నీరు మీటి,
 పాణిపల్లవములు పరఁగంగ మోడ్చి,
 'ప్రాణేశ, నేటితో బాసిలే మమ్మఁ ?
 బాయఁ ద్రోవలు నేనె బ్రతిబంధ మకట!

* మాయారే! కాళికమానూసికాది!

850

ఇది మొదలెం దున్న నేమి? నీయొద్దఁ
 గదలవు నా మమోగతులుఁ బ్రాణములు.

ఇభ రాజ గమన = గొప్ప యేనుఁగు నడకవంటి నడక గలది.
 ఎరియుచు = పొగులుచు. మాయారే = బావురే.

నా నోముఫలమున నాథ, నీ కలమి
 నీ నిఖిలోర్వియు నేలెడు నగుడ.
 నక్షత్రకుండు దుష్టయునున విశ్రు
 పక్ష మాకుట కార్త్యః బరతాపపడన.
 సన్తాపవర్తివై జనుగు నీ మీద
 నున్నాదమున లేగి యో నృపచంద్ర,
 నక్రించె గుణికసంభవరాహు విభుడు;
 చక్రాయుధుడు నిన్ను శరణ మై మనుచు, 860
 నక్రంబు పట్టినవాడు నజేంద్రు
 విక్రమంబున గాచి విడిపించి నట్లు.
 తలలకు నైవ్యంబు, దలపకు నుచ్చు,
 మఱవకు నీ సత్యమహిమంబు. ననుచు;—
 బలిపాదములమీద భక్తితో వ్రాలి
 గుతుని మ్రొక్కింపంగ; — నాచి యాసతిని
 గాలకాళిక డొడు గఱచి నిష్ఠుకలు
 రాల వీక్షించి కరాలించి పలిక. —
 'నూసి, నాయెడ భయ మొక్కింత లేక,
 నాసి మాలినదీధవానిని మ్రుచ్చు 870
 దాసిన గతి నిల్చి దాసి నేర కాడఁ
 దాసి రా నేరక భాషించు టెట్లు?

సన్తాపవర్తివి = మంచి నడవడిలో నుండువాడవు — నక్షత్ర
 మాగములో నుండువాడవు. నృప చంద్ర = రాజ శ్రేష్ఠుడా — రాజ
 వనెడు చంద్రా. గుణిక సంభవ రాహువు = విశ్వామిత్రుడనెడి రాహు
 గ్రహము. చక్రాయుధుడు = విష్ణుదేవుడు. నక్రంబు = మొసలి.

భాషించి నుటి చాగబడి మొక్కు టెట్లు?

రోష మెట్లాదవ దీ రోతొగ గట్టెనిన?

బాపు పరిశ్రమ! బాపురే గోల!

బాపురే గుణవతి! బాపురే ముగుద!

విడువు మీ దేశాలి(?) విదై. లాజ్జలకు

బడితపోము దొంగపదలు లన్నియును.

ఎటిగితి నీ మున్న; మిఁక నేనుటించి

యుటికి పోఁ జూచెద; పూద నీ వెనుక.

880

దక్కిలి కని నమ్మ దగదు ని న్నెపుడు;

గుక్కూతుర, మెడల గోసి పోగలవు,

రెండు పో నాడిన రెవనిరితి

నుండ. బాలకు నిన్ను నోరెత ప్రాప్త;

గిలుసంకలఁ గలఁ గీలించి పీపు

క్రీలంగఁ గొట్టుదు వెఱపు లేకున్న.

గోచి గట్టిన నాటల గోలెఁ బీనుఁగల

మోది గడించిన మూలధనంబు

కసి బెండ్లపువ్వుల గతి కాసి వోసి

* పాసఁగు నీవారన పాన్ను లెన్నితిని.

890

గోల = ఏమియు తెలియనిది. ముగుద = ముద్దరాలు. దేశాలి—
(దేశవారి = గ్రామములందు వాడుకయైన, లేక-దేశ + ఆలి = నాటి
బసివి). లాజ్జలకు = గురువులమయిన మాకు, బడితపోము = గట్టిపోము.
పదములు = మాటలు. ఊడక = విడిచిపోను. రెండు = రెండు గట్టులను
అఱవైచిన గుడ్డలను. రెవనిరిక = చాకలికలె. ఉండక = నేను ఉండు
నట్లుగా. ఓరంతప్రాద్దుక = అహోరాత్ర మంతయు. నాటలగోలెక =
వాడు మొదలుగా. కసిక = కడుపుమంటతో. నీవారనె = నీగోసమే.

చే తడియూ డచ్చిప్తపు లేను;
 బ్రాతియే నీవంటి బానిస లేచటం?
 గంధక్రొవ్వున నన్ను నైకొని రాక,
 మెం డొగ్గదవు. మందే మేలముల్ మాను.
 సుమచు బట్ట దలంచి; యా పువ్వుబోడి
 తనకు మ్రొక్కుచు బాణీకలముల నెక్క,
 బెరువ నెత్తురుల నీప్పిల గోల మొత్తి,—
 తలకొన్న కోప మంతట నిల్చ లేక,—
 వెఱచి వాసోవుచు వెస బాటి తండ్రి
 నుజుగూ బొచ్చిన సుకుమారు గుమారు 900
 గునికిల బడ రెట్ట రుచియించి లిగిచి,
 యద రంట మొత్తి, నో రడగ జంకించి,
 పెడమాట లన్నియు వెనుమోపు గాగ
 మడ బెట్టి యా చంద్రమతి నెత్తి కెత్తి,—

* 'మరిమెం పని లేను, మందఱు, నింక
 సరగున నింటికి జరుగు; లె. మ్మ'నుచు,
 దన వెంట విప్రుడు తఱుముచు నడవ;—
 దనయు ముద్దుల కేలు దనకేల బట్టి,
 చెక్కుల సన్నంపుల జెను రెక్క, నడుము
 నుక్కట నొక్కింత నూగారు దోప, 910
 నలగు పయ్యెద బాఱ, నలకలు చెదర,
 నులివాళ్లు వాడి తనులత సోల,

ఉచ్చిప్తపులేను = ఎంగిలియూడుచానా. బ్రాతియే = దుర్లభలా.

మెందు ఒగ్గదవు = ఎదిరించెదవు. మందే మేలములు = ఉ పేక్షలు. గునికిల
 బడక = గొంతుకూర్చుండగా. పెడ = చిల్లర. నుక్కటక = చలనముచేత.

కలయుచు జనుచున్న;—యా మచ్చెకంటి
గలయ వాడలఁ బుణ్యకాంతలు నూచి,
గలఁ గొందుచు, బావ వాఁ డిందువులు
దెగిన ముత్యంబుల తెఱఁగనఁ దొరఁగఁ,
'గిటకటా! భార మెక్కడనుండి వచ్చె
గిటగిట నైన యీ కీచవాణికిని?

గచభార మోర్చి కంత మీ ధాన్య
నిచయ భారమునకు నిలఁ నెట్లోచ్చె?
నేల దీనికి గంద? నిలు చూడ గప్పు,—
వ్రేలి మెయ్యఁ బట్టి వెనుకొని వచ్చు,
వెన్నముద్దకు రూపు వెట్టిమాడ్కి
నున్న మెత్తనిమేన నొప్పెనువాడు,
ఎన్నఁడు నెండఁ గన్నెఱుఁగని కిరువు
గన్నల ముత్యాలు గాఱ నేడ్చెడిని.

920

* ఏకెల్ల! నూ యచ్చ! యీ చక్కనన్న
రాజతేజము గల కతివాల పెట్టె,
నడవ నెట్లోచ్చ నూ నా ముద్దఁజిలుక?
కడుపు చుఱు క్కనుఁ గన్న వాఁకిని.

930

† ఏ డొక్క వెఱబొమ్మ విప్రవృద్ధి కము
పీడించి మీ నొప్పించుచున్నాఁడు.
కాలఁ గాఁ జిక్కిన కాన్తయివంటి
కా లీనఁ బోయిన కట్టిడి మాల.

నులికొంచెము. తనూలత = తీగవంటిమేను. గిటగిటనైన =
అల్పమయిన. నిచయ = మొత్తము. విప్రవృద్ధి కము = బాపనరూపు లేలు.
కట్టిడి = కతిమఁడు.

భూవల్లభుని దేవిముఖము వీక్షించి,

980

‘యోహి, నన్ని బృంగి మోహక గ్రుద్ది
గాని పెట్టెకు పలుగామల నెల్ల
దలము లనుదెంచి దండింపకుండి
దొలగి పొమ్మని పాటఁ దొలంగఁ దగునె?
ఇంటివాని లేపి యీకల దొంగ

* బంటు చేతికి నిచ్చు పాపాత్మురాల.

కరవుగా నిన్నెట్లు కమ్మ నెచ్చగను?

పనుసని మాటల పని యిప్పుడెల?

ఇల్లు సేనవీరి నీ పగ యెల్ల

వెళ్లింప కన్న నే విప్రుండ నెటవె?

990

అని పగఁ జాటుచు, నాధూర్తకటులఁ

గినిసి తిట్టుచు దంగహముఁ కేగి

—కాలకౌశేకునికే పెండ్లామువలనం గలుగు పాట్లు.—

తలసాల నిలుచు నత్తటి నెట్టచుకుటఁ

బెలుచు దుమ్మి, భీతిఁ బ్రదులుచు నిలిచి

చింతించు చున్నంత;—కీఘ్యుడు కచ్చి,

సంతసంబున నమస్కారంబు చేసి,

కడుగుచుఁ జేరి ముందట నున్న కీఘ్య

కడుగు నల్లప్పుడు వడిఁ దుమ్మినట్టి

యెండి పోయినవాలహీనవాసకునిఁ

గుండగోళకుని గొక్కటకుఁ దనెడి

1000

తలసాలక = తలవాకిట. కడుగుచుక = కడఁగుచు. వాలహీన = లోక
లేని. గుండగోళకునిక = అయోగ్యుని (మగఁడుండఁ గా జారునికలనఁ బుట్టి
నవాఁడు కుండఁడు, విధవకు జారునికలనఁ బుట్టినవాఁడు గోళకుఁడు.)

మటిలజాతుని బందిపక్క నీక్షించి

‘ తిటుపన దుమ్ము పంకముఁ జెప్పఁ మ’నిన;
 దినము వారముఁ బ్రొద్దు దిక్కును గ్రహము
 నొసర నెన్నిన రీతి నొకకొన్ని యెన్ని,
 ‘ కలగఁ నిప్పుదు గృహకలహంబు మీకుఁ
 దలపోసి చూడఁ దథ్యం’ బన్నఁ గలఁగి,—

“ తప్పదు నీ మాట, తార్కాణ మాకుఁ,
 జెప్పితి. మును తుమ్ము చేకొన కేగి
 నా కూర్చిపత్ని చే నడువెత్తి వగుల
 గోకట నొకపెట్టు రూఢిగాఁ బడితి. 1010

ముండకూతును! కిన్న ముక్కునబంటి;
 గిండె జల్లను నది కోపించెనేని.
 పడఁతి గా దది నన్ను బట్టి మర్దింపఁ
 మడమిఁ బట్టిన పెనుభూతంబు గాని.
 యీ యింతిఁ గొని వచ్చు టెఱిగిన నన్నుఁ

* బోయినప్పడె తలపుచ్చెను మ్రొంగుఁ.
 గావున నిప్పు డీ కమలాక్షి వార్త
 నీవు ముందట నేగి నేర్పు సంతిల్ల,

‘ జననాథుఁ డొక్కఁ డీ సతి దార వోసె
 నొసర మెజ్జల క’ని యొడఁబడ మొఱిగి 1020
 నా కథామణికి సంతసము వుట్టించి
 వేవేగ నా లోని వెఱ పెల్ల మాన్పు. ”
 మని వేడుకొనటయు నవ్వటుపూర్తు
 మనసులో వేటొక్క మతము చింతించి

‘విరసంబు వుట్టించి వీనికి వీని
 తమికి నొకమరి తలపట్లు చేసి
 మొగములు వగులంగ మొత్తు లాడించి
 నగుచుఁ జూచెదఁగాక నా కేమి?’ యనుచుఁ
 గపట మేడ్పడఁగ, ‘నాఁ గా’కని పోయి,
 చపలాశ్వుఁ డాయెజ్జసాని కి ట్లనియె.— 1030

“జేరి నీ కొక మాటఁ జెప్ప వచ్చితిని;
 మోగు గాచెర నన్న, నుడువుదు నీకుఁ.
 జెప్పిన మెజ్జలచే జావు నిజము,
 చెప్పకుండిన మాటఁ జేటు నీచేత.
 కెదల నాడిన దుర్వివేక విమాట.
 కదిగి చెప్పినఁ గాని కడుపుబ్బు దిగదు.
 నాలుక నువుగింజ నానదు నాప.
 జాలి నాలోడ నొజ్జలు నెప్పి యున్న
 మాట నీ కఱిగించి నుదురునోడైన
 దాటి పోయెద. నింక దాఁపుర మేల? 1040

‘హరిపంప వికృతంపు రూపు నీ రూపు
 నా పత్ని కటుగాన నా కిటువిఁదఁ
 గమనీయ రూపరేఖలు గల కాంత
 కమర నొక్కతె వివాహంబు గావలయు.’
 నని యొజ్జ లిటు క్రింద నాడువాక్యములు
 వినిపింప నని నీకు విరస మా నంబు.
 నిద కేడు సౌందర్య మెల్లను బ్రహ్మ
 చిదిమి చక్కని రూపు నేసిన యట్టి

నీరూపు=నీవదె. వినిపింపను=చెప్పకుంటిని.

రాచకూతును గొనిరవ్వ గా పండ
దాచిన మీ మూల ధన పెల్లం బెట్టి 1050
గోచికాడై, దాని నొనుచు నేలెంచి
లాచి యున్నాడు నీలా గొల్లి చూడ.
వాడె పో మనలవాకిట నున్న
వా." పన్ను;-ది మోము కడి జేవురింప,
గోపించి, వెటవెట గొట్టి దంతములు,
వాపోవు చంకిటివాని పో వైచి,
'కటకటా! కాటికి గాల్లు సాచియును
కటకనలలు బాద విడచి బడుగు!
కొండంగి, వీరివెప్పుడుదల దలుగు!
ముండగోష్ఠికి ముక్కు మొగ మేడ దనమ? 1060

* విడ్డల కొండకి పెండ్లాము కిడక
వడ్డ కిచ్చుచు జీవు వారి గూడె బెట్టి
ధన మంతయును మిండతల కిచ్చె. వీరి
గొని పోయి యున్నాడు కూల గ్రుమ్మెనా!
బాపుర! యనుకొన బని లేదు గాక,
యాపింప నాకింటి మాపసి కలదె?
యా ప్రాప్తు వాని గు య్యిద పిగ బట్టి
వీపులీ టంతయు విడిపించి యెడట
దక్కించి పోయిన ధన మెల్ల మగుడ
గ్రక్కింప పన్నునే గలహకంఠికనె? 1070
అనుచు రోకలి గేల నమరించుచున్న
గని రయంబున వెల్లి కర్రొటపండు,

లాచి=పొంచి. బడుగు=బక్క. కొండంగి = కొండముచ్చ.

కడు సంధ్రమయిన, గాలకాశముని
 యడుగుల బడి లేచి హస్తముల్ మొగిచి,
 'విచ్చేయుఁ దింక మీ వెఱ పెల్లఁ బాపి
 నచ్చితో ననుడు; నవ్వటుధూర్తుఁ బొగడి,
 లోని కేఁగెడు నంతలోఁ దల్పు మానీ,
 పూని గొండైయుఁ దెట్టి, పోయె నా శిష్యుఁ.
 దత్తతీఁ జని కాంచె నా రాజు దేవి
 చిత్తంబు జల్లనఁ జిడిముడి పడుచు,
 మెదుక పట్టిన తల మెడ గండమాల
 నుడుటి మీఁదటి మడి నులిగొన్న బొమలు
 బుట్టి ముక్కును లొట్ట పోయిన కన్న
 వెట్టిచూపున దెగి వ్రేలాడుచెవులు
 మిడిపండ్లు చెక్కిటి మీఁది పుల్పియఁ
 బడి వ్రేలు నన్నులు బడబాకె నూరు
 గోటు పోయిన చేయి గొమ్ము కంపనము
 వాటుఁ గాలును చోటికలె నున్న నడుము
 బద్ద పిక్కలు నంట బలిసిన తొడలు
 మొద్దుఁ బాదంబులు ముడిఁగిన్నవేళ్లు
 గఱుకునల్లనిమేను గలిగి, దయ్యంబు
 మఱిపింపఁ దగు నుచ్చమల్లిచండమునఁ
 గఱుఁగొన రోఁతైన కాలకాశముని
 ననిత హు మ్మను బందివాటులమారఁ

1080

1090

చిడిముడి = తొట్టుపాటు. మెదుక = పినక. గోటుపోయిన =
 పడబోయిన. కంపనము = శవనాహనము. వాటుఁ గాలు = ప్రక్క
 గాటుగా నడుచుకాలు. బద్దపిక్కలు = పలుచనిపిక్కలు. ఉచ్చమల్లి =
 స్పృహలది.

గని, దాని గదియ బెగ్గల మంది వెలచి
 వెనుకకు జరుగు - నుర్వీవిధుడేవి—
 నీవ్వంగి లేడి వీక్షించుచందమునఁ
 గ్రొత్తునఁ జూచి, కశోటప మాట
 లన్నియు నిజముగా నాత్త భావించి,
 పన్ని నకోపంబు బలిసి రెట్టింప, 1100
 బలి భిక్షుమలవాఁ బలువిడి మొత్తఁ
 దలసాల గట్టిన తన వ్రేలు దుడ్డు
 కడి గలఁ నైకొని, వచ్చునజ్జుభిఁ
 గడఁగి వీక్షించి య క్కాలకౌశికుఁడు
 గుండె భ గాలను కొలఁది యై తనకుఁ
 'బండె నెక్కడఁ జొరఁబాటు నె? ట్ల'నుచు
 వెడవెడఁ దన కచ్చ వీడంగఁ బాటి,
 వడి మోము కగులఁ గవాటంబు దాఁక,
 గదియతోఁ బెఁగి దిగ్భ్రమఁ దత్తఱింపఁ,
 'పొడువ, నీకెక్కడఁ బో' వచ్చు' ననుచుఁ, 1110
 పెక్కుభంగుల మొట్టి పెట్టంగ, పెట్టి
 మక్కు లోఁబడఁ బట్టి కొట్టిన రీతిఁ
 'జేతు లొగ్గుచు మ్రొక్కుఁ జేకొను మ'నుచు
 నాతురంబుగ వేడ నందంద మొత్తి,
 కడి చెడి, దగ దొట్టి, కలద లై చెమట
 గడవ కగల్గు నక్కలహాకంఠికను
 గనుఁగొని తలపోసి కాలకౌశికుఁడు
 'దినదినంబును మొత్త దీనిచేఁ జత్తు,

బహుభిక్ = దుష్టురాలిని. పండెక్ = పొపము పరిపక్వ మయినది.
 పొడువ = దుష్టుఁడా దగదొట్టి = దప్పికలిగి.

హర హరా! యిటుకలె నడలుట కన్న
మరణ మైనను మెక్క మా కైన లెస్స.

1120

పంద నందలు బాధపడుతుని గాని
యెందు సాహసుని ది క్కొన్నది బోని.
పులి నడుగరు మేకపోతుల గాని,
బలహీను గాని చంపపు దయ్యములును;
దెంపు విఱుంగ నాశ దెగ గోని దీని
గొంప లోపల వెళ్ల గొట్టుదు. ననుచు,
గుడియక కనల్తొ గొ దాని వ్రేయ,
నది చెడిపోకను నందంద మోదె;

నది దానితల బట్టి కంచిన, క్రొ

మెడిసి గడ్డము పట్టి యూచె న వ్వలది;

1130

నఖముల వ్రచ్చె నన్నాతి నాద్విజాద,
ముఖము ద్రిప్పగ నది ముక్కు వో గఱచె.
విసునక నీ నీలి విప్రదంపతులు

మసలి పోగగ, జంధ్రమతి నేరి యనియె;—

“దగువారు నిందింప దనువారు రోయ

నగువారి వెఱుంగక నయ మేది యిట్లు

నగుడు నాలును నభిమానము విడిచి

మొగములు నగులంగ మొట్టు లా దుడురె!

పరిగోడ నతి మాటుపడె నేని పుణ్య

గతి కేగ కది నరకంబున గూలు.

1140

పరిధ క్తిమహిమంబు బ్రకటింప నట్టి
యితిహాస మొక్కటి యుజిగింతు వినును.

ముఖక = వెనుదివియక. నయము ఏది = నీది నుని

అను బొంద శక్తి ను యనుభవ్యునికి
 ననుగు సుహృత్సేవఁ దనుభవ్యపురుషుఁ.
 దతనికృష్ణవ్యాధి నయంగ నలసి
 యతఁ వీఁపున నిడి యర్చనాశ్రమః
 ఘనభూతజేతాశకలకలం బెసంగఁ

* ఇను ప్రోవఁ నొత్తినై శకము దాఁకంగను,
 † నొడలు నడులు నొప్పి నుగ్రుండై వాడు
 కడిగి రోపం ననఁ గాంత కి ట్లనియె.—

1150

‘నినుఁ దుదఁ గూర్చి నేఁజెయకలకు
 ననిత, నీపతి తల వ్రయ్యలై పడును.’
 అని కాప మిచ్చిన, నా పూవుఁబోడి
 ‡ దనపతి చావుకై తలపోసి పోసి,
 ‘యిల జీవు లగు నెల్ల నిదె వేరఁ బ్రాప్తు,
 పాలు పేది నాపాలి ప్రాప్తమిందె;
 భానుండు వోడను నాపతి ప్రాణ హాని.
 యేను బలిశ్రత నిల నై తిశని

§ నానోము లిప్పుడు నాకు ఫలించు
 భానుండు మింటును భాసిల్లవండు.’

1160

|| న విని బ్రహ్మము లద్భుతం బంద
 సునగంగ దిననాథుఁ దుదయింప నొడె,
 నిది దివ మిది రాత్రి యిది సంధ్య యనుటఁ
 ద్రిదిక్షుల కైనను దెలియ రాకుండఁ;
 దనుతిపతిశ్రతార్థమననను
 హనుండు ప్రసన్నుడై యలికృపామూర్తి

అనుగు = ప్రియుడు. అనయంగ = నడుర్చుకొన.

‘నరము వేడుము నీవు ననజాక్షి.’ యన్నఁ,
నరములు మొగిచి యక్కఱ్యాణి వలికె:—

‘సర్వేశ, నరము నీ శనమున కిచ్చు,
పార్వతీనాథ, నాపతిఁ గావు. మ’నిన, 1170
వామదేవుం డిచ్చె నరము లిరువరకు.

భామ ప్రార్థింపంగ భానుండు వొడమె.

గరకంఠు డరిగ నాకైలాసమునకుఁ

దరుణి పరివ్రతాధర్మ మీడేతెఁ.

బాయని భక్తిమైఁ బరిపాదనేన

సేయుటఁ గాదె ప్రసిద్ధికి నెక్కి

రా యరుంధలియును నా యహల్యయును

నా యననూహయు నఖిలలోకముల.

నేపరించుచుఁ బలికెడురు భాషించు

పాపాత్మురా లూరఁబంది యై పుట్టు.” 1180

నవి పెక్కు భంగుల నా రాజా దేవి

దను మోవ నాడిన ధర్మ వాక్యములు

గనలెడుసూడులఁ గర్ణరంధ్రములఁ

జొనిపినయ పైన మర మర మ్రుక్కి,

కండ్రొవ్వనఁ గాలకొకిటుమీఁద

మండు కొపము చంద్రమలిమీఁద విరిసి,

‘పాడిఁ కెప్పుఁగ నిన్నుఁ బనివడి యిచటి

కేడ ముక్కిఁడి తెచ్చె ? నిఁక నింత నుండి

వామదేవుఁడు=శివుఁడు. గరకంఠుఁడు=విషగళుఁడు=శివుఁడు.

నేపరించుచుకొ=దుఃఖపఱుచుచు. మోవకొ = తాకునట్లు. కనలెడు =

మంచుచున్న. పాడి = ధర్మము. ముక్కిఁడి = ఈముక్కులేని కాల

కొకిటుఁడు.

బాడిగ నీ కిచ్చి పతిభక్తి నేయు
జాడ లన్నియు నీదుసంగడి వేర్చి, 1190
నీవు కంకలు దీర్చ నీ పంపుపనులు
గావించు చుండెదఁ గాక! వేగిరమె
న న్నే తింగదు గాక! నా పేరు తెలియ

* విన్న మిల్లికి నైన వెగవేడి వచ్చుఁ.
గదలి నే కోకలి నైకొన్న జరుల
గదలుదు రీ వాడ గరిత లందఱును.
నాపాడ గాంచిన నగరంబు వడఁకు.
నీపోటువాటుల నిపు డిట్లు మమ్ముఁ
బోంబిదివి, జంరబొమ్మ! నా యక్క!
నీరఁ జిచ్చెగయింప వేర్చినతల్లి! 1200
యెచ్చట నుండి నీ విటు దాఁపురముగ
కచ్చిలి చొచ్చిలి వాస మీ. ననుచు,
నూడక కరులు విట్టడిసి రాఁ దిగిది
† మూడి వోఁ దాటింది, మూతులు నులిమి,
యెగ్గులుఁ దప్పలు వెన్ని, యీ రీతి
పగ్గల నిచ్చలు బాములఁ బెట్టి,
యిదువలఁ గుదియించి, యించుక వేపు

బాడుగ = బీరము. వెగవేడి = విపరీతజ్వరము. గరితలు =
స్త్రీలు. ఏడక = ఎక్కడనుండి. పోటు వాటులక = కొట్టుట
చేత పడుటచేత. జంరబొమ్మ = యంత్రభుబొమ్మ. వాసము = ఇల్లు.
మూడి వోఁ దాటింది = పుష్పము విఱుగు నట్లుగా కొట్టి. ఎగ్గులు =
గోషములు. పగ్గలక = ప్రజలచేత. నిచ్చలు = సదా. బాములక =
బాధలను.

వెడపక పనులు నేయించుచు నుండె.

చంద్రమతి నెలధియును చక్షుత్రకుఁ డపహరించుట.—

నట హఃశ్చంద్రుండు నప్పు డాకీతిఁ
గట్టిపంతుల నచ్చి కొన్న భవంబు 1210
వ్యయము గావించి సర్వం గను ముడిచి
నను మొప్పు నిచ్చి నక్షత్రపంతు
వేడుకఁ దెలిసి విభుని వేచి
బాడల దీరించి సన్నుతిఁ బలికె;—

‘గలఁడు పుత్రేంద్రుఁ గోరి నీ వెంటఁ
బంతుమఁ దిగు వున్న దిశముల కెల్లఁ
తెల్లెంపఁ గల బత్తె నెవఁ గా నీవు
చెల్లించితిక; నాటిఁ కెల్లె ధవలఁ
పిలితోడ నొసఁగియు వేకొన్న గాది
నుతుని బుంబు జెల్లె; పొప్పవఁ 1220
పొ వున్న దీరించి పోవ, నీకోరి
కొమ్ములు కేపక; దొనఁ గల్గ నుడిగి.
యవటగుఁ దల యూచి యన్నహీవిభుఁడు
తలలోన నవ్వి, గూతుని కిట్లు లగయె.—

‘బగ గొని కృప మాలి బండలు వెనచి
తగు నె నాచేలి విత్తము కత్త గొనఁగఁ?
దలలక నా మీదఁ దరు వుండ నిశ్చయఁ
దటిమి పుత్రైందు కత్తటి భవస్థుఁడు
సత్తుగా నీకు నచ్చులను రొక్కించి
బత్తె మి మ్మని నన్నఁ బలుకఁ గొండని 1230

ఎడపక = విరామ మీయక. మేకొన్న = ఒప్పుకొన్న.
దొమ్ములు = బగదమ్ములు. రొక్కించి = రొక్కించుచేసి.

నీకు నే నెడఁబడ. నేఁ డీధనము
 చేకూఱి. నేకొని, చిక్కలు పెట్టి,
 తప్పు నాడెద వసత్యంబున కొల్చి.
 చెప్పు నే మున్నది! శివుఁ డొక్కఁ డెఱుఁగు!
 నావుఁ డిట్లని పల్కెఁ గత్తెఁగఁడు:—
 'భూత, నీ వెంటఁ బుట్టెంచు నపుడు
 నీచేత బుట్టెంచు నిచ్చలుఁ గొనఁగ
 నాచెలిలోఁ జెప్పినాఁడు మధ్యమఁడు.
 నీ వొనఁబడ నేల? నిను వేడ నేల?
 నీవు నేదన నేల? నినుఁ బ్రభాతమున
 దీనింప వచ్చిన దీనిఁ ప్రుడిచె?
 చావ వొవ్వఁగఁ బూని సాహసం బొదన
 నెడపక గిరు లొక్క, యేళులు దాటి,
 కడు ధయంకిరి మహా గహనముల్ గవచి,
 కాలు గాలిసెట్లి కరణి నీ వెంట
 నేల నీబంట నై యల్లందుఁ దిరిగి,
 నానక హిమవత్ నాతాతపముల
 నూరూరిగఁడిపంచ నొదిగి నిద్రించి,
 తిరిగిఁ పలుగూడు దెచ్చి నిచ్చలును
 కనుస నెక్కొకకడి నురుచుఁ గడిచి,
 చదువును సంధ్యయు బపమును వేర్చి
 మొదలు ముట్టఁగఁ బోయి, మోట నై, బడలి,
 చిరుము గోఁకుచు, బరఁ జిక్కిన ట్లుండి,

1240

1250

ఏలక = నీవు ఏలుటకై. తిరిగిఁ పలు గూడు = చిచ్చుమెత్తి
 'తెచ్చినపెక్కువిధముల యన్నము. నురుచుక' = నుఁగింపుచు. వేర్చి =
 వారము. బరక = ముసలితనముచే.

కడపట బత్తెంబు గానకే లేర
నదుమఁ జావఁగ నీవు నా తలపుండ్లు
గడిగి రక్షించెదో? కలుపుకాలమున
జరిసినపుండ్లవై నువ్వును జల్లి
తరలఁ జేసెదవు. నేఁ గినిసితి నేని
చక్కఁ బెట్టఁగ లేదు. పాదు లేఁగిను
చొక్కి నిల్వదు తలపాలమునఁ గాని.

1260

మే లెరింగెద వని మితి వచ్చు చాఁక
నాలిని నిన్నుఁ గాపాడితిఁ గాక.
తఱలి పోకఁగ నీక ధర గిటి గీచి
మొఱలు పెట్టఁగఁ గట్టి మువ్వెఱఁ బెట్టి
గుదిగుది గావించి కూరాని నేసి
యదలించి నిను మేఁకయఱపుఁ గూయింపఁ
జనుఁ. దప్పె నది. నేఁడు సర్వథా నిన్ను
వెనుకముందటి పగ పెడల మరల్తు.
మఱవకు మిప్పటిమాటల నెల్ల.

నెఱిఁగదు శివుఁడు; నా కేటికి బాస?
అనిన హరిశ్చంద్రుఁ డా కలు ధూర్తుఁ
గనుఁగొని కోపంబు గదుర నిట్లనియె.—

1270

‘గరుకార్య మొనఁపఁ గోరి నావెంట
నరుడెంచి తిరిగితి; వది నాకు నెలవె?
పరదేశులకు గుల్లపంచలు గాక,
యిర వైఁకున్నపుటిం ద్లేడఁ గలుగుఁ?

లేర = వృథా. ఉరిసిన = పగిలిన. పాదు = పాధు వైన
గోమహిష్యాదికము. చొక్కి = ఉలికి. తలపాలమునక = పాలిమేర
దగ్గఱిచేసి. మితి = గడువు. గుదిగుది = గుత్తిగుత్తి. బాస = బట్టు.

బలుగూడు గాక యేపట్టున నైనఁ
 గలదె పాఠకుసము 'భిక్షాం దేహి' యనిన?
 నెవ్వగఁ గుండుచు నీరసాన్నములఁ
 గ్రావ్య బల్తులె గువ్వకుత్తుక పడక? 1280
 నివి యెల్లఁ దప్పులు నెగ్గులుఁ జేసి
 తివిరి లేగద నన్నఁ బెలుప నా నళమె?
 తీపారు చక్కెర దిన్న యా మోర
 వేపాకు మేసిన విధముఁ నీవు
 చేసి నంతయు మేలు నేసి మ తేల
 చేసితి విట్టి కుచ్చిత? మింక నైనఁ
 గడుకవగోలు నైకొనక నా ధనము
 కదలుము; ముప్పు విశ్వామిత్రుఁ బ్రాణము
 మిలిపొడఁ జెల్లించి మీఁద నెట్లయిన
 భృతిఁ దీర్తు నీ బత్తె దినముల లెక్క. 1290
 నావుడు;-విని నవ్వి నక్షత్రమందు—

' భూవర నీకంటె బుద్ధిమంతుఁడను.
 దొడిఁబడ, జేరికి దొరికినధనము
 విడిచి మీఁదటఁ గొనువెంగలి గలఁడె?
 చదువు మీఁదిది దెబ్బ సంగతి గాఁగఁ
 విదప సుప్పనె? మఱి పెక్కు లేమిటికి?
 విడువు మింకటనుండి విత్తంబుమీఁది
 యడియాస. పైడికిఁ బ్రాణముల్ లంక.
 విడుతుఁ బ్రాణము లైన, విడువ ధనంబు;
 మెవ మెందుకొని త్రెంపుమి చేతిపేఱి; 1800

గువ్వకుత్తుక = గువ్వస్వరమువంటి స్వరము - హీనస్వరము. కుమ
 కనగోలు = వంచనగా. మెందుకొని = విజృంభించి.

దల ద్రవ్య మొత్తి యీధనముఁ గైకొనుము.
 తెలయంగ నా చావు తెదకుఁ గొకకుఁడు.¹
 అనిన;—వీషలు మూసి 'హరహరా!' యనుచు,
 జననాథుఁ డాత్మలో సంతోష మంది,
 * 'కడుబండ ధూర్త నక్షత్రకు మూరు
 దొడుకుట పాపంబు; దుర్మార్గుఁ డితఁడు.
 బల్లిదుచేతిలోఁ బడినధనంబు
 పిల్లి కట్టిన దొబ్బ ప్రదులక పోయె.
 బొంకు గాకుండ నా పూనినమితికి
 నింకఁ గొకకబులు మేమిటఁ దీర్తు?' 1810
 నని నుడిఁ దలపోయ; నా మహారాజుఁ
 గనుఁగొని కినిసి నక్షత్రకుం డనియె.—
 'నూరక నివ్వెఱఁ గొంది యిట్లున్న,
 నేరీతి మా ధనం బిటువొడ వచ్చు?
 జెచ్చెర నొకత్రోవ చేసి, ను మ్మనిపి
 పుచ్చినఁ, బోదు వివాహరాట ముడిగి.
 వడి నారఁ గైకొన వచ్చుఁ జట్రాకఁ,
 బడయంగ వచ్చును భస్మఁ దైలంబు,
 నిసుక వంటకముగా నివిరింప వచ్చు,
 రసము నేయఁగ వచ్చు రాలు గరంగి; 1820
 రాదు నీ మనసు మార్గము నొందింప.
 మేగిననాథ, యీ మేలంబు లేల?

దొడుకుట = కదలించుట. దొబ్బ = మాంసఖండము. ప్రదులక =
 ఊడిరాక. నివ్వెఱఁగ = పారవశ్యము. ఇవిరింపక = ఇగరు గానండుటకు.
 రసము = ద్రవము. మేలంబులు = పరిహాసములు.

లే లెమ్ము భనము చెల్లింపు నీ.' వనిన; —
 భూలోక నాథుఁ డెప్పుడు విచారించి,
 నక్షత్రనుని జూచి, 'నాదుద్దణములు
 లక్షలు; వానిఁ బల్కలు నెన్న నేల?
 నాలిని బుత్తుని సంఘడి బెట్టి,
 కాలకాశికుఁ డనుకన్ప న కమ్మి,
 కూర్చిన భన మెల్లఁ గుడుకనగోలు
 నేర్పునఁ గైకొంటి; నీకు సిద్ధించె.

1830

* మునిఃఖామణితోడ మునికిన మితికి
 భనముఁ జెల్లించు చందము డెందమునకుఁ
 దలపోసి చూచితిఁ; దక్కొందు గాన
 నలకడ; దటు గాన నాలస్య ముజిగి,
 † నా మీఁద నెచ్చుభనం బెల్ల నీకు
 నే మానవుం డెచ్చు నీ పుతిలోన
 నతినికి బంటుగా నమ్ముకో నన్ను,
 పుతిలోన నల దనుమానింప.' వనిన; —

నక్షత్రకుంభ హరిశ్చంద్ర నమ్మ జూపుట. —

నాకటుధూర్తుడు నట్లకా కనుచు
 నామరి నా రాజువలపలికేలు
 తన పుస్తకపుఁ ద్రాటఁ దగ ముడి వ్రేసి,
 చను మందు నటు కొని చని పురిలోనఁ,
 బొడగన్న వా రెల్లఁ బురపురఁ నొక్క
 నడవి చే రెత్తి యిట్లని యమ్మ దొడఁగె. —
 'జనులార, వసుధలో నమ్మతి కక్క

1840

అచ్చు = నే నచ్చియున్న.

ననబాత బాంధవ వంశ వర్ధనుని
సార వర్తను హరిశ్చంద్ర నరేంద్రః
గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.
అరుదుగా బొందితో ననురేంద్రపురికి

జరిగిన యట్టి ప్రళంభ భూపాలు
కూరిమి పుక్తు సద్గుణ విభూషణునిఁ
గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.

1850

ప్రజగంబులను మేటి దీవుల నెల్ల
నిజ జను స్తంభముల్ నిలిపి యశక్ర
భూరి పరాక్రమంబున నొప్పు రాజుఁ
గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.

కలరాజ్య మెల్ల నా కాకమునికి
నిల యెల్ల నెఱుంగంగ 'నిచ్చితి' ననుచు
ధార వోసిన మహా దాన విసౌదాఁ

గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.

1860

చేతాకులఁ ద్రెవ్వ వ్రేసి సన్నుతుల
భీతి నివారించి పేర్చిన యట్టి

వీరశేఖరు జగ ద్విఖ్యాత చరితుఁ

గోరిన ధన మిచ్చి కొనరయ్య మీరు.'

—వీరబాహుఁడు హరిశ్చంద్రు బంటుగాఁ గొనుట.—

అని వాడవాడల నమ్మ నర్తవీని

బెను పొందు పేరును బెంపును జెప్పి

యశనీకు మునిపుక్తుఁ డమ్మ వాక్యములు

సెవుల పోకుటయు నచ్చెరు వంది చెలఁగి;—

పొదలు పాపంబులు వోఁ దోలి ముక్తిఁ

నబాతబాంధవ=నూర్య. చెలఁగి=కర్త వీరబాహుఁడు. పొదలు=వర్ధిల్లిన.

గదియించు మణికర్ణికాసమీపమున, 1870

మత మారఁ దన తపోమహిమఁ శాశికుఁడు

పితృవనం బొకటి గల్పించి, యా మున్నె

యొడుకత్తి వీరభాషునిపేర జమునిఁ

బఁగిన చండాలపతిగా సృజింపఁ-

గుఱువెండ్రుకలఁ గోరకొ ప్పిడి, కావి

యఱువును తల నిట్టు నట్టును జాట్టి,

జేగురుబాట్టిడి, చెవి సంకుఁగొడుపు

లాగుగా వ్రేలఁ దెల్లని ముద్దు నిల్పి,

తొలులఁ వోయిన ప్రాతవోలునఁ గప్పి,

బలుగల్గి మొల నచ్చుపడ నమరించి, 1880

కడుమైలపేలికఁ గాసించి, నడుము

బడికి వేసిన యరపట్టె విగించి,

యెడమచేఁ బకుమాంస మేర్చిన గుడియఁ

గడమచే నినుప యుంగరముల గుడియఁ

గడజాలిగాఁ బూని, క్రందుసందడిని

జడియింప సంబలి సంబలి యనుచు,

దళముగా మెఱసెడితన మేని కుమ్మ

* పాలసుకై జా మ్మని పాలయు మక్షికలఁ

పితృవనము=నల్లకాఁడు. జమునికొ=యవధర్మరాజును. కుఱు=కుఱుచు. కోరకొప్ప = ప్రక్కకొప్ప. కావి యఱువును=కావివన్నె చింపి గుడ్డను. సంకుఁ గొడుపు లాగుగాకొ = కంఠపుఁ గోత్ర వలె. ముద్దు=ఎముకను. కాసించి=కాసెగాఁ గట్టుకొని. వీర్చిన=గ్రుచ్చిన. క్రందుసందడికొ=తఱి చయిన జనసమూహమును. జడియింపకొ=తొలఁ గించుటకు. సంబలి=తొలఁగుఁడు. మక్షికలకొ = ఈగలను.

గుంచునో జోవు కొనుచు, బెన్నలుపు

మించి కందెన నూనె మేగిన ట్లున్న

1390

మొగమునఁ జీకట్లు ముడివడఁ గల్గు

సగము ద్రావినకుండఁ జంకట నిటికి,

మీటిన మదమున మెయి దేలిల్లఁ

బాఱంగ, వెడపాటఁ బాడుచు, బయలు

బాటుచు, నల్ల పచ్చనిపొడి మ్రొంగి

కోరవీసము నుల్పి, గ్రుడ్డెఱ్ఱ చేసి,

కలనివారల బూతు గెరలఁ దిట్టుచున,

‘వోలఁగు! రా జెవ్వఁడు? దొర యెవ్వఁ?’ చనుచు,

ద్రాగిన గోఁజా మత్తై గొని, యిన్ని

లాగుల నల్లనల్లన నృపుఁ గదిసి,

1400

యోరున రాక బిట్టోకిలిం తొడువ

సూర మద్యపుఁ గంపు నూల్కొనఁ బలికె.

‘ఓరి, వా పంచిన యుడిగ మేమైనఁ

గోరి పేయుదు నెఱుగొడ్డెంబు లేక

కొలిచెదవేని యీ గోచిబాఁపనికి

కలసినధన మంతవట్టును నిచ్చి,

బంటుగా నేలుడఁ బరఁగ ని. న్న’నినఁ;—

గంటకం బొదన భూకాంతుఁ డిట్లనియె.—

‘ఓరి చండాలుడ, యార కుండెదవా?

నోర వ్రేయఁగ వలెనో పండ్లు డుల్ల?

1410

మేగిన=పూసిన. నల్ల పచ్చని పొడి = గంజాయి పొడుము.

గోఁజా=నిట్టూర్పు. మత్తై=కైపు. లాగుల=విధముల. నూల్కొనఁ=

వ్యాపింపఁ గా. ఉడిగము=పని. ఒఱుగొడ్డెము=అప్రియపు వంకరమాట.

కంటకము=చిత్తాయాసము. నోరక=నోటివీచ.

నుదుగక కల్లు గ్రుడ్లుఁజుకంగఁ ద్రావి,

యెడ లెఱుంగక ప్రేరె చూరక నీవు.

కులహీనుఁడవు భానుకులజుని నన్ను

* విలిచి, యేరద నంటి, వెఱ పిత లేక!

† కట్టిన దొకబట్ట క పొక తోలు

చుట్టిన దొకచింపి సా మ్మెల్ల నినుము;

కక్కు నచ్చడి నిన్నుఁ గనుఁగొన; నకట!

నక్క నేయని లేకివాఁడవు నీవు?

నే నేడ! నీ నేడ! నెప్పుఁ గాశికుని

కే నచ్చుధన మేడ! నీలాగు మెట్టు

1420

మెట్టునఁ దఱిమిన మెఱమెడు కోప

మెట్టు వుట్టను, విన్న నెక్కొ కై?

వావుడు;—వాఁడును 'నామీఁద నలుగ

దేశతలకు నైఁ దీగ దెల్లందుఁ,

దప్పు లెల్లను దండధరుఁడనై వెనకి

చప్పుడు గాకుండ జనుల దండింతు.

మాటలఁ బని యేల మాకును నీకు?

మాటి మాటికి నన్ను మాలవాఁడంచు

నీకు రోయఁగ నేల? నీతండ్రి కులము

నాకులంబును నెక్కనాణె మై యుండు.

1430

నిప్పు జే నెట్లుంటి నేమి? కాశికుని

విలిచి = కొని. లేకి = పటిగ. దండధరుఁడను = తలారని గాన
దండించువాఁడ ననుట - (యముఁడు పనియు.) ఒక్కనాణె మై =
సమానోత్కర్షకలవై - హరిశ్చంద్రుఁడండి నసిత కాపమున చిండాలుఁ
దాయెను - (నేను మూర్ఖుఁడను నీవు మూర్ఖులజుఁడవు అనియు.)

య పెట్టు దీర్చద? కవుఁ గాదో? చూడు.

తులువ, నీ మది నింత దురభిమానంబు

గలవాడ, నీ ముంజి గానిచే నిట్లు

దొంగులఁ బడి చిక్కి దొంగ చండమున

వెన కట్టు వడి, నీచ వృత్తి రా నేల?

కినిసి నీతోడఁ దక్కింప నేమిటికి?

ధనముఁ బెట్టిన నెందు దాసులు లేరొ?

అని హరిశ్చంద్రుండు నాయుత్త్యః 'ందుఁ

గనలి తక్కింప నత్తుత్రపం దనియె..—

1440

“నలివాస్త కులనాథ, నాతోడ నీవు

పలికిన మాటల పద్ధతి దప్పె.

* ‘మునినాథుతో మున్ను మునికిన మిలికి

ధన మిచ్చువానికి దాసునిఁ గాఁగఁ

గొనిపోయి న స్వమ్ముకొ.’ ముంటి గాని

‘వినుత సత్కులజాని వెదకి యిచ్చనవు.

వీని కులం లేల? వీని రూ నేల?

వీని గృహం లేల? వీని పెం పేల?

మా లైన నేమి? బ్రాహ్మణుఁ డైన నేమి?

తోలు గప్పిన నేమి? తులు వైన నేమి?

1450

గంజాయి దిన నేమి? కలు ద్రావ నేమి?

సంజక ధన మిచ్చునతఁడె నా మెచ్చు.

ప ల్లెత్తి యెలుకలఁ బట్ట నోపినను,

పిల్లి కాశ్రమె? మంటిపిల్లి యే చాలు.

‘గోరిన ధన మిచ్చి కొన రం డ’టంచు

ముంజిగాఁడు=వటువు. అంజక=వెనుదివియక. మునికిన=పలికిన.

నూరక మొట్ట వెట్టు చుండ నాపాలె?
 వారక నినుఁ గొన వచ్చిన వారి
 తో రాయడించి పోఁ దోల నీ పాలె?
 మలకలు మాని యీ మాలని నేలి
 కలధన మిప్పింపఁ గలవా? కాదేని 1460
 నెక్కు-మాటలు గట్టి పెట్టి, సత్యంబు
 దక్కి, 'బాంకితి.' నని తలఁగి పోయెదవా?
 బలువున నినుఁ ద్రాటఁ బట్టి పట్టనము
 కలయఁ ద్రిమూర నాకుఁ గారణం జేమి?
 విను నాప్రతిజ్ఞ;-నీ విత్త మింతటికి
 నినుమడి పెట్టిన నింక నొందొకని
 కేగతి నిను నన్ను, నితనికే కాని,
 క్రిగరు నాన, కాశీనాథు నాన."
 యని రాజు మనిపుత్తుఁ డాడువాక్యముల
 విని అంత్యజ్ఞుఁడు మోము వికసింపఁ బలికె. — 1470
 ' బరిగమించితి నిన్ను బాఁపన వదుగ;
 తిరుగక యీమాట తిరముగా నిలుపు.
 నక్క నేయని లేకివాఁ డని నన్ను
 లేక్క నేయక కరాళించె నీ రాజు.
 వాటమై యీమాట వడి నన్ను వోలె
 నాటి యున్నది నేఁడు నా మనంబునను.
 గంటక యాయప్ప గంటి యీ కులువ
 బంటుగా నేలక పోయదు కోప.

రాయడించి=జగడించి. మలకలు=చిక్కలు. ఏలి=కోల్చి(?)
 అంత్యజ్ఞుఁడు=మాల. కరాళించెన్ = నిందించెను. అన్ను = బాణము.
 గంటక=వెనుదివియక. గంటి=నెట్టి.

మప్పు ధనం బింత యని గుటి నానఁ
 జెప్పుము చెల్లింతుఁ జేకొను.' మనిన;— 1480
 నలరి నక్షత్రవఁ డతినితోఁ దెలియఁ
 బలికె:—'నీ భూపాలువై తను ననెడి
 చేరినంకల వీరఁ జేసెన వేని,
 గాతవు నాపాలి ధర్మ జేసతవు;
 వేడుకఁబట్టి గావించి నా పూన్కి
 వీర నాడను; మాకు విత్త మిం తి నిక,
 లోగి, యీతకుఁ గానిలోఁ తన, జట్టి
 వీగికి, స్వస్థా నియద వేని,
 పురుషుఁ డెనుఁగు నెక్కి పొడవుగా నిక్కి
 శరత్తు మెగసిపో వైచిఁపొడవు 1490
 భవరాశి మా కిమ్ము; తడయక తెమ్ము!
 నిను నిక్క మిది సుమ్ము, వీడు నీ సొమ్ము;
 గొను.' మన్న వాఁడు నిక్కయఁ బల్కె:—'నీకు
 ధనరాశి యిచ్చోటఁ దఱలక యిత్తు.
 నొక విచారము మాకు నొదవె. నీ రాజు
 సుకవాసి, పనిపంద, చూపుగూట్టంబు,
 మామిడి క్రింది సోమరి, మేదసుండు,
 బూమె తుంటరి, యెనుపోతుపై వాన,
 మొండరి, చల్ల చప్పుడు, గోడచేర్పు,
 చండిపో, తనునట్టిజాడ నున్నాఁడు. 1500

గుటి=మితి. వేడుకజట్టి=తమాషాచేరము. వీగక=విడువక. తఱలక=అ
 పలికిపోక. మామిడిక్రిందిసోమరి=మామిడిచెట్టుక్రింద 'ఆ పండు తనంతట
 రాలి నామోటఁ బడునా.' అని ఆసించి పడియుండు సోమరి. బూమె
 తుంటరి=జేసాలమరి మొండరి=మొండివాడు. చల్లచప్పుడు=జడుడు.

చెప్పినపని జాగు నేసిన వేళ,
ముప్పిరి గొను కోపమున మెఱ వెట్ట
దుడ్డున వీపు కంతులు గట్ట మోది
జడ్డు వాపిన, 'గొల్వు చాలు నా క'నుచు
దక్కి పోయిన, వెంటఁ దగుల నా శశ మే?
యుక్కునఁ బెనఁచిన ట్లున్నాఁడు వీడు.
గొలుసు దప్పినయట్టి కోరిచందమున
గలధన మీవు రొక్కము గొని పోదు.
విల్లలు పుత్తులు హితులు బంధువులుఁ
దల్లిదండ్రులు నన్నదమ్ములు గలుగ
వాని నెప్పుని నమ్మ నమ్మ గా; కిట్టి
వాని నేగతి నమ్మ నమ్మ నా? క"నిన;—
నక్షత్రమందు భూనాయకుఁ జూచి
దక్షతఁ జండాలుఁ దగ నొడంబటిచి

1510

“ పూట పూటను జనుపుడు వుచ్చి చఁక,

‘ పూటకాపవె నీవు పా. ప్పు’ని యనక
మితి వోక మున్నె నీ మీఁదిధనంబు
మఠమునఁ జెల్లింపు మా కిప్పు. డ” నుచు,
బోధించి ప్రక్కలు వొడుచు నవ్వడుగు
కాధను నలసి, భూపతి మదిలోన

1520

‘ నెడపక ధనముఁ బ్రో విడి నేటితోడఁ
గడతుఁ గౌశికు మాయఁబట్టి మే’ననుచు,
వీరబాహును జూచి విను మని పలిక. —

‘ నీరీతి నపనమ్మి కేల నా మీఁదఁ?

కంతులు = కణుతులు. జడ్డు = జడత్వమును. తక్కికొని = దూసికొని దక్ష
తక్ష = నేర్పు మెయి. పూటకాపవె = నీవు నాకై పూనుకొన్న వాడవా.

జాల నీరని కుల్కి సత్యంబుకొఱుకు
 నూలిపోగునఁ జిక్కి నుసల కున్నాడఁ.
 దల్లి సత్యము నాకుఁ, దండ్రీ కుఞ్జాన,
 మెల్లడ సోదరుఁ డెసఁగు ధర్మంబు,
 చెలువార చైర్యంబు చెలికాఁడు, కాంతి
 కులసలి, వినయంబు కొడుకు చర్చింప.

1580

నే సత్యమునకుఁగా నిప్పుడు నీకు
 దాసుడ నై జట్టి దక్కుచున్నాడఁ.
 నట్టి సత్యంబు నేడగు నాకుఁ బూట.
 గట్టిగాఁ జేపట్టి కలఁక పో విడువు.
 నీయాజ్ఞఁ దల మోచి నీ కనుసన్నఁ
 బాయక నీపంపుపను లొడఁ నూర్తు.
 నలఁగక నా చెయు నంతకాలంబు
 నలసిన, సాలసిన, నటు నిటుఁ జరిగ,
 మఱచిన, వెఱచిన, మఱి నీ ధనంబుఁ
 జెఱచినఁ, బఱచినఁ, జేయఁ లే ననిన,
 విసికినఁ, గసికిన, వెడనిద్ర నెంది
 నుసలిన, మసలిన, మెప్పిఁ జెప్పినను,
 మెఱుంగులు గ్రమ్ము నా మేటి ఖిల్లమునఁ
 దఱిగి రక్తము గాఱఁ దన తల వ్రేంచి
 నీ పాదములమీఁద నిలుపుదు. నిదియ
 నా పూనిక' నిన;- సంతట సమ్మతించి,
 వీరబాహుఁడు తనవెంటఁ నేలెంచు

1540

నుసలక = చలింపక. పూట = పూటకాఁపు. అలఁగక =
 వెను దివియక. పఱచినకొ = పాటిపోయిన. కనిసికొ = కర్ణకకోర
 ముగాఁ బల్కిన. మసలినకొ = ఆలస్యముచేసిన. తన = నా.

ఘోరమూర్తుల నతిక్రూరకర్తవ్యుల
 దన కింకరుల బంపి, ధనము దెప్పించి,
 ఘనతరపర్యతాకారము గాను 1550
 చెనురాసి వోయించి, ప్రియము రెట్టింప
 మునికుమారున కిచ్చి, మొక్కి పొమ్మనిన;—
 నక్షత్రకుండు నానందంబు నెంచి
 లక్షభంగుల నృపాలకుని దీవించి,
 'యూర్వీశ, మాకు నీ వొడఁబడ్డధనము
 సర్వంబు జెల్లె నీశ్వరపాక్షిగాను.
 విచ్చేయు మింక.' నని, వీరభాహునకుఁ
 జెచ్చెర నప్పన నేనె జేసేత.
 దివినుండి కనుగొని దివిజులు మెచ్చి,
 యనంతలేకుఁ కాకలి దప్పు 1560
 లొదవ కుండఁగ వరం బొసఁగి రాజేశ.

— హరిశ్చంద్రుడు వీరభాహు : గొలుచుట. —

సదయుఁడై యంతటఁ జన నంత్యజుండు
 ముద మారఁ దనగృహంబునకుఁ బో నచట
 గదలి, సగర్వంబుగాఁ దనచేతఁ
 బట్టిన పశుమాంస భారంబుఁ జంకఁ
 బట్టిన మద్యంపు బిందియ నిచ్చి,
 'కొని రమ్మ నీవన్న;—గుఱయేశ్వరుడు
 వినయసంభ్రమములు వెలయ నహించి,
 * యే సిడిముడిపాటు నే వికారంబు

చనక = ఒప్పుగా. చిడిముడిపాటు = తొట్రుపాటు.

* 'చిడిముడి' ఇది శ్రీకాళహస్తి మాహాశ్వాసులో 'మెఱుంగు చుట్టంబులు' అను ప్రయోగము వంటిది.

నే సిగ్గు రోతయు నెఱగక, వాని

1570

గొలిచి సంగడి జనుగోసంగిబంట్లఁ

గలసి, తా నటు చని, కలయ నెల్లడలఁ

బడి యున్న ముదుములు, పసరంపుఁ దలలు,

బడికి వేయఁగ నెండఁ బఱచిఁతోళ్లు,

గలచి కుక్కలు పీఠఁగార లెఱుఁగొమ్ము

లొఱుగఁ దీసిఁ కీలి నున్న దొక్కలును,

* కఱద లై నెత్తురు వడియఁ గుత్తుకలు

తఱిగిన గోవులు, తఱి చైన పచ్చి

† ముఁయలు, బెదఁగు ముఱికి సంజాళ్లు,

నలుచు కాకులు, గల యా మాలవాద

1580

‡ డిఁ జొచ్చి, ప్రేవులు వాటి కేతేర

§ నడుగు దుర్గంధాఁ కణుమాత్ర మైనఁ

గింకింపక, కంకింపక, ధైర్య

మింకక, చందాలునింటికి నేఁగి,-

యడరంగ భూపాలుఁ దామల దన్నుఁ

గడఁగి పంపుచు నున్న కట్టంపుఁబలులు

నెలకొని నిముసంబు నిలిపిఁ కాలు

¶ నిఱుపక సాలయక నిద్దుర వోక

కలఁగక న న్నొదకములపై నాస

గోసంగి=మాల. బడికి వేయఁగక = డోనుటకు - ముఁయలు =
ఘండములు. సంజాళ్లు=మాంసములు. ప్రేవులు వాటి కేతేరక=రోతచే
కడుపులోని ప్రేవులు నోటిలోనికి వచ్చునట్లుగా. కింకి=రోత.

* 'వడియు బుత్తులు' + 'మడిచుట' ర్థసంబోధము. † 'దుర్గంధము' అను
¶ 'నాఁక' - తాదాశువు వ్యుత్పత్తి.

నాలుక కృపగతం తృప్తుఁడగుచు 1590

మొగము ముక్కింపక ముడుంగక చేయుఁ

బగ లన కవ్వహీపాలుఁ డొనర్చు;—

నెరగులుఁ దప్పలు నెమకుచు, నొక్క

వెనపు చిత్తంబున వెదకి, 'సత్యంబు

తెరలంగ వీని ప్రతిజ్ఞఁ దప్పించి

కర మిచ్చ మొసరింతుఁ గొకకమునికి.'

నని నిశ్చయము నేసి, యావీరభాహుఁ

డొనరంగ నెకరాత్రి యుర్వీత లేండు

నొడలవై బదములకుడఁ జాపి ధక్కి

నడుగు లొగ్గుచు నున్న, నరిని నుంబు 1600

నొరయ మాయా నిద్ర నొంది, లే యెల్లఁ

జరణసేవ యొందు జననాథుఁ జూచి,

—హరిశ్చంద్రుడు వీరదాసనుపేర వల్లకాశీ గాచుట.—

'దోష, నీదెస నాకు నుల్లంబునంబు

వారక కొంతవిశ్వాసంబు వొడవె.

బన్నుగా నాసేయు పనులపై నిన్ను

మన్నించి నిలిపెద నుది నఱ లేక.

ను నుది చెప్పెద విచరంబుగాఁగఁ

దెను పొంద నీ పురి ప్రేతనంబు

నా గుత్తగాఁ జేసినాడ. నీ కచటి

కేరి పీనుఁగుఁ గాటి కవ్వరే దెచ్చి 1610

కైకొని తమ యిచ్చగాఁ గాల్చి నందలి

కృపగత=పోయిన-తుత్=ఆకలియు - తృప్తుడు=దప్పియుఁ

గలవాఁడు. నెమకుచుక = నెదకుచు. ఒరయక = పరిక్షించుటకై.

ప్రేతనంబు=నల్లకాటిని.

పోకుండ, నా యాన పైడిచి, యాశము
 మొల నున్న వస్త్రంబు మొగము కోకయును
 నల నొప్పు నెకమాడ వారిపాతికయుఁ
 బెను పొంద నా కిచ్చి, పిండాశనంబుఁ
 దిని నీవు బ్రతుకు మీ దినమువనుండి.
 నీరదా సనుపేర వెలయు మీ విపుడు,
 కోరి పట్టెడు ముద్రగుదియ గొ.' వ్వునుమఁ
 దనచేతి కిచ్చినఁ దగఁ బరిపూని
 వినుమంబుతో మ్రొక్కి, వీడ్కొని పోయి; — 1620
 యత్తటిఁ గమరుగం పడర దివ్యులను
 మొత్త మై నిగుడు క్రొంబొగల నంతంత
 చుండు నెబ్బులఁ జేరి - మునవమాంస
 ఖండంబు లొండొండ గసికలఁ గ్రుచ్చి
 కమ్మగాఁ గాల్చి - చంకటఁ బెట్టి - మోసఁగి -
 నెమ్మది స్మృత్యంబు నెఱపు భూతములు, ✓
 సగము గాలుచు నున్న శవములఁ బట్టి
 తిగిచి గుంపులు గూడి తినుపికాచములు, ✓
 నెడ నెడ బొక్కల నిడిన బాలకుల
 వెడలించి భక్షించు బేతాళతతులఁ, ✓ 1630
 దలకాయలకు మూఁగి తమతమ కనుమఁ
 గలపొందు దాకినీ గణములు, మఱియు ✓
 నడి వధ్యశిలలపై నడిసి యందంద
 మడుపు లై పేరిన మనుజ రక్తములఁ,
 బుఱియల నట మ్రొంగి పులిత్రేపు లడర

ఆన నొడిచి = ఆన పెట్టి. మాడ = అరచరా. వారిపాతిక = వారి
 కాసును. పిండాశనంబు = పిండపుఁగూడు. నెబ్బులక = సొదలను.

నలుగక పొరలాడి యజమ రక్కసులు, ✓
 మనుముగాఁ గొట్టుల మోకాళ్ల నూడి
 కొని నిక్కి - యా మీఁదిమణపశ్యములఁ
 దొడికి - దంప్రల సెక్కి - దుస్సి రాఁ దిగిచి
 కడఁగి క్రక్కఁడు జంబుకములఁ దోడేర్లుఁ 1640
 బిందాన్న శేషముల్ ప్రిదులక మెసఁగి
 యొండొండ వ్రాలుచు నన్న ఘోరములఁ,
 గరములఁ గొలుపులు నైకొని పేర్చి
 గురులు వాతెడు పెద్ద కొఱవి దయ్యములఁ, ✓
 బోవండ మాయపుఁ బూసరుల్ దెచ్చి
 చేకొని యామంత్రసిద్ధుల కిచ్చి
 తొత్తులగతి నుండి తొడఁగిన సులఁ
 పొత్తునఁ దినెడు పెంపుడు దయ్యములును, ✓
 సఁగి గూడి ఋగ్యజాస్నాసు వేదములు
 పరఁగ గుఱించెడు బ్రహ్మరాక్షసులుఁ; ✓ 1650
 గ్రంథుగాఁ గలిసి, వెక్కిరిమును వెఱపు
 నందంద యొదవించు నా రుద్రభూమి-
 నా రాజశేఖరుం డటఁ బ్రవేశించి;
 ధీరుఁ డై నిజ ఖడ్గ దీప్తులు నిగుడఁ
 జాట్టి పేరము పెట్టి ముడికడ నుడిసి
 పట్టి కూఁతలుఁ బెట్టి బలువిడి మోడి,

మనుముగాఁ = క్రమముగా. మణపశ్యములఁ = పీనుఁగుల యము
 కలను. తొడికి = కఱచుకొని. దంప్రలక = కొఱలతో. దుస్సి = ఊడి.
 గురులు = పరువులు. మంత్ర సిద్ధులకుఁ = వల్లకాటిలో మంత్ర సాధన
 సేయువారికి. తొత్తుల = లంకెల. తొడఁగిన = సత్తులయిన. పొత్తులక =
 సంకడిగా. పేరము = పరుగు

యెల్ల భూతంబుల నెల్ల దాకినల
 నెల్ల కాకినుల మోహిని పితాచములఁ
 గనుగొని, 'నే దాదిగా మీరు నూడి
 చని మీర బాహుని సదనంబునందు

1660

వెట్టి గొట్టము నీళ్లు వెలయంగ గసవు
 కట్టెలు నివి యాదిగాఁ గలపనులు
 పగ లెల్లఁ జేసి, మాపటి కిటు వచ్చి,
 తెగుక మై నీ కాదు తిరుగ రా నుండి,
 యచ్చట నెవ్వరు నెఱుంగక యుండ
 వచ్చి పీనుఁగుఁ గాల వైచి పోకుండ
 నా లీల కొఱవిదయ్యంబుల దివ్య
 కోలల వాఁడగఁ గొని గస్తు దిరిగి,
 ప్రాద్దుఁ జనుదెంచి పాదమాప మున్న
 గ్రుద్ది యాదుద్ధఁ గొట్టుడు. ' నియు,

1670

✓ విపులసంపద గల మీర బాహుఁకు
 జపము నేయుఁడు మంత్రసాధకు. ' లనియు,
 ఒండాలఁ దనక మాసామి దీవించి
 నందు నిచ్చలు బ్రహ్మరాక్షసు. ' లనియు,
 గట్టిగా నియను మీశ్రమముఁ జేసి;
 ✓ నిట్టరాడును బోలె నిలుచున్న వాని
 తేతాకు నొక్కని బిలిచి నీ కంక
 * గాతుగా నా కొల్వకాడ వై మీఁ
 గొట్టి యిందఱఁ బనిగొనుచు నిచ్చోటఁ

వెట్టికో = కూలిలేక. కొట్టము = పసులసాల. కాదు = శ్చ కానము.

విపుల = గొప్ప.

చంద్రమతి హంసనారి అనుపేర ఊడిగము సేయుట. 1689

బెట్టింపు తగు మంచె బెంపార.' ననిన;— 1680

వసుధ బాగిలి మొక్కి వాడును నేగి,
మసలక దిబ్బగా మన్న వేయించి,
సమముగా ఘన కిలా స్తంభముల్ నిలిపి,
యమరంగ సెకమంచె యామీద వైచి,
విచ్చేయు మని విన్నవించిన; విభుడు
వచ్చి యా మంచెపై కల సెప్ప నుండి
యడిదంబు తోడుగా నా చంద్రభూమి
గడు నప్రమత్తుడై కాఁ తుండె నంత;—

—చంద్రమతి హంసనారి అనుపేర ఊడిగము సేయుట.—

పటం గాలకాశము నాలయించును

చతురమాయలను జిక్కి, మలకల జొక్కి, 1690

యొపవాసముల గొంది, ముడుకుల గొంది,
యెపుడు చింతల వ్రేగి, హృదయంబు గ్రాగి
కంటకంబుల నొచ్చి కన్నీరు దెచ్చి,
కంటసంబుల జిక్కి, కఱకుల బొక్కి,
ముంచెంబు వీడి, మోము గరలు వాడి,
గరువంబు దూలి, శృంగారంబు మాలి,
విభ్రాంతి మది మీటి, వెలవెల బాటి,
విభ్రమంబులు బాటి, విశ్వేశు దూర,
బలురామముఖమున బడి కాంతి దప్పి
బలదించెడు బాల శశిరేఖ నోడె 1700
నలిగి, యందలు 'హంసనారి' నాఁ బరగి,

అడిదము = కత్తి. ఉడుకులక = దుఃఖములచేత. వ్రేగి = వేగి.
కంటకంబులక = బాధలను. కంటసంబులన్ = విరోధన పనములందు.
కఱకులు = కఠినాక్షులు.

బలుబాములకు నెచ్చ, పట్టియుఁ గాను
 దినమును జంద్రనుతీడని పనుపు
 పనులు నేయుచు; నిట్లు పండ్రెండు నెలలు

—, కాలకౌశికుఁడు లోహితాస్యుని అటవికి పంపుట.—

మునుకొని వర్తింప;—భూపాలసుతునిఁ
 గనుఁగొని యొక నాఁడు కాలకౌశికఁడు
 చేరి, 'యో లోహిత, చెలఁగి యే ప్రాప్తు
 నీరీతిఁ జంటిక్రిం దిటికి యీ తొత్తు
 కఱపుల గుడిచాటుకాడ వై యిట్లు
 రఱలవు; వీఁపెల్ల దద్దులు గట్ట
 నడువక కా దింక.' నని జప వట్టి,
 తొడలును జెవులు నెత్తురు లుబ్బ నలిమి,
 'యిది యాదిగా నింక నీ వాడలోనఁ
 జదివెడి యాబ్రహ్మచారులఁ గూడి,
 బుద్ధి దప్పక వనంబునకు నిచ్చలును
 ప్రొద్దునఁ జని, పదిపుల్లె లాకులును
 వేలిమి సమిధలు వెలయు దగ్ధలును
 బాలుర పో రుద్దు బండ్లు దోసెఁడును
 దులసి పత్రియుఁ బెయ్య దూడకుఁ గసపు
 నలవడఁ గొంచు ర. మ్మ'ని నియమించి,
 పనిచిన;— వెల వెల బాటుచు వచ్చి,
 తన తల్లి పాదపద్మములపై వ్రాలి,
 యనయంబు వగచుచు నశ్రువు లొలుకఁ

1710

1720

కఱపులక=బోధనములచేత. రఱలవు=కదలవు. అడువక=
 కొట్టక. పుల్లెల=నిస్తరులకు చాలునన్ని. వేలిమి=హానుపు-సమిధలు=
 చిడుగులు. అనయంబు=మిక్కిలి. ఉడ్డక=మాన్సించుటకు.

దన తెఱం గప్ప దంతయుఁ జెప్పటయును;—
గడుపులోఁ జే పెట్టి కలఁచి నట్లయినఁ;—
గడు భయంబునఁ బొంది, కన్నీరు దొరఁగ
గురువచంబులతోడఁ గొడుగు మో మొల్లి,
తిగలాక్షి పెదవులు దడుపుచుఁ బలికెఁ.—

‘గట్టకటా! కృప మాలి కాలకాశకుఁ
కిటు నిన్నుఁ బని కంప పెట్టు నోరాడె! 1780
నడవికి నీ విప్పు డరిగినఁ గాని
తడయక విప్రుని తలయేరు దిగదు.
పట్టభద్రుని కూర్చిపట్టికి వేల్చి
కట్టెలు మోవంగఁ గట్టడే నీకు!
గట్టిగా భాగ్యంబు గల వధూమణికిఁ
బుట్టక వాకేల పుట్టిలి కూన?
యడవికి నిన్నుఁ బొమ్మనఁ జూచి చూచి
నుడువంగ నే గతి నో రాదు నాకు?
నినుఁ బాసి నిముసంబు నే నిల్వఁ జాల.
ననుఁ బాసి పోయెద నా ముద్దులయ్య! 1740
చేకొని యింక నేమి నేయ నున్నదియొ
కాక విశ్వామిత్రు కపటవర్తనము!’—
అని పెచ్చ నూర్చుచు, నా పుణ్యసాధ్య
విషయంబుతో నెల్లవెల్పుల వేడి,
దనుజ దర్శికర తస్కర భూత
ఘనతర మృగ పక్షి గణములవలన
నవిరళంబుగఁ బ్రాణహాని లేకుండ

తలయేరు=తలనొప్పి. పట్టభద్రుని = పట్టాభిషిక్తుఁడైన రాజు
ముక్క. కూర్చి = ముద్దు. కట్టడి = పనుపు. అవిరళంబుగఁ = బాల్చిగా.

కలయంగఁ దోడ్పడి కట్టగాఁ గట్టి,
 సమిధలు దల కెత్తి, చను మన్న; - మొగము
 చెనురింపఁ - నూకటి చీకాకు పడఁ -
 దడ వడంకులు గొంతుఁ దను వెల్లఁ గంద -
 నడుగులు దొట్టిల్ల - నల్లఁ నడచి,
 వచ్చి యల్లప్పుటి వటుమాలమునను
 జెచ్చెరఁ దల మోపుఁ జేచ్చి, రాసుతుఁడు 1800
 చల్లని జలము లచ్చటిగుంటఁ ద్రావి,
 యెల్లన మరలి యా యుర్వీనుహంబు
 నీడఁ గొంఠొక సేపు నిద్రించి, తన్నుఁ
 గూడి వచ్చిన నడుగులు దలఁపింపఁ,

— హోహితాన్యని తిత్తు కి నాగుండు నెలమిటు. —

'మనములో నిందాక మఱచి యున్నాఁచి.'
 ననుచుఁ, బత్త్రములు రయంబునఁ గోయ
 నొకకాలు పుట్టపై నూఁచి - యాపాద
 మొక కొంత నిక్కి - ప్రా నూతగాఁ ద్రొక్కి -
 వాలు కొ మైకకేల వడి వంచి—యన్న
 కేలు సాఁపఁగ - గమకించు నాలానఁ, 1810
 గాలకంఠ కకోర కర కంపి లోగ్ర
 శూలాగ్ర నిగ్గత స్థూల కీలాభ
 లోల జి హ్వయః లోచనం బగుచుఁ
 గ్రాలెడు ఫణము భీకరముగా ముడిచి

నూకటి==పిలకజాట్టు. దడవడంకులు = అధికకంఠములు. బల్ల
 నక్ష = మెల్లఁగా. కాలకంఠ = కవునియొక్క. కర=చేతి చేత. నిగ్గత =
 పెడలిక. కీలా=జ్వాలకటి. ఆభ=ప్రకాశముకలదైన. లోల=చలించు
 చున్న-జిహ్వ=నాలుకయును. అరుణలోచనము=ఎఱ్ఱనొకన్నను గలది.

యాలొన నడంగిన య మ్రహా భుజగ
మాలోహితాస్యుని నద రంటఁ గఱచె.

* నా విషవహ్ని భగ్గని పేర్చి మేన
నానహింపక మున్నె 'హా మాత!' యనుచు,
జాపుతో సఁ పోల్పఁ జనుమాన్చ నొంది,
భూనరపుత్తుఁడు భూమిపై వ్రాలె. 1820
నంత భస్మీభూత మయ్యె నా కటము.
అంతయు కాని యాయాదిసర్వంబు
పనిగడి చంప మోపదు బాలు నతని,
జనని పాతివ్రత్యశక్తి వెంపునను.
అది చూచి ముని పుత్తుఁ డాశ్చర్య మంది,
'మదిలోనఁ దలఁప, నీ పగుతేంద్రసుతుఁడు
నిగిడిన విషవహ్ని నిలువుఁ గాలి
పోగిలి భస్మము గాక, పోలించి చూడ,
నల కాలకూట మహాగర్భంబు
చెలగుచు మ్రొంగి మూర్ఛితుఁడైఁ జివుని 1830
వదువుఁ నున్నాఁడు; వాడదు మోము,
విడవదు తనుకాంతి వీన మంతయును,
బదతలంబులు గాఢ వాఱవు. నిష్పృఁ
జెద లంటునే! నలచేతి యీ రత్న
వెలయు నే మంచు దీపించి కట్టినదొ
తలపోయ మును వీనితల్లి దా!' ననుచు,
నతిముఠిఁ బురమున కంగి, య వార్త

అదయ అంటక = నిష్పృక యంటునట్లుగా - భ గాలుమను
నట్లుగా. వదువునక = విధమున. అతిముఠిక = సంధిమమున.

తెఱఁ గొప్పఁ జంద్రవంతి దేవతోద
గఱుతులు పెప్పి వధులు చని. చంతఁ,

—చంద్రమతి సుతుఁగూర్చి విలపించుట.—

గొలుగానిపలు కనుకొన్నాడి వేడి 1840

మెఱుంగుఁగైదువు నాటి మెఱమిన, గండె
పటియలుగా వ్రలి ప్రాణంబు లెడలి,
యదఁ, భూకలు దేవి 'హ పుత్ర! యనుమ,
మెదవిన వెనుమూర్చు నొక్కింతతడవు
తఱగిన కదలి చందంబున నేల
నొఱిగి, చేచ్చలు దక్కి, యెయ్యనఁ జెలిసి,
నేలలు పుడువచు, నిగిడినవగల

పాలుగన్నుల నీరు వఱద లై పాఱ,
బసక్కటా! యో లోహితాస్య, నా కింక

* ది క్కాశ్య? పటమీద? దెరు వేది బ్రతుక? 1850

నీదుఁఖవార్ధి నే నేతెప్పఁ గడవ
నీదుడ? నీవిధి కే మని వగతుం?
పతిఁ బాసియును నిన్నుఁ బట్టి నాపట్టి,
మరిని నే దిగులును మఱచి వర్తింప,
నెక్కడ నుండి నేఁ డిటు వెంటనంటి
తెక్కలి దైవంబు ద్రెక్కొనె నిన్ను!

† బట్టక పుట్టి పుట్టుభోగిపయిఁ
బట్టభోగికి బగఁ బట్ట నేమిటికి?

మెఱమినక = త్రిప్పఁగా. పటియలు = బద్దలుగా. వార్ధి =
ముద్రము. తెక్కలి = చంచకపు. ద్రెక్కొనెక = వింపెను. పుట్టు
భోగిపయి = ఆబద్ధశ్రీమంతుని మీద. భోగికి = పామునకు.

నప్పాపజాలిపు ర్యద రంటఁ గఱచు
 నప్పుడు నన్ను నే మని తలంచితినో? 1860
 వేడిమి హృదయ మీవిప్రన కృతు,
 'వీడు కొండికవాడు వివిన భూములకుఁ
 గనికరింపక పంపఁగా నెట్లు వచ్చు?'
 ననక కృపాహీనుఁ డై నిన్నుఁ బంపె.
 బంపె బో, నీకుఁగాఁ బనిఁ బూని యడవి
 కింపెసలార నే నేల పో నెతి?
 బోవుట గలిగిన బుత్తి సిక్ గోలు
 పోవుదునే? బుద్ధి బురు వెట్లు మేనె?
 నీ పుట్టి నప్పుడు నెన్ని దైవజ్ఞ
 లేపార నిల యెల్ల నేదెద వసుచుఁ 1870
 గడఁగి పల్కిరి గాని కాలాహిచేత
 నడవిలోపలఁ జత్తు నన్నరై తనయ.
 అడవికి నీ వేగునవును - గన్నీరు
 వెడలెను నీ వాలు వెడఁగ గన్నులును -
 విన్ననై నెదవులు విడిచి దైవ్యముఁ
 నన్న ర మ్మని పిల్చు నలిగొట్టుపలుకుఁ -
 బలుచని చెమటగో ఫాలభాగమునఁ
 గలగొన నంటిన కాక పక్షములుఁ -
 దలసాల వెడలెనుదాక వా దెసకు
 మలయుచుండులుఁ - గల మంచి నీ మోముఁ 1880

కొండికవాడు = బాలుడు. వివిన = అడవి. ఇల = భూమి.
 కాలాహిచేత = నల్లత్రాచుచేత. వాలు = నిగుడ. వెడఁగ = వెడలుపు.
 నలిగొట్టు = సన్న సన్న పు. ఫాల = లలాట. కాక పక్షములు = జాలుపాలు.
 మలయు = తిరిగడు.

గన్నులఁ గట్టిన కైకడిఁ దోచు
 చున్నది, యిప్పు డెట్లొప్పుదు మఱునఁ?
 ప్రొద్దు నేఁ దీదె న్నుంకఁ, బాలముననుండి
 ముద్దులేఁగలు నచ్చి మొదవులఁ గలసె.
 మనమున మోహంబు మల్లడి గొనఁగఁ
 జనుజేవు నీ వేల? నన్నులు నేవె.
 నేపరింపుదురె న నిట్లు మా యయ్య?
 నా పుత్రోత్పత్తి! నా నిధానంబ!"
 యని, వెళ్ళు భంగుల నడలు—భూపాలు
 నరితివై నా విప్రవనిత గోపించి,

1890

—కలహానింతః చంద్రమతిని ఆదర్శించుట.—

“యోసి, యహంకల్య మొదల నేద్యైదవో
 యీసంధ్యప్రాద్దు మా యింటి మందటను?
 గలగొని చీమల గాచల నలను
 జెలఁగుచు మందల కేళువు లాడఁగను,
 నీ కేల పలవింప? నీ కుమారుఁడు
 నీకునుగాఁ జెడ నేఁ డిల్లుఁ బెల్లుఁ.
 బోకాడి నట్టి యా ప్రొడని కేడ్వ

* నాకుఁ బోలును గాక; నా నూత్రధారి!

మొదవులకొ=ఆవులను. మల్లడి=పెనఁకున. ఏపరింపుదురె=దుఃఖ
 పెట్టుదురా. గామ లకఁగా చీమలలో నొకవారి వికేవము - చీమల
 గామలనలెను=పలువురు అంతటను చేరి అడుట. పెల్లు=పెరడు-ఇల్లుఁ
 బెల్లుకొ=సర్వము అడుట. పోకాడినట్టి=పాటిపోయినట్టి. ప్రొడనికొ=
 గడుసుకుట్టువానికి. నానూత్రధారి=ఓసి నావేసాలమారీ - నూత్రధారి=
 ప్రధానవటి.

కొడుకు నేడకొ దాఁగ గొఱకు గా నంపి,

‘కడు నుగ్ర భుజగంబు గఱచిన ద’నుచు,

1900

వెడఁచుచు లేచుచు, వెడకుచు నుండు,

వెడలి పోఁ జూచెదో వేసాలు వన్ని?

లోకంబులో లేని లొటతాటకడై,

* నీ కువాడయు లన్నియు మాకుఁ దెలియుఁ.

నైకొని మేఁకలఁ గాచి రా పొమ్ము;

నీకంటె మిక్కిలి నెఱబాణ నేను.

† గొడుగుకై విడిపించు కొనుచు నీ వున్న,

నైవెడప కెక్వ నొనర్తు రీపను లెల్లఁ?

బాలు లే లెమ్ము పిసాళింప. క’ నుచు,

నా లీల దుర్భాష లాడుచు నున్న

1910

కాలకౌశలభార్యఁ గనుఁగొని, వగవు

లోలోన నడచి, యాలోలాక్షీ పలికెఁ.—

‘దల్లి, నా మీఁద నిత్తఱి దయ నుంపు,

ముల్లంబులో నిది యొందు గాఁ గొనకు;

విస మెక్కి చచ్చెనో విసినంబు లోనఁ,

బొసఁగంగఁ గొఱప్రాణముల నున్న వాఁడో?

చొప్పుడ నా పుత్తుఁ జూచి రా నొకని

నిప్పుడే పంపు. వాఁ డీల్గక మున్నె

మసలక తెప్పించి, మందు పోయించి,

పసునుగా నెనఁగంపు ప్రాణదానంబు.’

1920

లొటతాటకడై = జిత్తులమారీ. కువాడమ్ములు = కపటములు. పిసా
ళింపక = దొంగయెత్తులు వేయక. ఈల్గక = చావక. మసలక = తడఁచక.
పసునుగాక = చక్కఁగా.

• ‘లన్నియుఁ దల్పు మాట’ † ‘కొడుకుకు.’ ‡ ‘కవ్వరునేను’

ననుచు, ద్వైపము దోప నా రాజుడని
తను వేడుకొనుచు, బాదములపైఁ బడినఁ;-
గలహకింతిక్ కనికర మింత లేక

తల మని ముంగలఁ దలఁ బాయఁ ద్రోచి,

* 'తొలుతటిసాముతో' దో డింకఁ గొంత

గలువఁ జూచెదవు, మిక్కిలి జాణ పొదు.

కట్టెలు దే మ్మన్న, హానభుజంగముల

పుట్ట లెక్కిగ నేల పోయె నీకొడుకు?

చేకొని యిది మేము చేసిన తప్పె ?

వా కట్ట పైచిమి కగుఁగ బాములకు ?

1930

మందుల విలువలు మా కేడఁ గలవు ?

మందు పెట్టగ లేము, హఁ జేయ లేము,

వెదక నంపగ లేము, వెజ్జఁ దే లేము,

మదిమదితో నుండి మా కేమి క్రద్ధ ?

పీడి వాయదు మాకు విడ్డంగు నీవుఁ

+ గూడు గూరకు సది గొట్టుచు నడిగి. (?)

ఉన్నమాటలు మాని, యూగక కచ్చి

పన్ను గా నీ చేయు పను లెల్లఁ దీర్చి,

ప్రాద్దు వోయిన మీఁదఁ బోయి నీ పుత్రు

మిది నిక్కంబుగాఁ జూచి ర. వ్ర' నిస; — 1940

నత్తగ మొందాడ నులికి, యా సాధ్య

తలము = తొలఁగుము. వా=నోరు. మనక = బ్రదుకునట్లు.

వెజ్జక = వైద్యుని. మదిమదితోక = వెన్నదిగా. సదిగొట్టుచుక = నింది

గలిగించుచు. ఉన్నమాటలు = కడమమాటలు. మిది=వృత్తాంతమును.

* 'తొలుతటిసాము' + 'సది గొట్టుచు నడిగి'

చిత్తంబులో శోకభి సంకుచుండ,
 బాము పోయినదాకం బాగలు గొట్ట,
 బాముల బొందుచు బను లెట్ల దీర్చి,
 బవలియు, పుటి వచ్చి, భక్తి దీపింప
 నడుగు లొస్తును నున్న; — నా విప్రవసిత
 నడి జొల్లు నెలవుల నడిచు, నూరుపులు
 నిడుద లై గొటగొట నిగుడ, వెక్రొకులు
 విసి జంజాలు దల వ్రేలాడ, జెనుట
 దొరంగ కతుంబుల దుగ్గంధ పెనంగ,
 ✓ బిసలు గాచినకుండ పేన్చ చందమున
 నెనగిన బాకి నో రంతయు దెబిచి,
 కలకంఠల వాడకంఠలు బెదర,
 బెలుచు బండ్లు బెటవెట గొరుక్కొనుచు,
 నెడలిచీ నెఱుంగ కుదరంబు పెద్ద
తనగంబుగల దోప, దనప్రక్కలందు
 బడుగును బేకయు బలం బడి మునిగి
 పడుచులు గూర్కంగ, బండి చందమున
 దెప్పన నిద్ర జెందిన యట మీద; —

1950

— చంద్రమతి పోయి తనయుని గనుట. —

న పువ్వులోచన యల్లన లేచి,
 యంధకారమును శోకాంధకారమును

1960

శోకభి = దుఃఖాగ్ని. బాగలుగొట్ట = బాధింప గా. బాము
 లక్ = దుఃఖములను. నెలవులక్ = పెదవిమూలలందు. జంజాలుద్రుక్ =
 చింపితిలయందు. కతుంబులక్ = చంకలయందు. పిసలు = కడిగిన
 ధాన్యములో శ్రోతును పడినది. తనగము = ఎద్దుమీద నీళ్లు తెచ్చెడి
 గోలునంది.

బంధురం బగుచు లోపల వెలుపలను
 గిఱిగొని కవియంగఁ గంగల నొక్క
 కొఱవించి కౌని, నడుగులు పెప్పి చనిన
 కడకుఁ బోయినత్రోవగా, నొక్కతెయును,
 దొడరిన పతిభక్తి తోడుగా, నరిగి,
 పాడ వైన నట భస్మ పుంజంబు గాళ్ల
 కడకు - బుట్ట రలాపి కడ - నుండ - నిట్లు
 పడి - కన్ను లర మోడ్చి - పాదముల వీడు

* పడఁ జూచి - మృశపాణిపల్లవయుగము 1970

వెడఁదయురంబువై వ్రేసి - గళంబు
 కుడి దిక్కు భుజమువై గొండొక నంది -
 మొగ మొరగాఁ జెట్టి ముందటిమంచు
 జగి దప్పి కంఠూరిచే బీటువాటి -
 యొక వికారము లేక, యూరక తొల్లి
 ప్రకట నిద్రావస్థఁ బరఁగుచందమున
 నున్న - యాలోహితాస్యునిఁ జూచి 'ప్రాణ
 మున్నదో? లే. ద'ని యువిద మూర్ఛిల్లి,

† ధర మీఁదఁ బడి పెద్దతడవు గాఁ దెలిసి
 పురపురఁ జిత్తంబు పొక్క - నందంద - 1980
 చెందమ్మి రేకులఁ జెనకు హస్తముల

బంధురము = దట్టము. పోయిన త్రోవగా = పోవునట్టిదారి
 యందు. నటభస్మపుంజంబు = మట్టిబుగ్గిరాసి. మృదు పాణి పల్లవ యుగ
 ము = మెత్తని చేయి చిగురు దోయిని. వెడఁద యురంబు వై = వికార
 వత్తుము మీఁద. గళంబు = మెడ. మంచు = పిల్లజాట్టు. జగి = కాంతి.
 కంఠూరిచే = ఎఱ్ఱనిడుముచేత. బీటువాటి = వన్నె మాసి. చెనకు = కేరు.

ముం దలయును మొగంబును మోడుకొనుచు,
 జాలఁ గీ లెడలిన జలత్రంపుబొమ్మ
 పోలిక మూర్ఛిల్లి, పుత్తులై వ్రాలి,
 క్రమ్మఱు దెలివొంది, కన్నీరు దొరఁగ
 నన్నదిరాక్షి యిట్లని యేడ్వఁ దొడఁగ. —
 'హా! లోహితాస్య! సంశ్లేక విస్తార!
 లాలితసౌభాగ్యలక్షణాకార!
 హా! నిర్వికార! మహాగుణాధార!
 భూ నుత ఘన మణి భూషణోదాగ! 1990
 హా! సుకుమార! కల్యాణవిహార!
 వాసి కెక్కిన చక్రవర్తి కుమార!
 తిన్నని నగ వామలించు నీ మోముఁ
 గన్నుల పండువుగాఁ జూడ కున్నఁ
 బులకండ మొలుకు నీముద్దులమాట
 లలవడ వీనుల నాలింప కున్న,
 మెఱుఁ గారు నీ బోదు మేను చిత్తంబు
 కఱుపు వో నక్కునఁ గదియింప కున్న,
 నొడలఁ బ్రాణము లుండ మైకనిముసంబు;
 నెడముగా నినుఁ బాసి యే నెట్లు లోర్తు? 2000
 నే తెరువునఁ బోయి యే నెట్లు వత్తు?
 నా తోడఁ జెప్ప వే నా తోడునీడ!
 యెచ్చట నుండి ని స్సెలమి నేఁ బిలువ,
 నచ్చి, నెక బొడ గాంచి, వదనాబ్జ మలర
 నెవరుగా వత్తు; నేఁ డేటికి రావు?

అమలించు = రప్పించు. పులకండము = కండచక్కర. బోదు =
 గోమగాఁ బెరిగిన. అక్కునకొ = తొమ్మన. ఎడము = దూరము.

చూచితిమి నా వివాహ మును గలవఁ జూచు?
 కరుణలచేత నీ హాస్య విన్నతనె
 తడఁపఁ జే గాని రెప్పు యై వెళ్ళి
 యున్నామె మఱి పక్ష వ్యవహార జేసి
 పూరినో నే నిట్లు పుణ్యమాణి లోయ? 2010
 ఇంకా నీ మని యొకమఁ కింక
 ఇంకా నీ కింక నుడిగి నానాని
 కింక కాన్పినే . నైతి పండిల మేది
 లందుఁ జెప్పఁగలె నెని నున్నతల
 సుదకులు నోకొట్టి పోలు వాడ
 నిడుక నోయెడు నీవు నేను రానేల
 బడి కక్కి లుక నే న్నికముఁ జదివి
 నకునికి నిర్భయ నొడి యున్నానె
 నే మందు నీకె జెట్లు లే మందు విధిని?
 నే నందు కట్టి వెళ్ళఁ బ్రాణములు? 2020
 అని యని పలకించి యగనిపై పోలి,
 తనయుని ముక్కునఁ దన న్రేలు మోపి,
 యుడుగక వెల్లనె యూరుపు లకపి,
 'యొడలఁ బ్రాణము దాని యున్నది గాని
 చాగఁడు కింక ' దని చచ్చించి, సతీయు
 భావించి 'యిది యేల వలనని యాన?
 వక్తరే చచ్చినవారును మగల?
 నిత్రతీ నిటు చాగ నిది కట్ట డయ్యె.

మరులు=ప్రేమ. ఓ యన్న...నుడిగి=ఓ అని నేను పిలువఁగా
 నీవు ఒకమాట కోపముతో 'ఏమి?' అని పలికి ఓ యన్నా నీ కోపము
 తీటి. కుందు=దుఃఖమును. రానేల=రాని నేలయందు,

నిన్నియుఁ గల్ల, లూహింపఁ, గౌశివఁడు
 నన్ను వేదనుఁ బెట్ట నలిఁ బన్ని నట్టి 2030
 మాయ గా. కిని. 'వైకమా!' యని, కొడుకు
 బా యని యక్కునఁ బట్టి, పాలిండ్ల
 నొత్తి, 'యో యస్తు! చ న్నల్లఁ దక్ష శోక
 మొత్తి, యా కజచిన యుగంబుఁ దలచి,
 'శ్రుతిబాహ్యుఁ డిలఁ బుట్టుగ్రుడ్డి తామసుఁడు
 గతిచెడ్డ చెడుగు తెక్కలి బాక్కలాఁడు
 పదవిహీనుఁడు జగ త్పాణిభక్షకుఁడు
 పెదకి యావిసపాల విత్తు నే మందు?'

—రోహితాస్యసికి అగ్నిసంస్కార యత్నము.—

నని పాము నిండించి, యంతరంగమునఁ
 దనుఁ దాన యూరాప్పి, కైద్యంబు దెచ్చి, 2040
 'వెల్లుఁ వొలిన విధిని నీయడవి
 మల్లడి గొను నగ మన కేడ్చినను,
 గుతునిప్రాణములు నచ్చునె? వీనిఁ బుణ్య
 గలికిఁ బోన దహించి, కాలకాశుని
 ముదిత మేల్కొనకయ మున్నె నేఁ బోయి
 నదలక పని దీగ్గ వలయు. నివోపిటఁ
 దదయుట గా' దని, తనచీర విగించి,

బా-రా అనుట. శ్రుతిబాహ్యుఁడు = వేదబాహ్యుఁడు = చెవులు
 లేనివాఁడు. తామసుఁడు = దుష్టు - తామస మైసర్వభూతి. బాక్క-
 లాఁడు = సర్పము-కన్న గాఁడు. పదవిహీనుఁడు = కాళ్లు లేనివాఁడు -
 స్థానము లేనివాఁడు. జగత్పాణిభక్షకుఁడు = గాలిని తినువాఁడు -
 లోకములొనివారిప్రాణమును భక్షించువాఁడు. విసపాలవిత్తుకా =
 శాశికుని. మల్లడి గొను నగకా = పెనఁగొను దుఃఖముచే.

కొడుకు వీపున గట్టుకొని, కొంత దవ్వు

చని, చిలి కే కాన్తి శకల కపాల

ఘన చర్మ సంకీర్ణ ఘట జీర్ణకూర్ప

2050

భసిత సముద్భట పటు పట దూభత

విసర వేతాళ సంస్కృత మై చూడ

నలిభీకరం దైన యా మిద్రభూమి

ధృతిఁ జొచ్చి, యం దొక్కదెసఁ బుత్తు) డించి,

పొంత యొల్కులలోనఁ బాడఁ జటి కాలి

కొంత చిక్కిన కడ కొఱపులు దెచ్చి,

కుటుప్రాఁగుగా నిడి, కొడుకు నం దునిచి,

కొఱవి నెక్కడఁ దలకొఱ విడఁ బూని,

చేతు లాడక, మోము చీరతో నొల్చి,

— చంద్రమతికడకు వీరదాసు వచ్చుట. —

* యాతురంబుగ నేడ్వ;— నాయుర్త రక్షము

2060

విని హరిశ్చంద్రుండు విస్తయం బంది;—

‘ననుఁ గ న్నొఱంగి, యీ నకురేయి, నకిట!

యీవల్లకాటిలో నీయార్తరాజ

మీ విధి విన వచ్చె; నెలుఁగుచందమున

బోలింప, సతి గాని పురుషుండు గాఁడు.

చాలు నీ తలపోత. చయ్యన నేఁగి

చిలి=సాదలు. కేక=వెండ్రుకలు. శకల=తునుకలు. కపాల =

పుట్టెలు. సంకీర్ణ ఘట=చెదరిన కుండలు. జీర్ణ కూర్ప=చింకి చేటలు.

భసిత=బూడిద. సముద్భట=మిక్కిలి ఉత్థరముగా - పటు=బిట్టుగా.

విసర=సమూహములు. సంస్కృతము=కూడఁకొన్నది. పాడపు అట =

నిడివి తఱిగి. కుటు = చిన్న.

కదిసి చూడక పొందు గా.'దరి ముద్ర
గుదియ మూపున నిడి, క్రూరభద్రులు
మెల ద్రిండుతో నంట ముడి వేసి బిగిచి,
కులగిరివైపుండి కుంభీరివూడి

2070

కనమున నులుగు సింహంబు చందమున
మిసలక యారాజు మంచెనై నుండి
మేదిరి బడ చాటి, మెల్లన వచ్చి,
యాదటఁ గనుగొనుఁప్పు; —డయ్యింటి -
నెరిసినకురులు - నెటి ధూళి దూలి
విరిసిన సీనుంటి వీధియు - కదలి
బాటిన పయ్యది - చెన్నులమీదఁ
గాతెగు కన్నీరు - గంపల్లకమునఁ
గదిసిన చెక్కును - గలికి లే నవ్వు
గుదిసిన చూపును - కొంహొక కదలి

2080

మూపునై వ్రేలు క్రొమ్మడియును - కదల
వాపోవఁ గెంపాని వాలుగన్నులును -
వెడలు నిట్టూర్పులు - వెగయ కుత్తికయు -
బడలిన మేనును - బగిలిన మోము -
మగిడిన చనుఁగప్పు - మాసిన చీర -

ముద్రగుదియక = తన యధికారముపేరు చెక్కియున్న లా
తామును. ద్రిండు = దట్టి. కుంభీరి = భూమి. అసమునక = దర్పముతో.
ఆదటక = ప్రేమతో. నెరిసినకురులు = చెదరిన తలవెక్కుకలును.
నెటి = సొంపు. ధూళిక = దుప్పడే. తూలి = చెడి. విరిసిన = చెదరిన
సీనుంటివీధి = పాపటరేఖ. కలికి = అందంపు. గుదిసిన = తగ్గిన. కొంహొక =
కొంచెము. క్రొమ్మడి = కొప్పు. వాలు = వికాలములైన. వెగయ =
వెక్కివెక్కి యేగుచున్న. మగిడిన = తొలంగిన.

పగిలిన యధఃబింబము - నై, తలంపఁ
బలుచని మొగిలులోపలఁ దోచు చంద్ర
కళభంగి మాఁగుడు గవిసి - మానికపు
బొమ్మను పసిపాఠఁ బొడిగినమాడ్కి
నెట్టేని క్రొమ్మించు నిగడక మాసి,
నాకేతుఁ బాసిన నాటి పొలోమి
చేకొన్న దుగ్ధశఁ జెందిన ట్లున్న;—
భావించి యాత్మలోఁ బలుమాలు పగచి,
భూకల్ల భుండు దాని ముందట నిలిచె.

2090

చంద్రమతి నీరదాసుల సువాదము.

నిలిచిఁ, గనుఁగొని, నివ్వెఱపాటుఁ
గళవళంబును మదిఁ గడలుకొనంగఁ -
దొలఁగిన పయ్యద తుంగస్తంభుల
కలకడఁ గప్పు - నయ్యబాక్షిఁ జూచి,
'వెఱవకు మీ నయో! వెలది, యిచ్చోట
నెఱసి చీకటి నిట్లొంటి నున్న

2100

* నెఱసాహసివి. మఱి నీకేటి వెఱపు?
మఱుఁగు వెట్టిక చెప్పమా నీకు నిట్టి
నెగు లింతయును నేమి నెఱమున నచ్చె?
మగన నీ పేరేమి? మగని పేరేమి?
యెచ్చట నుండుదు? వీ బాలుఁ డెట్లు
చచ్చె.' నావుడు;—ముఖాబ్జము వ్రేల వైచి,

అధఃబింబము=దొండపండువంటిమోవి. మొగిలు=మబ్బు. మాఁగు
డు=మాలిన్యము. నాకేతుఁ = ఇంద్రుని. పొలోమి=శచీదేవి. నివ్వెఱ
పాటుక=ఆశ్చర్యమును. కళవళంబును=కలఁతయు. నెగులు=కప్తము.

• 'నెఱసాహసి వి' అన్న లింగదోష ముండదు.

కన్నుల బాష్పంబు కణము లందంద
చమ్మ గుబ్బల మీద జలజల దొంగె,
బొరిబొరి వగచుచు, భూమ్లభూమ్ల
నగురా, గద్గదకంతి యై పలికె.—

2110

‘బుచ్చువరేణ్య, యీవు నొక్కరి ప్ర
వరులంటి దాని నై వర్తింతు చుండు,
నప్పు దీర్చగ నుపాయము నుతి లేక -
తప్ప నాడక - పలికె న్నమ్మ కొనియె,
నా సుతుఁ డితఁ, డంచనా నా పేరు;
భూసురుం డవవికిఁ బుత్రేన వేల్చి
కట్టెలకై వచ్చి కడు నుగ్ర మైన
కట్టిఁడి భుజగంటఁ గాటునఁ బెచ్చె,
ననఁ, మీ రెవ్వ? పట్టుకంప మీఱఁ
దనకోక మునుపఁ జిత్తమునఁ దలంచి
విచ్చేసి నట్టి యా విశ్వనాథుడవై?
నిచ్చలు బహు భూత నివహంటఁ గొలువ

2120

* నిచ్చలొక బ్రతు మార నీ మద్రభూమి
నమ్మగా విహరించు నా భూతపతివో?
యెఱిగి యుండితిరేని యే మైన మండుఁ
గమన నిచ్చి నజీవుఁగా వీనిఁ జేసి
నన్ను రక్షింపుడు.’ వాపును; — దాని
సన్నుత ప్రియవాక్య సరణిచేఁ దనదు

కట్టిఁడిభుజగంటు = క్రూరసర్పముయొక్క. అనుకంప = కనికరము.
నిచ్చలుకొ = సదా. నివహంటు = సమూహము. ఇచ్చలొక = మనసులో.
విశ్వనాథుడవో = కాశీ విశ్వనాథుడవో. భూతపతివో = కివుడవో.

నీలగతి యవుట నిష్కలముగా నాత్మఁ
దెలియక, చంద్రవతీదేవి కనియె.—

2130

‘భూతనాథుడఁ గాను, భువి నెల్ల జనుల
చేత మ్రొక్కులు గొను నిమిషుడఁ గాను,
వెడఁగ మందులచేత విష పెట్టవంగుఁ?
శివునితో నీడ నాచిసఁ బాముకాటు?

మందుఁ బెట్టఁగ నే, పనఁ జేయ నే.

నెంచు నిష్ఠాముఁ నీ సుద్రాధూమి

గుత్తగాఁ దొక్కొని గురుభూతశక్తి

మెత్తి యెవ్వరి నైన ను కృడఁగించు

బలియుండు చందాలపతి వీరబాహుఁ

దెలిమిమై ఎఱ్ఱించి, యీ ముద్రగుడియఁ

2140

దగ నిచ్చి, యీకాదు తఱలక లేయఁ

బలంబు గావంగఁ బనిచె న. న్నిందు

వీరదా ననుజేర వెలయు మండుదును.

వారక నడురేయి వచ్చి నీ విట్లు

నన్నుఁ గానక యుండ నందనుఁ దెచ్చి,

పిన్ననిఁ జిలివీఁదఁ బెట్టంగఁ దగునె?

నెలఁతవు గాన మన్నించితి నిన్నుఁ;

దల ద్రవ్య ప్రేయుడఁ దక్కొరుఁ దైస.

* సాద వేషుఁ దగునంత చోటికి మాద

మొదటనే తెచ్చి మాముందఱఁ బెట్టి,

2150

పిదప దహింతురు పీనుఁగుఁ దెచ్చి.

ముగిత యీ తగిన చోప్పున నీవుఁ దెచ్చి

యీ షమాను కగ్గి యి మ్మిటు పొసంగ
లే టున్న, గాల్చి పో లేవు. న న్నేలు
నొడయుండు వీరబాహుని యడ్డు లాన.

వెడలి పో. మ్మనిన నవ్వెలది యి ట్లనియె.—

‘బరహితచిత్ర నావై నొకకొంత
కొంగ పేయక సిరి గలదానిబలెనె
యడిగెద వేల న న్నదలించి యిపుడు?
ఎడపక దీన నీ కేమి గూడెడిని?
సకలదీవుల నేలు బంపతి పుష్పంఁ
డకట చేరెడు నేల కర్పండు గాడె?

2160

* నీ వే మొనర్తు? పన్ని ముని మాయ
నావెంటఁ దలిగొని నలచి పో నీక,
పట్టి, యీలి నేలపై నిడి కాలఁ
దెట్టి ప్రాముచు నొసవెట్టు మంచంగ?
నని యిట్లు నాయగా నాడె మాట
విని, హరిశ్చంద్రభూవిభుఁ డాత్తఁ గలంగి,
తగ విచారించి, ‘యీతరుణి నా పత్ని
యగు’ నని, హంసు సయ్యన మగిడించి,

2170

‘గట్టిగా నెఱుంగ కీగతిఁ దలం వేల
పుట్టె విశ్వేశ నా మిథిలొ?’ ననుచు,
బరితాప మంది యప్పడలె నీక్షించి
మరి పల్కె ‘జోద్యంపు మాట లాడెదవు!
నట్టేడు దీవుల నడు మెల్ల నేలు
పట్టగద్రునిమాకి పట్టట బాలు!

తతి = సమయము.

దానుహీనుని దేవి వంట! నీకు విత్త
 మేమియు లేదన్న వెంట నమ్మ వచ్చు!
 నీ కెంత గలిగిన నిన్నదలించి
 మాకుఁ గైకొనఁ రాదు మాడకు మిగులఁ. 2180
 జేకొని యేలిక చెప్పిన చొప్పు
 గాక నీ వేదటికము నాకుఁ బొత్తె?
 పాటలగంధి నీపలు కియ్యకొనఁగఁ
 గాటిపాపని కేల కరుణ నీమీఁద?
 లేకున్న, నా కిచ్చు లెక్కకుఁ జెల్లు
 గైకొందు, నిచ్చు నీ కట్టిన మినుకు.'

—వీరదాసు హరిశ్చంద్రుఁ డని చంద్రమతి యెఱుంగుట.—

నావువ; నల్కి, యానాతి చిత్తమున
 భావించి 'తన పతిభక్తి పెంపునను
 బాడగాన రా దన్యపురుషుల కే
 కొడిక మై నామెన నున్నయిమినుకు. 2190
 ఇతఁడె, హరిశ్చంద్రుఁ డీక నేమి శంక
 మతిలోన.' ననుచు, నమ్మా నాధీకుఁ
 కున్నదుర్దశకు బిట్టుల్లంబు గలగి,
 తన్నుఁ దా వెఱుంగక భయమింద వ్రాలి,
 ధృతి పెట్టకేలకుఁ దెలిసి, 'హ! నాథ!
 సతతదయాలోల సత్యసంకీల,
 హ! హరిశ్చంద్ర! రా నయ్య; నీ పుత్రు)

నట్టు = కుదురైన. పాటలగంధి = పాటలపుష్పమునంటి పరిమళము
 గలదానా. ఇయ్యకొనఁగ = అంగీకరించుటకు. కాటిపాపనికె =
 వల్లకాటిలోని వానికి. మినుకు = తొలిబాట్టు తన = నాయొక్క. ఒడి
 కము = మనోహరము.

లోహితాస్యనిఁ బద్దలోచనఁ జూడు.

మందు నీతోడలనై మదమున నిద్రఁ

జెందినగతి నేను చిత్తంబు పొక్కఁ

2200

బన్నిన చిలివొందఁ బడి దీర్ఘనిద్ర

నున్నాడు, మేల్కొనఁ జొరకమరి యైన.

నాపుత్రోత్పత్తంబు నాపాటుఁ జూడ

నొపక వచ్చి తా నున్నవాఁ డిచటఁ,

గాటిలోఁ గానని కన్నుల నున్న

చోట నిన్నిబృంగి శోకాల్పి ముంపఁ

దలంచి మ మ్మిటుఁ దెచ్చి దైవంబు నీకుఁ

దెలిపెనే?' యనచు, నద్దినకరి పులుని

యదుగల వైవ్రాని, నుక్రతు లుచరి

మమఁగు గట్టఁగఁ జంద్రమతి విలపించె.—

2210

‘నో సార్వభౌమ, నీ వున్నయీమంచె

భాసుర రత్ని సభా మంటపంబె?

పటు భూత చేతార పంక్తులు వీర

భట పరివారక ప్రకరింబె నీకుఁ?

బెను పొందు చితి నన్ని భీకర కిఖలు

ఘనతర కరదీపికా సహస్రములె?

చదలఁ గిక్కిరిసిన శవ ధూమ పుంజ

మది భవ తేలి నీ లాతపత్రంబె?

కూల కీలిత నర స్థూల కిరోజ

జాలంబు లాభేట సమయ చామరలె?

2220

అతపత్రంబె=గొడుగు. కానని=మమ్ముచూడని. కూల=కొలుత—

కలిత = దింపఁబడిన. స్థూల = పెద్ద — కిరోజ జాలంబులు = తల

వెండ్రుకల మొత్తములు. అభేట=వేట.

కర మర్చి నరకరకతినపాత్రములు
 సనసత మంగళాచారకుంభములె ?
 భృంజన ప్రదేశ నిజ వ్యంజనములు
 ఛళఛళ మను చిత్ర తాళవృంతములె ?
 ప్రజతండములు బరాబరి నేయ మత్త
 గజములు నీవెంటఁ గదలి రా వేల ?
 నూజతోఁ బడివాగ నొప్పుసాంబ్రాణి
 తేజలు నీవెంటఁ దిగిచి రా వేల ?
 కల నొప్పు దండెల వజ్రాల మించు
 కొఁకాకు చున్నయాందోళిక లేని ? . 2230
 పసిఁడితీఁగల కీలుబంజాల డాలు
 పస నైన ముత్యాల పుల్లకీ లేఁ ?
 యా లేజ మా గూప మా భుజాగర్వ
 మా తెల్వి యా భాగ్య మా రాజసంఘ
 నెక్కడ నుడివోయె ? నెక్కడ నవఁగె ?
 నెక్కడఁ దద మొద లీమదనస్థ ?
 కక్కటా !' యని యెక్కువ తిరఁ జిట్టెంబు
 వొక్కఁ, గొఁగిటఁ జేప్పి, భూవల్లభుండు
 ముప్పిరి గొను మూర్ఛ మునిగి, యొక్కింత
 తెప్పిటి, ధైర్యంబు దిగబాఱఁ - దన్ను . 2240
 గప్పినపుత్త్రోకోకంబున మునిగి,
 వి ప్పారుకన్నుల వెస నశ్రు లాలుకఁ,

వ్యంజనములు = విసరకణ్ఠములు. చిత్ర తాళవృంతములె = చన్నెలవిసరకణ్ఠములు. బరాబరి = హోచ్చరిక. పడివాగ = స్వారిగజులు సవరణ. సాంబ్రాణి
 తేజలు = మేలుగజ్జములు. ఆందోళికలు = అందలములు. కీలుబంజాల =
 మగ దివటీలయు. డాలు = కాంతిని. ఉడివోయెక = తీసింది పోయెను.

గొడుగు రూపంబును గుణ విశేషంబు
నగువును ముద్దును నగవుఁ దేజంబుఁ
బలుమాట నంకించి, పలవించు విభునిఁ
దొలుపుచుఁ జంద్రమతీదేవి పలికె. —

‘భానుకులేశ, యీ పగిది నిద్దఱముఁ
బూని యేడ్చుచు నున్న బాసఁగ దీవోద.
వికరింపు; మిదె ప్రార్థు వేగుజా మయ్యె,
గదిసిన చిప్పుచీకటి వెల్లఁబాటె, 2250
నినుఁ డుదయాద్రకి నేలేక మున్న
దన మున్న నేలికసానిచే బావు.
చెప్ప మేలేటె? గ’న్న జింతించి, తగవు
దప్పక, నధిపుఁ ద త్త్వ కిట్లనియె.

—చంద్రమతి మాడ పాతికలఁ దేఁ బోవుట.—

‘జెలువ యీబాలుని జిచ్చునఁ ద్రోయ
నలసిన, నేలినవాని లాభంబుఁ
దప్పించి, సత్యంబు దప్పి, మోమోట
నిప్పుని కియ్యతో నేరీలిఁ బాసఁగ?
బాసఁగ వీ పలుకులు, వోయి ని స్నేలు
నగుధామయని గాంచి, నదలక వేడి, 3260
నలయు మాడయు మఱి వాలిపాలికయు
నల నెప్పుఁ గొని రమ్మ నడి నిట. క’నినఁ;—
దన ప్రాణనాథు సత్యవ్రతంబునకు
మనమున నలరి, యవ్వుహిపతి కాంత
తనయు నక్కడఁ బెట్టి, తగ నప్పగించి,
మనుజేశునకు మ్రొక్కి మసలక మరలి,

అంకించి = పొగడి. వికరింపుము = విచారింపుము.

—కాశీకుందు చోరుని సృజించుట.—

పునీథి నేగునప్పుడు;—కాశీకుందు
 తరలాక్షి జపింప దలంచి, యా తుగానా;
 మొఱ్ఱ వేండుకలును ముడుగు విసములు
 గలుగు నల్లని మేరుగ గల చోరు నొకని 2270
 దవయక పుట్టించి, ధాత్రీతలేకు
 పవతి జపింప నుపాయముగ గఱపి,
 పారిబారి బొమ్మన్న; చోయి, తల్లావి
 చి ముండ్ల బంతియు నెలకట్టె కత్తి
 బలపంపు ధ్రుమరాల ఒట్టిన క్రోవి
 యొలికి లోపలి బూది యొగి మైల మందు
 వుఱునీలికాసెయు గొంకి నారసము
 సెఱుపు గాఁ బూని వాఁడుక్కున నేగి,

—చోరుడు కాశీరాజ శిశువుని జపి నగలం గొనుట.—

యావారణాసిపురాధీశు నగని
 వావిర గన్నయి నడి వేసి చొచ్చి, 2280
 మిసమిస మమమ గ్రొమ్మెఱుగులు వాఱు
 పసిడికుండలమేడమై, నంద మైన
 కూంగుటుయ్యెలలోన దొలుకారు మెఱుగు
 దీగబాగున నొప్పి దీపించు దాది
 చెఱున మై మించిన సిద్ధేంపుగట్టి
 నలుదపాలిండ్లలో నదనాంబుజంబు
 గదియ నిద్రించు చక్కని రాచపట్టి

ధ్రుమరాల క్రోవి = దీపమువీడద పడు పురుగులుగల గొట్టిము.

ఒలికి=సోద.

* గదలక మెదలక కాలిలో నూరి,
కుదియంగ వెసఁ బట్టి, కుత్తుకఁ బిసికి,
తోరంపుదివియలతో మాలు మండు 2290
హార మణి శోభి తాభిరణములఁ
గళకళం బందక కైకొని పోయి,

—, చోరుఁడు అచగలను చంద్రమతి కిచ్చుట. —

మలఁగుచు నాచంద్రమతి సమదెంచు
తెగువున కిడ్డంబు దిగ్గున వచ్చి,
గిరునందు మీఁత, దస్కుఁగఁ డిట్టు లనియె. —
' నీ వేళ నీ వెంట నెవ్వరు లేక
† యీ వేల నీరీతి నేఁగెద వొంటి ?
నలుగక నెప్పు టె. మ్మ'న్నఁ;—జిత్రమునఁ
గలఁచు నిలిచి, యక్క మలదళాక్షి
వెగచి, యేశ్వరుఁ, దన శృతాంత మెల్లఁ 2300
దగఁ జెప్పటయు;—లేని వయ దాల్చి వాడు—
' నా చెల్లెలవు నీవు నలినదళాక్షి,
యీ చందమునఁ గుండ నేల కొ. మ్మ'నుచుఁ,
బన్నుగాఁ దనచేతి పసిబిడ్డ తొడవు
లన్నియు ముడి గట్టి యం దిచ్చునంత;—

—, రానుతుని మృతిని దాది తేనికి తెల్పుట. —

దాది మేల్కొని, రాచరనయునిఁ గాంచి,
మదిలోన శోకంబు మానక యపుడు

తోరంపు = పెద్ద. కళకళంబు = కలకలము. మలంగుచుకొనితరు
గుచు. తొడవులు = నగలు.

చనుదెంచి, యంతయు జన వాఘసకును
వినిపించెను;— గడు విస్తయంబుండి,
కడువేగమున బాస్తుకడకు నేలెంచి, 2810
కడకతోడ నను దుఃఖము వెల్లి విరయఁ,
'గొంకొన వీనిని గుడియంగఁ బట్టి
కనరంగఁ జంపినవాఁ డెవ్వఁ?' ననుచు,
కల నొప్పుఁగాఁ దలఁకులఁ బిల్పించి,
వెలుచు వారలకు న్యవిధ మెఱిగింప;—

— రాజనానచే తలఁపులు విన్నవించు నెనిగియు. —

మెఱుంగఁజై దువులకొ మ్మెఱుంగులు నిశల
* నితినీచీకట్లు నెవలంగ జడియ.
కాలకింకనుల బింకపుఁ దలఁకులు
కోలనివ్వలవాఁ గొంచు నవ్వీక్షఁ
'బడపడఁ డిడె గొంగపడవంక్త చొప్పు 2820
కదలకుండు రాక్ష; వారికి మున్నె

— దొంగ చంద్రమతిని పట్టెచ్చు ఇటు. —

దొంగ నాచేతికి దొరక, మీ కల
వెంగలులై జాన వెదకద?' ననుచు,
కడిఁ బోరకుండు తలఁకులతోఁ గలసి,
తోడిబడఁ గృప మాలి తోయజనేత్ర
† పెదకేలు బిగఁ గట్టి వెలుచ నందండు

వెల్లివిరియక = ఉబుకఁగా. కనరంగ = విలపింప. ఇతినీన =
దట్టమును. ఎవలంగ = కొలఁగిపోవునట్లు జడియక = త్రోయఁగా.
వెంగలులై = వెట్టివార.

పిడికిళ్ల బొడుచుచు బిట్టు తిట్టుచును,
బ్రదులక గొనిపోయి, భీషణుండ నెడి
మొవలి తలఁ సమ్ముఖమునఁ బెట్టి
నూడిద పట్టి, తా నుండఁగ నా చోరుఁ. 2330

—తలారి చంద్రమతి గాళిరాజుమోల బెట్టుట.—

దప్పుడు భీషణుండ చా చంద్రమతిని
నిప్పులు గన్నల నిగుడ నీక్షించి,
కోఱమీసము నుల్చికొని, 'తన బాంఁ
బాటి పొ వ్వు'నుచు, నుద్భట్కృష్టి లేచి,
జంకించి చేవాలు జరిపించి, వ్రేలు
నుంకించి, శంకించి, 'యూరిద వధించు
రట్టు నా కేటికి? రాజు ముందఱునె
పెట్టెదఁ గా. క'ని, పేకోలగమునఁ

* గొడుగును బలపించుకొను చుహీపాలు
కడ నిల్చి, నశాత్తు కాంతుల మించు 2340
తొంగలించెను బాలు తొడవుల మూట
ముంగల నెడిన;—'హా! ముద్దుల పట్టి!
హా! కుమారిక !' యంచు నట చతురుండు
దాకొన నెత్తి నేత్రముల నందంద
తొరఁగు నక్రులఁ దొప్పదోగి, కోకాగ్ని
నెంయుచు, విలపించు, చెట్టకేలకును

బ్రదులక = తప్పించుకొనకుండునట్లు. నూడిద = కానుక. కోఱ
మీసము = పెద్దమీసము. తన బానిశ = నామోలనుండి. జంకించి =
బెడకించి. తొంగలించెను = వ్యాపించెను. దాకొన = కదియునట్లు.

గొంత వ్యంగము దెచ్చుకొని, హరిశ్చంద్రు
కాంతాశోకునిఁ గనుగొని, పలికె.—

“గటకటా! నిన్ను నెక్కడి దురాత్మకుఁడు
కుటిలుఁడై యిటు నేయఁ గోఁ పుత్తెంచె? 2350
దొడవులకై లెంపులోఁ బ్రాణములకుఁ
కొడికి ముద్దులపట్టి దునుచు నేమిటికి?
నను వేడుకొనిఁ నంతకు మేలి మ్రొ
చునెభూపాణములు వెలది నీ కిడనె?
కుక్షిమారు నత్యంతసుందరాకారు
కట! చంపఁగఁ జేతు లాడెనే నీకుఁ
‘యిరుఘలకంటె నెప్పుడు నాటుగుణము
లరయ సాహస పెక్కు డలివల క’నిన
యచున నీలివాక్యము నిజ చుయ్యె.
‘మణిశో దానపురాలపు గాక!’ 2360

.. కాకిరాలు చంద్రమణికి తిరిక్చేదము విధించుట. —

* యని చాలఁ గోపించి, యప్పు డా భూపుఁ
డచుమాన మేల? చయ్యఁ భర్త పెన్నె,
దీనితో భాషింప, దీనిఁ గన్గొని,
† నూనుఁ బాతక. మ’ని, యుల్లంబులోన
నంతంత నడచు శోకావేశమునను
వంతగా ‘భీషణ విను’ మని పలికె.—
‘శ్రీ బడతుక నాక నాపట్టి పాదముల
కడ నిల్చి యీ బాలఘాతిక శిరము

తొడికి = బడసిపట్టి. అడచు = వ్యాపించు. నాక = అనక.

‘యప్పుడా రాజు’ నచుమాన’ † ‘మని యుక్తకుఁడై తిక్చేదము నాడెను’

వెనఁ ద్రుంపు చుని చెప్పఁ పీఠవాహునకు.

మసలకు; మిదియు ముహూటికి నెలవు; 2370

‘పా!త్తు’న్నె;— నన్ను దాభూపాలుడేని

* ‘మున్నరంబుగ మది ముప్పిఁ గొనెను

నగపు లన్నియుఁ బాడు నని మిచ్చె దైవ.

! నుగల నేటికిఁ జాహి నని తలపోసి,

తల వాంచి, తన కల్లతనము దీపింప,

నిలిచి యూరక యుండె నేల వ్రాయుచును.

పోడిగా నత్తటి భుజమున వొగడ

నేడు హరిచంద్ర చృప శేఖరుండు

శ్రీకరి నిజ రాజ్య సింహాసనము

నీ క్రియ విలసిల్ల నెక్కఁ నన్నె

2380

లాలిత నిజ మండల స్ఫూర్తి మెఱయ

బాలభానుండు తూర్పు పశ్చిమ బెక్కె.

—చంద్రమతిని నన్యభూమికిఁ గొనిపోవుట.—

నంత నాభీషణుఁ డను తలారయును

బంత మేప్పడఁగ నా భానున లేకు

కాంతఁ దోడ్కొని పోకఁగా, రాజవీధి

నంతంత వగ్గటి యా పారసతులు

గమి గూడి నూచి, ‘యక్కట! చాది చన్ను

నిముక నేరని చిన్ని నెత్తునుఁ గందు

బంగారుకంటిపాపని మెడఁ బిసికి,

మ్రొంగ నెచ్చటనుండి మృత్యు నై నచ్చె! 2390

మున్నరంబుగ = అధికముగా. అగలక = దుఃఖింప. నిము

కక = కడువ.

నాడుదొంగలు దఱి వై పో భువిని!
 బోడిగా బిడ్డల బొంగిండ్ల నుంచి
 నిడుర వోనగఁ బాసె కేటితో నునకు.
 నిది మహాపద పుట్టె నీపట్టణమున.

చదులక నిటునంటివాకి నెల్ల
 బెదలుగా దీనిఁ జంపినఁ గాని పిదప
 ధాకగా. దీనువాను; 'తగ దాటదాని
 నే కల్ల నేసిన నిటు పట్టిచంప;
 నొలికి ద్రిప్పుచు మేఁ నొక చోటు గోసి
 తలఁగి పొత్తునురు తఁభూమి వెదలి.

2400

యా లోకకల్యాణి కీ మానలికి
 నే లీల నీ నింద ముసఁగ నూ కాని,
 పంకించి చూడ నేపట్టున నైన
 బరమాణు వంతపాపము గాన. మిన్నఁ
 డులుకుచు దొంగ దా నొకచోట నుండు,
 మెలయ నవిశ్వాస మొకచోట నుండు.

నాటదానికి చళ ముప్పు యీ మేటి
 కొటలు దాటి, యీ గోడలు దాటి,
 తాళంబు లెడలించి, తలుపులు దెఱచి,
 కేళిమై రొప్పు జాగిలముల మొఱగి,

2410

దాది వాకట్టి, భూతలసాధుపట్టి
 నాదట నీరీతి నెట్టిత్తి చంప?
 నూహింప, నెవ్వఁడో యొకకన్న గాడు
 సాహసంబునఁ బోయి, చంపి, యీ తొడవు

ధాక=అడలు. అపిశ్వాసము=అపసన్నము. అచటక=అక్క-
 ఖతో. అట్టిత్తి=మెడ పిసికి.

అనువొందఁ గొనిపోక, నంత వారెవరు
తనుఁగూడ ముట్టినఁ దలలాక్షిమిందఁ
జొప్ప పుట్టంగ నా సోర్పులు వైచి,
తప్పించుకొని పోయఁ దనప్రాణభీతి.

నేరము దనమింద నెరిసి, లజ్జ
గూర్చి, భూపాలుని కొలువులోపలను
నిలిచి భూషింపఁగ నేరక చాక

2420

నలుగక చదుచున్న. ద'నువారు గొంద;
' తిది బాలభూతకి యద నెన్ని మాద
నిది వధూశధ, దీన నెట్లాడ నెట్లా?
దోష మేవెంటను దొడరునా? చూచు
దూషింప భూషింప దుది నెంతపట్టు?
తప్పును నెప్పును దైర మొలుంగ.

నెప్పు నొక చూచు చుం. ట'నువారు.
పలువు రీగీరిని బలుచందములను

బలుకంగ, నా వీర బాహునికడకు
కదలక కొనిపోయి, కనుగోతుఁ డాత్తఁ
జెదగక మును మూఁడు నెలవుల నెనఁగి
యాన చిచ్చినచంద మంతయుఁ దెలియ
వానికిఁ జెప్పి, యవ్వనజాక్షి నపుడు
బెడిదంపు బావునుఁ బిల్లివారికిని

2430

దొడిబడ రాచిల్కఁ ద్రోయుచందమునఁ
దగ నప్పనము నేసి, తలవరున్ దాను
నుగిడి భీషణుఁ డేగ నుచుజేతుఁ గొలువ.
వీరబాహుండును విభువాజ్ఞ సేయఁ

నోక వియ్యవ నతిహ్రాసితనలఁ

2440

గ్రోవాడి నృత్యపు కోజలఁ బోలి

నవ్యంపు మెఱుంగులమాడ్కి మేలైన

బిత్తరంబులు నిమ్మ బెడిదంపువాలుఁ

గర్జులు గల భయంకరులఁ కింకరుల

పీడించి, 'మీ రెల్ల వెనఁ ప్రేమాభూమి

కట్టిగతి నేగి, యచ్చట నున్న

వీరదా నను నెఱవీరునిచేతి

—చ ద్రమణిని నధిగతి వీరదానుని నియమించుట.—

కీ రమణీమణి నిచ్చి, చలపింపుఁ

డోనటయు;—వాని లయ్యలివఁ దోడ్కొనుమఁ

బని, వీరదానుఁ నన్నధఁ నిలిపి,

2450

పతియాచరియు కీ బాహునిపంపు

చలిచిత్రమునఁ జెప్ప;—ఇది పని యలికి,

వెఱుగఁది 'బాపుచే! విధిచేతఁ గనవ

నెఱవాడు నవ్వఁగఁ గలిలోకముల!

నేటితోఁ ద్రమణై నే కాశకుండు

గాటంబు గా నల్లు కపటనాటకము!

నెఱచినవానిని - వెన్నిచ్చి నొడి

పఱచినవానిని - భయమునఁ బూరి

గఱచినవానిని - నైదువుఁ బూరి

మఱచినవానిని - మఱి దిక్కు నేక

2460

మఱుగఁ జొచ్చినవాని - మదిలోనఁ గలుగు

మనస్యంపు మెఱుంగులమాడ్కి - కోనలంపు మెఱుపు దీగలనంటి.
 బిత్తరంబులు = ప్రకాశములు. బెడిదంపు = భయంకర మైన. వాలుఁ
 గర్జులు = వాడికర్జులు. అలికి = భయపడి.

ನೋಡು: ಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಸಾ. ಸಾ. ೨೦೦೦

పరిశీలించి నిర్ణయించి 2 నెలల వ్యవధిలో

దొంగల పాతాళం దొంగల పాతాళం

நாசர் கல்லூரி நாகை வா. நாகை.

నా కిది వాని పేరు? నా కిది నాది

దీ క్రింద గానం. ఈ పుష్క 1.57-

ಯೇ ಪ್ರೇಮ ಏ? ನಂತರ ಸೆಮಿನಾರ್ ನಡೆಯುವುದು?

మొత్తం 10^6 కి పోయేటప్పుడు 10^6 కి పోయేటప్పుడు

* ନିମ୍ନ ଉଲ୍ଲେଖିତ କବିଙ୍କ ସଂଗ୍ରହ : 2470

.. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 8

• ಸಾಕ್ಷಿಗಳು : ೧. ಶ್ರೀ ಬಿ.ಯ್ಯಾ.ಲ.ಮಾ. —

[illegible]

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

మొదటి స్థానంలో ఉన్న వారి నామము

బప్పు తల్లిగారు : ఎవరైతే భూదేవ.

உய்ய மாவினோடு ௨1 ௧7, 24

విశ్వానాథ సూరిగారి వాగ్మతే చాళుక్య

ఈ ప్రశ్నకుఁగూ నిశ్చలము నామ

+ యాపన విధియించి. పది నాక, నానె 2480

॥ మాడిగా రాజమహేంద్రవరం : ౨౦ : ౨౨ : ౨౩ ॥

తేదీలు = వరుసవియోత. పూర్వ. ఆదిత్య = 4 గంటల 15. 5. 25.

తపస్యోః = తపస్యః + యః పా. గమ్య. ప్ల. క్తే. తపస్యోః = తపస్యః +

పలుకు గాఢం విష్ణునాథో. మోచి = మోచుచున్నది. ఈ భు = భుజమున.

య-ది-క-ఁ-అ-ల-క-.

[illegible]

యాదీక తలఁ గూడె, నభిమాన మెడలె.
 నటు గాన ననుఁ జంప నన్న మీ వేళ.
 కటకటా! నీ వేల కరుణ చాల్చెదవు!
 తక్కిన నీచనస్తమలచే బాన,
 కిక్కడ నా జీవితేకుడ వైన
 నీచరణంబులు నెమ్మిహోఁ గొల్చి,
 నీచేత మృతిఁ బొంది, నీ పొందు మీఁద
 నే పొందఁగాఁ గందు. నెట్టి సౌఖ్యంబు
 నీ పొందు గా. వింక నెవ నేయ నేల? 2490
 నరులును మునుఁ గిన్న నులును మునుల
 నరు దంది యిందును నందును పొగడె,
 దల ద్రెంపు. మనె తెంపు దలకొనఁ బలికె,
 బలబాక్షి తనచీర చక్క నెఱుఁపు,
 ప్రాణేశు కలగొని పదముల కెఁగి,
 పాణిపల్లవములు భక్తితో మొగిచి,
 యనుదిన రక్త పం కాయణం బగుమిఁ
 గనుపట్టి జేవురుగట్టుచందమున
 నున్న యా వధ్యశిలోపస్థలిని
 జెన్నారీ, చిటునవ్వు నెలవిఁ దగ్గొత్తఁ, 2450
 బచ్చాసనంబునఁ బడఁతి గూర్చుండి,
 పద్మనీపల్లభుమై జూడ్కి నిలిపి
 ' లోకలోచన, సర్వలోకైకవంద్య,
 నాకు వేవేల జన్మంబులయందు

ఆదీక = నింద. ఏపు ఒందగాక = అతిశయము గా. ఇందును నం
 దునుక = ఇహపరములందు. కలగొని = ప్రదక్షిణించి. ఎఱఁగి = నమస్క
 రించి. పద్మనీపల్లభు = చూర్మని.

సతతపుణ్యని హరిశ్చంద్ర భూవిభుని
 బతిగా నెఱుఁగు. మీ పార్థివేశ్వరుని
 యాపద లన్నియు నడచి, సత్యంబు
 దీపింపఁ జేయు మేఠుఁడగున. ననుచు,
 వినయంబు నెక్కిన వేడి చిత్తంబు
 తనపతివై జేచ్చి, తలఁ పొందు లేక
 నున్నంత బంధంబు లూడ్చి పోవైచి,
 యన్న రేఁద్రుఁడు జగదాశ్చర్య మెఱఁగ,
 బహు సరి తానగర పర్యత ద్వీప
 మహిత మహామహీమండల భార
 ముగుతరఁ లీలఁ గేయూర విభాతి
 భరియించు నపసవ్య బాహుదండమున
 సకల విరోధి రాజన్య కోటిర
 నికర కీలిత మణి నికషణ దీప్త
 శాత ధా రాభీల చటుల ఖడ్గంబు
 భూతముల్ భీతిల్ల ముష్టి నుచ్చి,
 చంద మాంతాండ దుస్సహ దుచ్చిరీక్ష
 మండలప్రభలతో ముగ్ధుని మందు
 మెఱుఁగు లగ్రంబుగా మిన్నులఁ బర్య
 నొఱ వాయఁ బెఱికి, మహాగ్రతఁ బూని,
 జలిపించి, జీవితేశ్వరిమెడ మోపి,
 కలఁగఁక లేగ వ్రేయ గమకించునంతఁ; —

2460

2470

బంధంబులు = తగులములు. కేయూరవిభాతి = బాహుపురికలె.
 అపసవ్య = మడి. కోటిర = కిరీట. నికషణ = ఒరయిక చేత. దీప్త = మెఱుఁ
 గగ్గిన. శాత = వాడి. ధారా = వాదరచేత. ఆభీల = భయంకర మైన.
 ముగ్ధుని = పిడికిట. జలిపించి = ఆడించి.

నతి లేని గృహ హేల! పౌశ్యము లేదా?

నతి లేని సుతు లేదా? సంపద లేదా?

2500

నతియుఁ గట్టియగు గృహ సకలసౌఖ్యములు,

నతియుఁ గట్టియగు గృహ సకలపౌశ్యములు,

నతి గట్టియగు గృహ సమృద్ధియును,

నతి గట్టియగు గృహ సద్వృత్తియును.

అటు గాన పదవులు యాగ్రహించు.

గతుకలు! నీ పదములు యెందులకు వచ్చెను?

నా పదములకు పదములు సంప్రకృతి,

నా పదములకు నీ నాతి వచ్చును.

అందు లూకూ మున్ను, పదములకు మున్ను

మానంద పదములు మానవాద్యము.

2510

నామాటలకు కొని నాకొమలులను

నా మాటలకు కొని నాకొమలులను

నీ సుకుప్రపంచము నీ సౌఖ్యములు

నీ సతితోఁ గలయు నీ తోఁటి నంపు

నదియును నీ పదములు నీ పదములు,

గదపడు నీవు లేకకులించు. నీ నామము; —

లేకు. సంపదములకు గ్రహమును పౌశ్యము

లేకు. పౌశ్యమును మునీంద్రుని జూచి,

పకపక వచ్చి; 'యీ భవసాగరము

నుకదలి జేర్చుచు నున్నాను శివుడ.

2520

యితరునికల నది యిది యని కా

గతులు నీచేత నా రాజునింపబడెను.

రాని నీ తెను రుత్తులకు నున్ను.

నా సరోజాక్షుండు నలుకు. నేనెంత?
మును నీవు చెప్పిన బుద్ధులె కాక,
నిల గ్రొత్త లేడివి వివరించి చూడ?
వీరబాహునినుది విశ్వాసం మొదల
గోం నే జేసిన ఘోర ప్రతిజ్ఞ
మఱచి, సత్యము మట్టుపఱచి, లోలోన

* జరిగి పో నిత్తునె స్వామికార్యము?

2580

సుతు నొల్ల, సతి నెల్ల, గురలోక మెల్ల,
బలిమాలి నీ విచ్చుపడంతుల నొల్ల.
సత్యంబు గలిగిన జాలు. వేయే?
సత్యమే జను నుచి చాటు వేదములు.
విడువు ఖడ్గం చింక. వేంచేయు మిట్టి
యెడ నుండ జనమ మునీక, నీచింక.
నావును;—తెలు గంది నరలోక నాథు
పానం సత్య సంపద కాత్మ నలక,
చొంకించునాసల బో వీడి మాని
పొంకంబు చెడి తలపోయును నుండె.

2540

—కత్తి చంద్రమతిమొడను పూమాల యగుట.—

సప్తకు దేశత లంబరవీధి
నుహ్నింగువేడ్కల నువిదలఁ దారు
బహురత్న దీప్తుల భాసిలుచున్న
మహనీయదిశ్శ్రవిమానంబు లెక్కి,
తెలు గంది క్రందుగా వీక్షించుచుండ;
నెలలెంపుమై ధానుజీతశక్యుండు

సరోజాక్షుండు=పిష్టువు.

• 'లలిపిపోయెను' అని యుండెను? బలవంతుడగునో?

—కాంతిని. ఇటు

భిదుగంబుకంటెను బెడిద మై చదల
నదరులు నెదర భయంకరల
వాలు నా లెత్తి యా నామాక్షికంఠ
నాళంబు లెగ వ్రేయ నది కలు క్కనక 2550
తాఁకినవ్రేలు పూ దండ యై చెన్నుఁ
గైకొని పూఁబోడి గళమున నున్నఁ;
దల యూఁచి, సలిఁ జూచి తనకేలి నెత్తి,
ధళధళ మను భిదధార వీక్షించి,
' గారి దప్పెనో? కాక, ధవళాక్షి కిప్పు
డీ రీతి కాకికు ఇంద్రజాలంబా?
నా తప్పినదా? చేతివడి దప్పి చనెనో?
చూత మీలోయ మీచోద్య? మీలీల
నసి నోన వచ్చునా యసి నోక?' యనుచు,
వెను బూన్చి మఱియును వ్రేయఁ జూచుటయు;—

—విశ్వనాథాదులు ప్రత్యక్షమగుట.—

క్రివిశ్వవాధుఁ డాక్రితపారిజాతుఁ
డావేళఁ గూని నిండారుచి త్తమున
వడి గొని మూడుద్రోవలఁ బాటునేలు
తొడరి కెండలలోఁ దుంపురుల్ గురియఁ,
జిన్న గా నాదలఁ జేరిన మించు

భిదుగంబు = వజ్రాయుధము. బెడిదము = భయంకరము. చదలక =
ఆకాశమునంద. అదరులు = మినుంగులు. గళమునక = మెడయంద.
నా = కత్తివాదగ. ఈనోయము = ఈమాటు. అసిపోక = కత్తియొక్క
గతి. అసిపోన వచ్చునా = గుఱి తప్పి పోవచ్చునా. మూడుద్రోవలఁ
పాటునేలు = గంక.

క్రొన్నెలతక్కు చకోరారిఁ బిలువ,
 నుజక పువ్వులవిల్లు నొకజాఱుఁ గొన్న
 చుఱుకుచూపులకన్న చోద్య మై మెఱయఁ,
 దనగ నేనుఁగుమోము తనయునిఁ గన్న
 వనజాక్షి దాపలివంక శోభిల్లు,

2570

మేలి మువ్వన్నెల మెకము మైతోలు
 చేలఁ గట్టినకాసెచెఱఁగు దూలాడఁ,
 బోడిగా మెఱుఁగులపోల్కి దీపించు
 మూఁడుముల్కులవాలు ముప్పిచే నమగ
 వెస ఖణిల్లున అంక వేసి కుప్పించు
 బసవరాయని నెక్కి, పార్శ్వభాగమునఁ
 బాలును నీరు నేర్పఱుచువాహనపు
 వేలుపు డగ్గటి వింజాను రిడఁగఁ,
 దివిరి నెత్తుడి దూర్పు వెస నేలురాజు
 ధవళారతప్రభంబు ధరియించి నడువ,
 ముట్టి వేల్పులఁ గొట్టి మొనసినచిరును
 పట్టెంబువీరుండు పడవాలు గాఁగఁ,
 గిన్నగ గంధర్వ గీర్వాణ యక్ష
 పన్నగవరులునుఁ బ్రమథులుఁ గొలువ,
 శుక కుంభసంభవ శుబల కణ్వాది
 సకల సమై నిగద సంస్తుతు లెసఁగ,
 ననుపమ భూతి లి వ్రావదా తాంక

2580

మువ్వన్నెల మెకముతోలుచేలక = పెద్దపులితోలు వస్త్రముతో.
 పాలు... వేలుపు = హంసవాహనుడైన బ్రహ్మ. చిరుదు పట్టెంబు వీరుఁ
 డు = గొప్ప కత్తిగల జో దగు కుమారస్వామి. పడవాలు = సేనాపతి.
 కుంభసంభవ = అగస్త్య. అవదార = తెల్లని.

జనిత నిర్మలకాంతి చంద్రికవలన

నయ మార నభిల విజ్ఞాని వికాల

నయనోత్పలమల కానంద మెసంగఁ,

2590

బరమయోగీంద్రులు భావంబునందుఁ

బరికించి కానని పరమాత్మ మూర్తి

యావేశఁ దనకుఁ బ్రత్యక్షమై 'నైపు

భూవర.' యనిన;—నదృష్టముఁ దత్తత్తము

భయము సంభ్రమమును భక్తియు నయముఁ

బ్రయమును బెనఁగొనఁ, బెల్లుగా మేనఁ

బులకలు గొబ్బునఁ బొడమ, నానంద

కలితాశ్రుకణములు గన్నులఁ దొరఁగ,

నవనిఁ జాఁగిలి మొక్కి, యడుగుల కెరఁగి,

సవినయంబుగఁ గరజలజముల్ మొగిచి,

2600

'కాలకంధర, లయకాలాగ్నిరుద్ర

కాలసంహర, మహాకాళీనివాస,

వాసుదేవప్రియ, వాసుకివలస,

వాసవార్చిత, కృత్తివాస, మహేశ,

నాగశోభితమస్త, నాగాసురారి,

నాగ నాగాంతక నాగేంద్ర వంద్య,

చంద్రిక = వెన్నెల. కాలకంధర = నల్లని కుత్తుకగలవాఁడా. కాలసంహర = యమునిఁగొట్టినవాఁడా. వాసవార్చిత = ఇంద్రునిచేతఁ బూజింపబడినవాఁడా. కృత్తివాస = తోలువలువవాఁడా. నాగ శోభిత మస్త = పాముచే ప్రకాశించుచున్న శిరముకలవాఁడా. నాగాసురారి = గజాసురుని శత్రువా. నాగనాగాంతక నాగేంద్రవంద్య = పాములకును అదిశేషునికి గరుడునికిని వాసుకికిని వందింపఁదగినవాఁడా.

కమలాసనస్తుత్య, కమలాప్తనేత్ర,
 కమలారి ముగసరిత్కమలకపద్మ
 గిరిశరాసన, రాప్యగిరి శృంగనిలయ,
 గిరికన్యకాప్రియ, గిరిభేది జనక, 2610
 వేదమస్తకముల వెలయునీనివ్య
 పాదపద్మములు నా ఫాలంబు సోకఁ
 నరయఁ గృతార్థుండ నైతి లోకముల,
 దురితంబు లన్నియు, దొలగింపఁ గంటి.'

—శివాదులు వరము లిచ్చుట.—

నని పెక్కుభంగుల నభివ్రతి నేయ,
 జననాథులనఁ బ్రసన్నుఁడై కివుడు
 'రాజేంద్ర, నీవంటిరాజు నాయేలు
 నీజగంబులలోన నెవ్వఁడు లేడు.
 మేలు నీసత్యంబు! మేలు నీనెంపు!
 మేలు నీచైతన్యంబు! మెచ్చితి. నడుగు 2620
 వరము లే మఱు, వేడు వలసిన' వసుచు,
 గగమున మే నంటి గారకం బమరఁ

కమలాసనస్తుత్య = బ్రహ్మకు స్తోత్రము నేయఁదగినవాఁడా.
 కమలాప్తనేత్ర = నూయ్యఁడు కన్ను గాఁగలవాఁడా. కమలారి =
 చంద్రుఁడును - ముగసరిత్కమల = గంగానది తామరలును - అనువాని
 నోడి - కపద్మ = జటాజూటముగలవాఁడా. గిరిశరాసన = కొండయే
 విల్లుగాఁగలవాఁడా. రాప్యగిరిశృంగనిలయ = వెండికొండశిఖరము వాస
 స్థానముగాఁగలవాఁడా. గిరిభేదిజనక = కొంచపర్వతమును భేదించిన
 సుమారుని తండ్రి. వేదమస్తకములక = వేదశిగమ్ములగు నుపనిషత్తు
 లందు. జననాథులనక = రాజునందు. ఏమి అఱు = ఏమికావలసినను.

కలకంఠములచాచు కల తనకూర్చి
 కలగంతివంకకై కడకంటియాపు
 నిగిడిండుటయు, సిగ్గు నెక్కొని పభుడు
 * మొగము వ్రాలగ వైచి మునుకక యున్న;
 వానితలంపు భావంబున నెఱిగి
 యానీలకంధరుం డనియె నవ్యుచును:—
 ' సోదల నీ జలఁది, యచ్చుగఁ దోలు గప్పి,
 పొదివి నిచ్చులు బహుభూతిముల్ గొలువ, 2680
 నీ వల్ల కాటిలో నిటువిహరింప,
 నావంటివాడ వైవాడవు నీవు.
 ఇది గాధిపుత్రుని మహేంద్రజాలంబు.
 విదితంబు గా నీకు వివరింతు వినుము.
 మనసంబు గాదిది మఖకాల గాని,
 యుసఁగు శిల్పములు గా విధ్యముల్ గాని,
 పడినపుష్కలు గావు పాత్రలు గాని,
 యడరు నెత్తురులు గా వాఙ్మయంబు గాని,
 యెలయుకొర్పులు గావు యూపముల్ గాని,
 తలవెండ్రుకలు గావు దర్శిలు గాని; 2640
 నెఱవక ని శ్నేలు వీరి బాహుండు
 మఱియఁ గాలుఁడు గాని మాలఁడు గాఁడు,
 పనుము నీకూర్చి దేవిని నేలవాఁడు
 కలగక కపటమార్గమునఁ జరించు

కలకంఠ = కోకిలముల. కలకంఠి = మధుని వాణి - ముందరి యనట.
 మునుకక = ఉత్తరము చెప్పక. సోదలనీలు = చితియందలి బూడిద.
 మనసంబు = వల్ల కాఁడు. మఖకాల = యజ్ఞ కాల.

కలిరాజు గాని తాఁ గాఁడు బ్రాహ్మణుఁడు.

మతి నింక నీ కనుమాన మేమిటికి

ధృతిఁ జూడు. మ'ని దివ్యదృష్టి నిచ్చుటయు;

సంతయు విస్తయం బడగ వీక్షించి,

సంతోషమునఁ బొంది సతియును దాను

మొక్కట సాష్టాంగ మొనరించి, భక్తి

2650

నెక్కినఁ 'బరమేశ, నీప్రసాదమున

నరిగ దుర్తోహమదాంధకారంబు,

పరఁగ సమ్యక్ జ్ఞాన భాస్కరోదయము;

ఈభవబంధము లిన్నియుఁ బాపి,

నీ భక్తుగా నేలి నీ నేక మగపి,

నన్ను మన్నింపవే నమ్రవిధేయ,

నన్ను రక్షింపవే నాగకేయూర;

నీకు మొక్కఁగఁ గంటిఁ, నినుఁ జూడఁ గంటిఁ,

బ్రాకటంబుగ జన్మఫల మబ్బె నాకు.

నిందు నెత్తుది నిన్ను నిలుపుట దక్క

2660

నొందువరంబు నే నొల్ల నీ యానఁ'

యానః— నప్పు డారాజానందాంగలక్ష్మిఁ

దనకృపాదృష్టిఁ గాత్యాయని చూచి

'రా, చంద్రమతి పతివ్రత వాడు నీవు

నీచరిత్రంబు వర్ణింప నచ్చెయ్యవు?

సుదతి నీమంగళనూత్రంబుగాదె

పదివేలబాముల బాపె నీపతికి?

సాభాగ్యవతివి గా సకలసామ్రాజ్య

వైభవంబుల మించి నకుభ నేలుచును

బెద్దగాలమునకుఁ బ్రియుఁడును నీవు

2670

పార్వతి లోహితాస్యుని రాచశిశువును బ్రదికించుట. 247

సొద్దిక వచ్చి మాయొద్దనే యుండుఁ.
డని కు స్తరించి 'నీ వడిగినవరము
కొను మిత్తు' మనిన; నక్కొండరామాలి
పదముల వ్రాలి, 'భూపాలబాలకుని
బ్రదికించి నానిందఁ బాపి రక్షింపు,
సకల జగన్మత కాంధవి.' యనుడు,
విక సితవదవారవింద యై గిరిజ

' నీ చిత్తకుద్ధికి నెఱుఁగు మెచ్చితిని.
రాచపాపఁడు మున్ను బ్రతుకు, లోహితుని
ప్రాణ మిచ్చితి, హరు పంపున.' ననిన; 2680
మాణిక్య కీలితి మంజు మంజీర
కంకణ కింకిణీ కాంచన వలయ
ఝంకృతు లాలయ, వజ్రపుటంటుజోడు
తళుకులు మెఱుఁగుటద్దంపుఁ బెక్కిళ్లఁ
దళుకు దళు క్కని తఱుచుగా మెఱయఁ,
గదలు బంగారు చిల్కల గావరేక
పొదలి నెన్నుదుట సాంపుగ నటియింప,
గోమేధిక పుఁ బులిగోరు నేవళము
ప్రేమమై నరమునఁ బెనఁచి తూఁగాడఁ,
బంగ నుంగముల పచ్చని డాలు 2690
బెరసి ముద్దులవ్రేళ్లఁ బెనఁగ, నేతెంచు
సుతు లోహితాస్యునిఁ కాడ నానంద్ర
మతికిఁ జన్నులు నేఁవె. మమత నాయించి
యానందబాష్పంబు లందంద గాల
గా నమ్మనో నొత్తి కాఁగిటఁ జేర్చి,

పులిగోరు నేవళము = పులిగోళ్లు గల హాడము. డాలు = కాంతి.

౫. —.కొళికుండు హరిశ్చంద్రునికి మరల రాజ్యము నిచ్చుట.—

ముద్దాడు చుండ;— నప్పుడు కొళికుండు
తద్దయు లజ్జించి, తల వంచుకొనుచు,
గడుఁ జిన్నబోయి, యాగ్రహ మెల్లఁ బోన
విడిచి, శంకించుచు, వెలుగున మునిగి,

‘తప మను తనమూలధనము ప్రతిజ్ఞ 2700

నెపమునఁ జెడి పోయ నేడు నా కకట!

పాకకాసనుఁ డెల ప్రశ్న గావించె?

నాక్రియ మును లెల్ల న ట్లూఁకుండఁ,

బాటెడిబండ్లకుఁ బదములు పాఁచు

వీటిఁడిపగిది వివేకంబు మాలి,

పని లేనిజగడంబు వెకి రాఁ గిగిది,

యనఘు వసిష్ఠ మహామునిసింహుఁ

గలఁచి నాదెస కేల గవియించుకొంటి?

వల దని మురలైన వారింపరైరి!

జగతిలోపల హరిశ్చంద్రభూవిభుఁడు 2710

పొగ డొందె నేమి? తాఁ బొగఁడొందఁ జేమి?

బొంక కుండిన నేమి? బొంకిన నేమి?

కింకిరిపడి పరికింప నా కేల?

నేలకు నింగికి నెటి నూత్రనెట్టఁ

వారెడు నా బుద్ధి సమనె నే మనుచు,

నొగి వ్రేటు దప్పటయును దొహ రనెడు

పగిది, సన్నిధి మైన భగ్గిది మరులఁ

వీటిఁడిపగిదిక = వెట్టివానివలె. కింకిరిపడి = అసూయపడి. నోహ

రు = నరుస్కాగము.

గని మొక్కి, పార్థివుఁ గాఁగిటఁ జేర్చి,
మనమున హర్షించు మాటలు పలికి,
'బడలితి పెంతయు భానుకులేక,
జడమతిఁ బూని నీ సత్యంబు పెంపు

2720

* సాలయక యొరసి నేఁ జూచుట కిట్లు
నలఁకువఁ బొందించి, నాతిని నిన్ను
వేవల విధముల పెరిలఁ గుందించి,
కావరంబునఁ జాలఁ గల్గి చేసితిని.
గోలతి నా తప్ప లోఁగొని, మనసు
జాలిఁ బో విడిచి, యీ సామ్రాజ్యలక్ష్మి
నెప్పుదిఁ గైకొని నెఱి మహీప్రజల
నిచ్చుల గిట్టింపు మిఁక.' నన్న;—నవ్వి

“యకట మునింద్ర, యి టానతీఁ దగునె? 2730

సకల జగన్నుతి చఁతుండ వీవు.
నీ కేటి తప్పలు? నిఖిల లోకముల
నీకతింబున మించె నేఁడు నాకీర్తి:
ఘన మైన నీ యనుగ్రహమునఁ గాదె
చనుదొంచె ననుఁ బ్రోవఁ జంద్రావతంసుఁ?
డీ దేవతలు మును లీ మోగివరులు
నీ దయఁ గాదె మన్నించి నన్ను?
జల్లనినీకటాక్షంబు నామింద
నుల్లంబులో మోద ముప్పొంగఁ జేసె,
బరితాపముల నెల్లఁ బాపె, సౌఖ్యములఁ
బురికొల్పె. నింక నో మునిచంద్ర, నిన్ను
వెఱచుచు నొకమాట వేఁడెద నేను.

2740

మూచియు రాజ్యంబు మరలఁ గొ మ్మనకు.
 'మెలమితో మున్నొక్కఁ డిచ్చినదైన,
 బొలుపొందఁ దా చార పోసిన దైన,
 నూది మోపెడు నంత చోటు నాభూమి
 లే దని కడపిన, లెక్కింప, వాడు
 ఘనతర మగునరకమున వేయెండ్లు
 మనుఁగుచుఁ గ్రిమిరూపమున వసియించు.'

ననుభర్త కాశ్రువాక్యాంబు గొంత
 మనమునఁ దలపోయుమా మునినాథ.

2750

యేకాకపత్రమై యెసఁగు నీవసుధ
 నీ కిష్ట మగువారి నిలిపి యేలింపు. ౩
 మనుటయు 'మే లయ్యె నట్ల చేసెదను.

జననాథ నాకు నీ సకలరాజ్యంబు
 నీచేత నేలింప విక్కంబు వేడ్క
 నా చిత్తమునఁ జాల ననిచిన దిపుడు.
 బొంకితి నని పొమ్ము, పో కున్న వట్టి
 శంకలు మాని నాకాడనే రమ్ము.

దేవేంద్రఁ డాదిగా దేవసంఘములు

2760

నా వామదేవాదు లైసన్నుతులుఁ
 జెవులార విన మున్ను చేసినప్రతిస
 శివశివ! తప్పక! చెచ్చెర నిన్ను
 నిల సెంతకాలంబు నేలింతు ననుచుఁ,

నూది మోపెడునంతచోటుకా = ఎంత కొంచె భాగము
 నయినను. అభూమికా = అయిచ్చినభూమిలో. లే దని = ఇయ్య
 య: లే దని - లేక - ఇచ్చినవానిలోనిది కా దని. కడపినకా = అప
 హరించినయెడల.

బలికితి నందాకః బాలింపు వసుధ
మఱి మీద దేవేంద్రమాట గదె
నెఱి నెంతగాలంబు నిలుపుదు నంటి,
నంతకాలము నుండు మమరలోకమున.
వింత గా దీమాట. విశ్వేశ్వరనాన.'

నావును నొం దాడ నలికి భూవాధుః

277C

‘దేవెంట నేదోష మెసఁగునో’ యనుచు,
జింతించు చున్నంత;—శిష్యులు గొలువ
సంతోషచిత్తుఁ డై చక్షున వచ్చి
తనతేజ మెల్లడఁ దనర వసిష్ఠఁ
డనుపమధక్తి భగ్గాదిదేవతలఁ
గని, మ్రొక్కి, ప్రస్తుతిఁ గావించి, యప్పు
డినకులాధీశుని నీక్షింప; నృపుఁడు

మ్రొక్కి చేతులు మోడ్చి ‘మునివాధ, నీవు
మిక్కిలి కరుణ వామీదఁ గావించి,
తోడిబడఁ బరుసంబునో నిన్న సోకి

278C

కడువడి మేల్చి బంగార మైనట్లు
రీతని నన్ను బ్రీక్షింపఁ జేసి

ఖ్యాతి నొందించితిఁ గాదె. నీ విపుడు
ఘన తపోధనుఁ డైన గాధేయు తలఁపు
మనమున నెఱిఁగి, సమృతిఁ బ్రోవ నిందు
వచ్చితిఁ గాన, దీవము వచ్చె నాకు.
నచ్చుగా మీతలం పాన తీ వలయు.’

ననిన;—హరిశ్చంద్రు వావశిష్ఠుండు

గనుఁగొని తనవెంపు గాన రాఁ బలికె.—

భగ్గ=శివ. పరుసంబుతోక = స్వగృహేధిలో.

- ‘ జగతి నిష్క్వేకువంశజాలసత్కీర్తి
మిగులంగ నీచేత మెఱుంగు వాటిలై
నా శ్రురోహితుఁ డని ననుఁ బెద్దఁ జేసి
నా పూన్కి చెల్లించివాడ నీ వనఘ.
ఇట్టిసత్యవ్రత మిట్టియాదాగ్య
మిట్టితెంపును గాన మెవ్వరియందు.
నెలమిలో గొళికుం డేపని వనిచె
నలవడఁ గాదింపు మనియె వాతఁలఁపు.’
నావుడూ దనగురునాథువాక్యములఁ
ద్రోవక గాధిపుత్తునిమాట నేను
ననుమతించె నరేంద్రుఁ, డట శివ శక్ర
వనవాసముల మునివరుల పంపునను
దివ్యగంధంబుల దివ్యమాల్యముల
దివ్యభూషణముల దివ్యాంబరములఁ
గులపతిలో నూడఁ గువలయేశ్వరుని
నెలమి నచ్చగి లెల్ల నెప్పిఁ గ్క నేను
నాసమయమునఁ బూర్వాద్రిశృంగాధ
భాసురం బగు చున్న భద్రవీరిమున
గమణీయ మగు హేమరత్న కుంభముల
నమరనదీజలం బమరఁ బెప్పించి
శ్రీ కరంబుగ నభిషేకంబు చేసి
‘ శ్రీ కంఠకరుణావిశేషంబువలన
ధరణీతలం బెల్లఁ దగ నేలం.’ మనుచుఁ
గర మొప్పు బట్టంబు గట్టి రావేళఁ.
గమలాసనుం దాదిగా మునివరులు

2790

2800

2810

నమగ దీవించి మంత్రాక్షత లిడిరి.
 తిగముగా ఘోషించె దేవదుందుభులు,
 పారిఁ బారి కర్షించెఁ బుష్పకర్షములు,
 పాడిరి గంధర్వభామిను లెలమి,
 నాడిరి వేడుక నప్పగఃశ్రీలు,
 చల్లనై విభుమిఁదఁ జందనానిలము
 నుల్లంబు వికసింప నెయ్యన నెలనెఁ.
 బరమేశ్వర డప్పు దాపార్థివేశ్వరునిఁ
 బరఁగ దీవించి, 'నీపట్టణంబునకు
 భూనుతవైభవంబున నేఁగు.' మనుచుఁ,
 గానును గుగలు సంతోధాన మాయె.

2820

— హరిశ్చంద్రుడయోధ్య కేగుట. —

అంత వాక్యంతాంత మావాగడుండు
 వింతగాఁ జెప్పిన విని సత్యకీర్తి,
 గూనందగసభరితాత్మఁ డై యపుడు
 భూవాయకుని రాక పురిఁ బాటఁ బనిచె.
 వా వార్త వీనుల కమ్మత మై సోఁక
 వావిరిఁ దమలిమివాడవాడలను
 బురిగొన్న సంత్రమంబునఁ బోసకులు
 పరువడి బహువిధభవనమాలికలఁ
 దనరు ముంగిళుల ముందటిహజారములఁ
 గనుపట్ట నగరుపంకంబునఁ బూసి
 నిరిగందమున మోలిఁ జిగు రొప్పుఁ జల్లి,

2880

పరువడిక = క్రమము గా. అగరుపంకంబునక = అగరుగందపుఁ
 బూతనో. భవనమాలికలక = ఇండ్లవరుసలగుండు. గందమునక =
 శ్రీగంధమునో.

సురుచిరకన్యాగనూత్రముల్ నిగూడఁ
 బలుచనిచాఁడును బట్టెలు దీర్చి
 ధళధళ మొఱయుచి త్తరువు వ్రాయించి,
 కర మొప్పుఁ గమ్మని కన్తూరి నలికి,
 సరస మా పన్నీట జలకముల్ సల్లి,
 యాలయంబుల నెల్ల నాణి మత్తైముల
 లీలమై రంగవల్లిక లొప్పు దీర్చి,
 ప్రమద మారఁగ నెఱపట్టుబుట్టములఁ
 గమనీయ మగుమేలుకట్లు గట్టించి,
 తావు మంజీష పుట్టములు లేరులను
 గీవి మీఱఁగ సంఘటించి, కుంభములఁ
 జెలు వారఁగా వన్నె చీరలు గట్టి,
 కలువడంబులు గట్టి, కాంచనదండ
 కలితపతాకలు గ్రంధుగా నెత్తి,
 విలసిల్లఁగాఁ బురవీధి మార్గముల
 స్ఫురదురుకాంచనపూర్ణ కుంభములఁ
 బరువడి నెత్తి, పుష్పంబులు నెరపి
 ప్రవిమలరత్న దర్పణగోరణముల,
 రవిదీప్తులకును మార్పడ నమరించి;
 కర మిట్లు పురము శృంగారించి. రంత.—
 నరయంగ వివిధవాద్యంబులు మ్రోయఁ,
 జేరులఁ గరులను జేశాలిభటుల
 శూరుల వీరులఁ జాటాల హితుల

285'

రంగవల్లికలు=మ్రుగ్గులు. పుట్టముక=చలువలనో. తావుమంజీ
 =చక్కనియెఱుపు. కలువడంబులు=బంగారు కలువపూదండలను.
 జేశాలి=నానాదేశపు(?)

దొరల సామంతుల దుగ్ధాధిపతుల

2860

సగనుల సత్కీ వీశ్వరులఁ బాతకుల

నందఱఁ దోడ్కొని, యాసత్యకీర్తి

నందిమాగధజయధ్వను లుల్లసీల్ల,

నెడరుగా నేగి, యయ్యునకులేశ్వరుని

పదపంకజములకు భక్తితో మ్రొక్కి

యొనరఁ జేతులు మోడ్చి, 'యో హరిశ్చంద్ర,

దినకరవంశ ప్రదీపక, నీకుఁ

బ్రతిసేసి కొనియాడ రాజులు గలరె?

సతత సత్యత్ర తాచార సంపదలఁ

దొడరి వసీష్ఠునితో రాయించి

2870

తడయక తన ఘోరతపము పెంపునను

బడయ న్నల్లభ మైన బ్రహ్మబుష్ఠిత్వ

మడగంగఁ గైకొని యఖిలలోకములఁ

బొగ డొందు కాశికముని వెఱంగుండ.

నెగడించి మించితి నీ సత్యమహిమ.

వసుమతీనల్లభ వన్నె రట్టించె,

నెగడె నీకతమున నీవంశ మెల్ల.

సన్నతం బైననీసామ్రాజ్య లక్ష్మిఁ

బన్నఁగా గైకొని ప్రజలఁ బాలింప

విచ్చేయుఁ డీఁక.' నని విన్నవించుటయు; — 2880

నచ్చుగా దగహాస మల్లన నెలయ

సమయోచితప్రియ సంభాషణములఁ

గొమరార మంత్రిముఖ్యుని వాదరించి,

సన్నతకాంచనాచలమును బోలె

నన్నతం బై మించు నొకగథం బెక్కి,

చతురంగబలము లసంఖ్యలు గొలువ,
 మితి లేని వాద్యముల్ మిన్నుండి మ్రోయ,
 మానిత మాగధ మధుర గానములు
 వీనుల కింపుగా విలసిల్లి పాలయఁ,
 దలకొని కందిబృందములు నులింపఁ,
 జెలఁగి పుణ్యాంగనల్ నేసలు చల్ల,
 వెన్నెల వెదచల్లు వింజామరములఁ
 బన్నుగా డగ్గటి భామలు వీవ,
 వాలాయఁగన్నుల వారకామినులు
 లీలమైఁ బసిఁడిపల్లెరములలోనఁ
 గమనీయ మణిదీపకలికలు మ్రోయు
 నమరించి-మెయి దీఁగ లల్లన సాలయ
 ఘనకుచంబులు చిక్కిఁ- గరములయమలు
 గనుపట్ట-దరహాసకాంతులు నిగుడఁ-
 గలికిమాపుల మించుగములు రాణింప -
 నిలిచి నివాళింప, నిండారువేడ్కఁ
 బురముఁ బ్రవేశించి, భూప్రజ లెల్ల
 బరువడి జయ పెట్టఁ బార్థివేశ్వరుఁడు
 వసుమతి నిజరాజ్య వైభవలీల
 యెసగంగఁ జిరకాల మేలుచు నాండె. —
 ననుచు మార్కండేయుఁ డాధర్వణానకుఁ
 బెనుపొంద మున్ను పెప్పిన మాగ్గమునను
 సత్యసంధుఁడు హరిశ్చంద్రునిచరిత
 నిత్యసత్కీర్తులు నెగడ గచించి
 భ్రమరా ప్రసాద సంప్రాప్త కవిత్వ
 నునువీతి సామాజ్య సుఖపరాయణుఁడు

చతుర సాహిత్య లక్షణ చక్రవర్తి
 ప్రతివాది మదగజ పంచాననుండు
 మతిమంతుఁ డయ్యలమంత్రి పుంగవుని
 సుతుండు గౌరనమంత్రి సుకవిశేఖరుండు
 కవు లెన్న నుత్తరకథ రచించె.
 ఎవరు పఠించిన, నెవ్వరు వినిన,
 జనులకుఁ బుణ్యముల్ సమకూడు సిరులు,
 మునుముగా నాయుష్యములు గొన సాఁగొ.
 గాముఁ బుత్రులు నన్నదమ్ములు సఖులుఁ
 దామరతంప రై ధానిఁ బెక్కిండ్లు
 వేమాలు నాములు వెలముఁ బైకిండ్లు
 నేను మేర్పడ నెల్లప్పుడు విశ్వంబున

2920

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము

పంచాననుండు = సింగ మైనవాఁడు. పుణ్యముల్ సిరులు = పుణ్యము
 లయినసంపదలు. మునుముగా = దీర్ఘముగా.

శో ధ న ప త్ర ము.

పుట.	పంక్తి.	అసాధువు.	సాధు
15	285	జ్జగల.	జ్జజ్జల.
20	400	మాటి.	మరి.
228	కిక్కిక.	పట్టిచ్చు ఇటు.	పట్టి ఇచ

